

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Кафедра фінансів і банківської справи

О.В. Неізнана

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ
ВАЛЮТНИЙ РИНОК**

Кривий Ріг
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Кафедра фінансів і банківської справи

О.В. Неізнана

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Затверджено на засіданні
кафедри фінансів і банківської справи
Протокол № 15
від “8” травня 2017р.

Схвалено навчально-методичною
радою ДонНУЕТ
Протокол № 8
від “28” травня 2017 р.

Кривий Ріг
2017

УДК 339.722(042.4)
Н 45

Рецензенти:

Н.О. Слободянюк - кандидат економічних наук, доцент;
Л.Я. Шевченко - кандидат економічних наук, доцент.

Неізнестна, О.В.

Н 45 Конспект лекцій з дисципліни «Валютний ринок» [Текст] / О.В. Неізнестна; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. фінансів і банківської справи. – Кривий Ріг: [ДонНУЕТ], 2017. – 153 с.

Методичні вказівки призначені для надання допомоги студентам з вивчення дисципліни «Валютний ринок».

Методичні вказівки містять більшість матеріалів, необхідних викладачу для викладання, а студенту - для вивчення дисципліни: опорні конспекти лекцій, перелік основних термінів і понять, питання для самоперевірки, рекомендовану літературу.

© Неізнестна О.В., 2017

©Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган – Барановського, 2017

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	5
ТЕМА 1. Становлення та організація світового валютного ринку	6
ТЕМА 2. Валютна система як організаційно-правова форма реалізації відносин на валютному ринку	16
ТЕМА 3. Валютний курс як атрибут валютного ринку. Поточні валютні операції	29
ТЕМА 4. Основи організації міжнародних розрахунків	48
ТЕМА 5. Роль кредиту в забезпеченні зовнішньої торгівлі, його види та зв'язок з умовами платежу	79
ТЕМА 6. Банківська гарантія в міжнародних розрахунках	94
ТЕМА 7. Валютна політика та валютне регулювання	106
ТЕМА 8. Платіжний баланс та золотовалютні резерви в системі валютного регулювання	119
ТЕМА 9. Ризики на валютному ринку та методи їх мінімізації	136
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	149

ВСТУП

Розбудова в Україні відкритої ринкової економіки, інтеграція її у світовий економічний простір зумовлюють прямий вихід переважної більшості суб'єктів господарювання на світовий ринок, активну участь їх у міжнародних розрахунках та систематичну діяльність на валютних ринках. Регулярні розрахунки з іноземними партнерами, купівля необхідної для цього іноземної валюти чи продаж одержаної від зовнішньоекономічних операцій валюти стали повсякденною практикою для багатьох підприємств та організацій у сучасній Україні. В недалекому майбутньому ця діяльність стане ще активнішою та актуальнішою, особливо в міру розвитку та лібералізації валютного ринку і розширення можливостей використання його механізму для хеджування та арбітражу.

У зв'язку з викладеним, особливого значення набуває вивчення дисципліни „Валютний ринок” при підготовці фахівців з фінансів, банківської справи та страхування. Вони повинні розуміти сутність складних валютних відносин і вміти здійснювати конкретні операції у сфері міжнародних розрахунків та на валютних ринках.

Дисципліна «Валютний ринок» є однією з профілюючих дисциплін в програмі підготовки фахівців за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування» та професійно-орієнтованою дисципліною в програмах підготовки фахівців інших економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Мета її вивчення полягає у формуванні у студентів системи теоретичних знань та практичних навичок роботи на валютному ринку.

На досягнення зазначеної мети направлені такі завдання вивчення курсу студентами:

- послідовне вивчення основних принципів організації міжнародних розрахунків і валютних операцій;
- ознайомлення із законодавчо-нормативною базою з питань регулювання і контролю їх аспектів;
- розгляд методико-методологічних особливостей оцінки і прогнозування міжнародних розрахунків і процесів на валютному ринку;
- отримання навиків щодо ухвалення рішень на світовому ринку на підставі даних традиційних і нових інструментів його аналізу.

Вивчення дисципліни ґрунтується на засвоєних студентами базових знаннях в галузі макро- і мікроекономічної теорії, економічної історії, грошей та кредиту, фінансів, обліку і аналізу, достатній математичній та статистичній підготовці.

Предмет вивчення дисципліни: економіко-правові аспекти функціонування валютного ринку України; методи ефективного управління діяльністю на валютному ринку, сучасні тенденції розвитку різноманітних послуг на валютному ринку.

ЛЕКЦІЯ №1

ТЕМА 1

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ

ЗМІСТ ТЕМИ

1. Сутність, структура та функції світового валютного ринку.
2. Загальна характеристика атрибутів валютного ринку
3. Функції та операції валютного ринку
4. Чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 37, 46]

Основні терміни і поняття: валютний ринок, валютні відносини, національні валютні ринки, міжнародні валютні ринки, світовий валютний ринок, ринок конверсійних операцій, ринок депозитно-кредитних операцій, форвардні операції, ф'ючерсні операції, опціонні операції, операції спот, валютні операції, касові операції, строкові валютні операції.

1. Сутність, структура та функції світового валютного ринку

Успішний розвиток валютних відносин можливий за умови існування особливого ринку, на якому можна вільно продати та купити валюту. Без такої можливості економічні контрагенти просто не змогли б реалізувати свої валютні відносини — не мали б іноземної валюти для здійснення своїх зовнішніх зобов'язань, не могли б перетворити одержану інвалютну виручку в національні гроші для виконання своїх внутрішніх зобов'язань. Такий ринок заведено називати *валютним*.

Валютний ринок - це складова сфери обміну національної та міжнародної економіки, в якій здійснюється торгівля національними та наднаціональними грошовими одиницями і валютними цінностями, що обслуговують міжнародні платіжні операції.

За своїм економічним змістом валютний ринок — це сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта.

За своїм призначенням і організаційною формою валютний ринок — це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Валютний ринок являє собою складну систему механізмів та інститутів, які доповнюють одне одного (рис. 1.1).

Валютний ринок має свою структуру, яка включає національні (місцеві) ринки, міжнародні ринки та світовий ринок. Вони розрізняються за масштабами і характером валютних операцій, кількістю валют, що продаються-

купуються, рівнем правового регулювання тощо.

Національні валютні ринки існують у більшості країн світу, вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством.

Міжнародні валютні ринки сформувалися у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції (валютні обмеження). Такі ринки регулюються скоріше за все міждержавними угодами, домовленостями самих учасників цих ринків, традиціями. Розміщуються вони переважно у містах із вдалим географічним положенням та з великою концентрацією транснаціональних банків, небанківських фінансових структур, комерційних компаній, яким потрібно здійснювати платежі на широких просторах світового ринку. Це, зокрема, Лондон, Нью-Йорк, Париж, Цюрих, Франкфурт-на-Майні, Сан-Франциско, Торонто, Токіо, Сінгапур, Гонконг та ін.

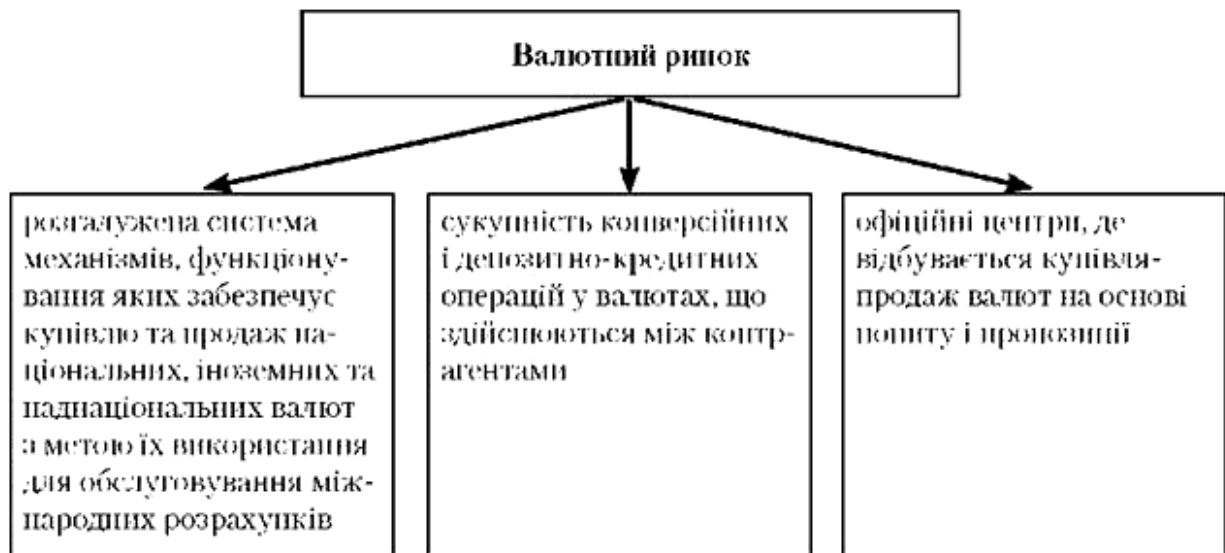

Рис. 1.1 - Зміст валютного ринку

Розвиток новітніх засобів телекомунікацій та інформаційних технологій дає можливість поєднати окремі міжнародні ринки в єдиний **світовий валютний ринок**, який здатний функціонувати практично цілодобово. Це забезпечується географічним розміщенням окремих ринків: з початком доби відкриваються азійські ринки Токіо, Гонконгу, Сінгапура, після їх закриття починають працювати ринки європейські — Франкфурта, Парижа, Лондона, а під кінець їх роботи відкриваються ринки американського континенту — Нью-Йорка, Лос-Анджелеса тощо. Завдяки цьому будь-який суб'єкт валютного ринку може в будь-який час доби купити-продати валюту, оперативно зв'язавшись з відповідним міжнародним центром валютної торгівлі. Щоденні обороти світового валютного ринку перевищують декілька трильйонів доларів США і швидко збільшуються, що свідчить про величезні розмахи валютних потоків на світовому ринку.

Валютний ринок можна класифікувати й за іншими критеріями:

— *за характером операцій*: ринок конверсійних операцій; ринок депозитно-кредитних операцій;

— *за територіальним розміщенням*: європейський, північноамериканський, азіатський та ін.;

— *за видами конверсійних операцій*: ринок касових операцій, ринок ф'ючерсів, ринок опціонів тощо;

— *за формою валюти, якою торгують*: ринок безготівкових операцій, ринок готівки.

Ринок конверсійних операцій є найтипівішим для валютного ринку взагалі, його ключовим елементом. На цьому ринку купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну рівновеликих цінностей, представлених різними валютами. Якраз на цьому ринку складаються умови для формування зовнішньої ціни грошей — їх валютного курсу.

Ринок депозитно-кредитних операцій — це досить специфічний сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється в залученні банками інвалюти на депозитні вклади на узгоджені строки та в наданні банками інвалюти позичок на різні строки. На відміну від ринку конверсійних операцій на цьому ринку ціна валюти формується у вигляді процента.

Причини становлення і розвитку сучасного світового валютного ринку:

— висока і зростаюча ступінь інтернаціоналізації господарських зв'язків, яка отримала вираження у зростаючих темпах і масштабах міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталів, транснаціоналізації власне процесу виробництва і формуванні на цій основі специфічного сегмента світового господарства - "других економік", розгортання міждержавних інтеграційних процесів;

— формування нового типу міжнародних корпорацій та банків (транснаціональних), їх перетворення у головних суб'єктів світогосподарських зв'язків;

— становлення та стрімкий розвиток світового ринку капіталів, у тому числі специфічного, власне міжнародного євровалютного ринку;

— посилення тенденції до дерегулювання кредитно-фінансової сфери у розвинутих країнах; поступове послаблення валютних обмежень та впровадження системи конвертованості валют у основних розвинутих країнах;

— НТР у сфері банківської техніки, в системі фінансових, валютних, кредитних операцій.

Світовий валютний ринок - це не проста арифметична сума національних, регіональних та міжнародних ринків, а певним чином субординована, взаємопідпорядкована система ринкових сегментів, між якими існує взаємообумовлений прямий та зворотний зв'язок. Цій системі притаманні і специфічні ознаки (рис. 1.2).

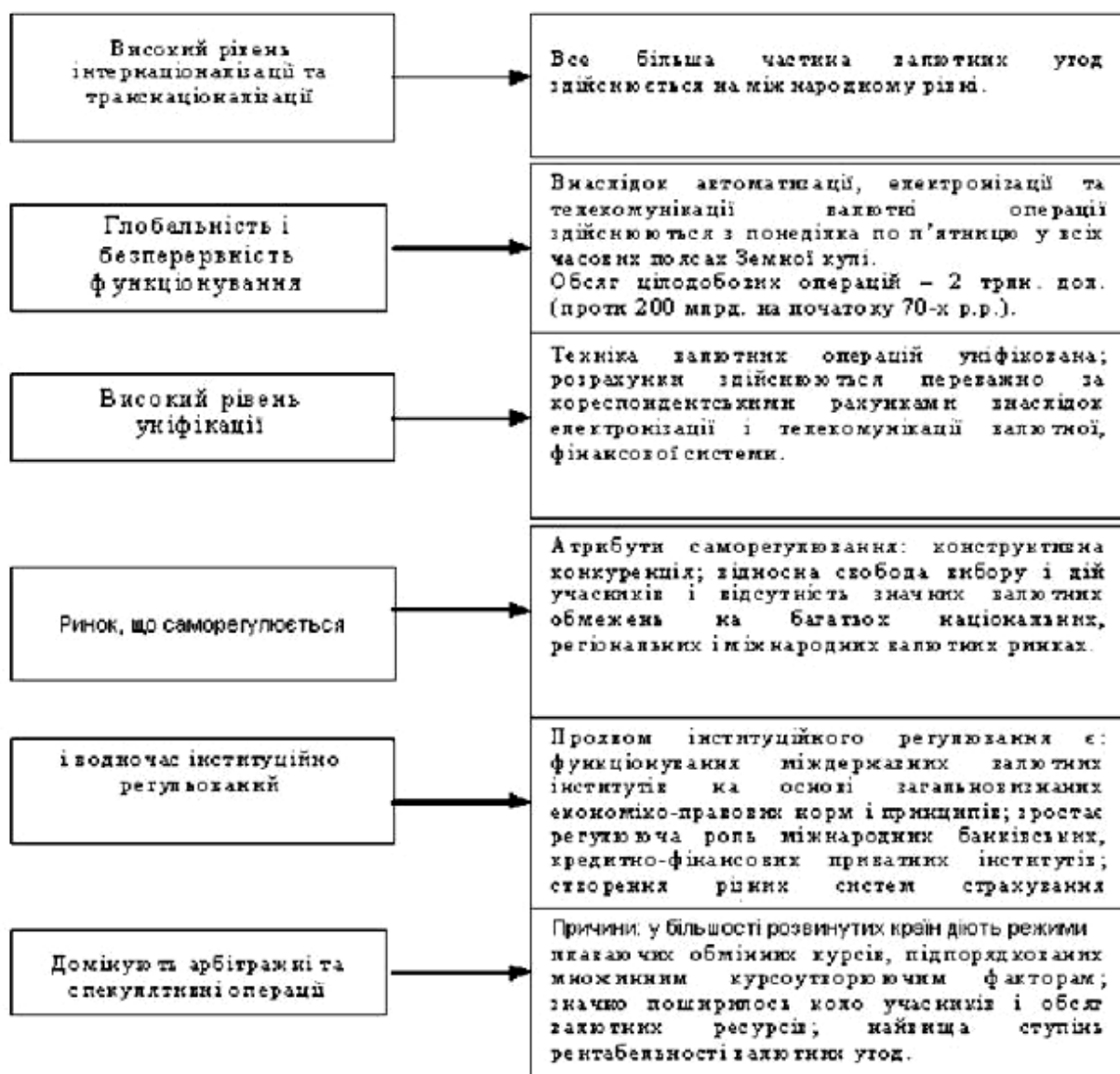

Рис. 1.2 - Специфічні ознаки світового валютного ринку

Світовий валютний ринок структурується за певними критеріями (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Структура світового валютного ринку

Критерій класифікації	Види валютних ринків	Характерні ознаки
Територіальна ознака	Національний	- здійснюється торгівля національною валютою, її конверсія в іноземні валюти;
	Регіональний	- здійснюються операції з валютами, на які припадає основний обсяг операцій у межах певних регіонів з особливими фінансовими центрами. (До провідних регіональних ринків належать: європейський, далекосхідний, південноамериканський);

	Міжнародний	- система тісно пов'язаних між собою сучасними високоефективними комунікаціями регіональних ринків. На міжнародних валютних ринках банки проводять операції з ключовими валютами (американський долар, євро, ієна та ін.), які широко використовуються у світовому платіжному обігу;
	Глобальний євrorинок	- міжнародний наднаціональний ринок позичкових капіталів, на якому здійснюються операції в євровалютах
Форма торгівлі	Роздрібний	- здійснюються операції між банками та їхніми клієнтами з метою конверсії валют у комерційних цілях;
	Оптовий	- ринок міжбанківських операцій з метою корегування валютних позицій, страхування і одержання спекулятивного прибутку
Інституційна приналежність	Міжбанківський (позабіржовий) ринок банків-кореспондентів	- здійснюються основні котирування валют; операції здійснюються безпосередньо із банків за допомогою електронного зв'язку; формується і функціонує на основі взаємодії валютних рахунків комерційних банків; структура ресурсів складається з активів, що належать комерційним банкам та регуляційних активів (валютних ресурсів центральних банків); операції здійснюються безпосередньо між партнерами (прямий валютний ринок) або за допомогою посередників, брокерів, дилерів (брокерський ринок);
	Біржовий (1/3 всіх операцій світового валютного ринку)	- організований валютний ринок на базі самостійних або контрольованих банками чи товарними фондовими біржами валютних бірж; здійснюється фіксація довідкових валютних курсів
Термін операцій	Ринки спот Ринки термінових (форвардних) угод	- з поставкою валюти протягом 48 год.; - поставка валюти на певних умовах, відмінних від спот

2. Загальна характеристика атрибутів валютного ринку

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є валютні цінності, іноземні — для резидентів, коли вони купують чи продають їх за національну валюту, та

національні — для нерезидентів, коли вони купують чи продають ці цінності за іноземну валюту. Оскільки на ринку одночасно здійснюють операції обох цих видів, то об'єктом купівлі-продажу водночас є національні та іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

Спільним для всіх суб'єктів валютного ринку є бажання одержати прибуток від своїх операцій. Одні з них одержують прибуток (або збиток) безпосередньо після завершення відповідної операції, наприклад спекулянти; інші прибуток одержують згодом, після завершення подальших господарських операцій, оплачених купленою на ринку валютою, наприклад підприємці.

За характером виконуваних операцій і ступенем їх ризику суб'єктами валютного ринку є:

— *підприємці*, які купують і продають валюту для забезпечення своєї комерційної діяльності (імпортери, експортери);

— *інвестори*, які вкладають свій чи позичений капітал у валютні цінності з метою одержання процентного доходу;

— *спекулянти*, які постійно купують-продають валюту задля одержання доходу від різниці в її курсі; професійними спекулянтами є валютні дилери. Ними можуть бути юридичні та фізичні особи;

— *хеджери*, які здійснюють операції на валютному ринку для захисту від несприятливої зміни валютного курсу;

— *посередники*: банки, брокерські контори, біржі тощо.

Провідне місце серед посередників валютного ризику займають банки. Оскільки вони ведуть рахунки (національні й інвалютні) та мають розвинуті системи телекомунікацій, їм дуже зручно виконувати доручення клієнтів з купівлі-продажу валюти. Тому банки постійно торгують валютою всередині країни і за її межами.

Попит і пропозиція на валютному ринку мають ту особливість, що об'єктом та інструментом купівлі-продажу тут є гроші різної національної належності. Тому попит на іноземну валюту одночасно є пропозицією національної валюти, а пропозиція іноземної валюти є одночасно попитом на національну валюту. Проте коли мова йде про національні валютні ринки, то під попитом мається на увазі попит на іноземну валюту як бажання купити певну її суму, а під пропозицією — пропозиція іноземної валюти як бажання продати певну її суму.

Ціною на валютному ринку є валютний курс. Він являє собою ціну грошової одиниці даної валюти в грошових одиницях іншої валюти.

Валютний ринок має **власну інфраструктуру і широко розвинуту систему сучасних комунікацій**, що забезпечують оперативний зв'язок між усіма суб'єктами ринку не тільки в межах окремих країн, а й у світовому масштабі.

3. Функції та операції валютного ринку

Валютний ринок виконує певні функції, в яких виявляється його призначення й економічна роль. Основними його функціями є:

- забезпечення умов та механізмів для реалізації валютної політики держави;
- створення суб'єктам валютних відносин передумов для своєчасного здійснення міжнародних платежів за поточними і капітальними розрахунками та сприяння завдяки цьому розвитку зовнішньої торгівлі;
- забезпечення прибутку учасникам валютних відносин;
- формування та урівноваження попиту і пропозиції валюти і регулювання валютного курсу;
- страхування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів.

Названі функції реалізуються через виконання суб'єктами ринку широкого кола валютних операцій. Під **валютними операціями** звичайно розуміють будь-які платежі, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку.

Ці операції класифікуються за кількома критеріями.

1. За терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти:
 - касові, або операції з негайною поставкою;
 - строкові.
2. За механізмом здійснення операцій:
 - операції **спот**;
 - **форвардні** операції;
 - **ф'ючерсні** операції;
 - **опціонні** операції.
3. За цільовим призначенням:
 - операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками;
 - операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування);
 - операції з метою одержання прибутку або спекулятивні операції.
4. За формою здійснення:
 - безготівкові;
 - готівкові.
5. За масштабами операцій:
 - оптові (здійснюються між банками);
 - роздрібні (здійснюються між банками та їх клієнтами).

Схема класифікації операцій валютного ринку наведена на рис. 1.3.

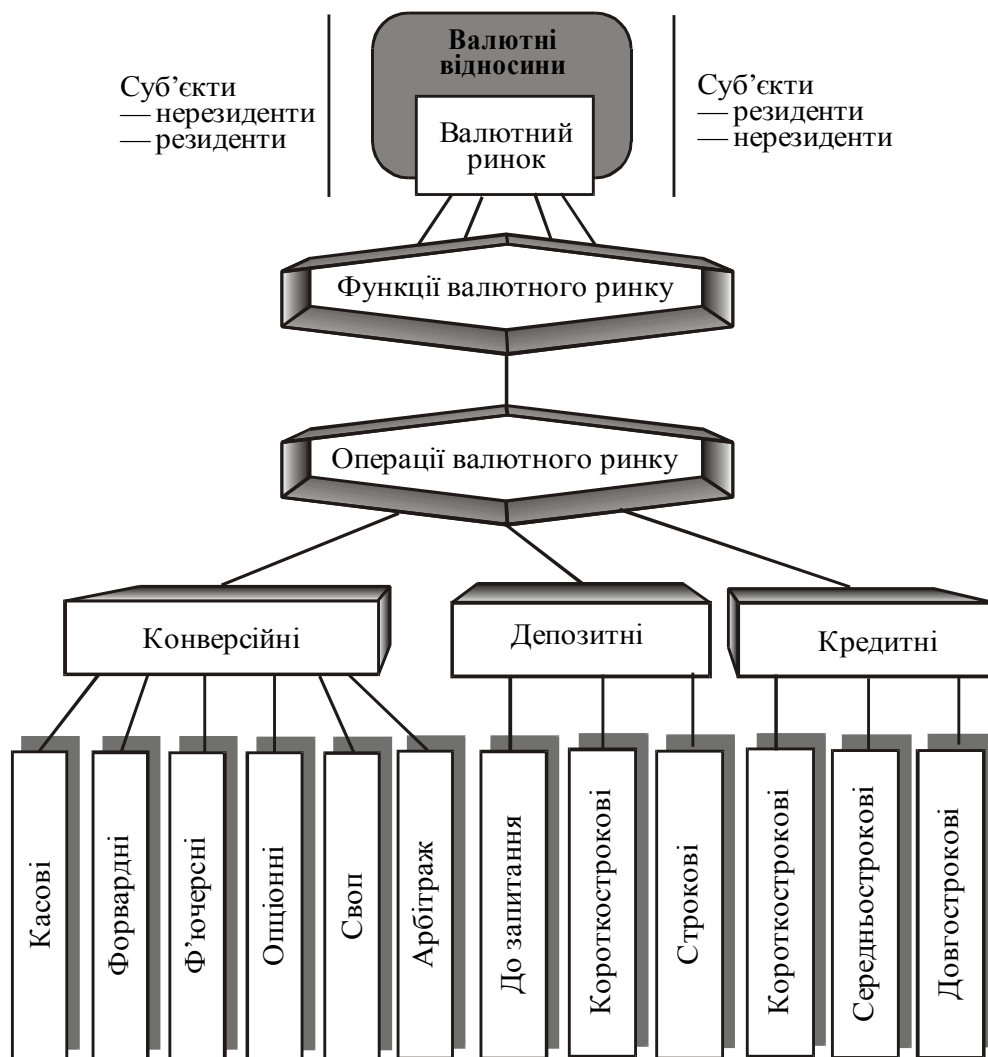

Рис. 1.3 - Схема класифікації операцій валютного ринку

Касові операції полягають у купівлі-продажу валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладення угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання. Такі угоди можуть передбачати поставку валюти в той же день, на наступний робочий день, проте найчастіше — на другий робочий день. Ця остання угода називається «спот», а касові операції на цій умові — «операції спот». Вони дають можливість їх учасникам оперативно задовольнити свої потреби у валюті на вигідних умовах.

Учасники касових операцій мають можливість:

— терміново одержати валюту для погашення своїх зовнішньоекономічних зобов'язань;

— уникнути втрат від зміни валютних курсів: імпортер негайною купівлею інвалюти страхує себе від можливих втрат унаслідок підвищення її курсу, а експортер негайним продажем інвалюти страхується від втрат, пов'язаних із падінням її курсу;

— оперативно диверсифікувати свої валютні запаси, а банкам — ще й оперативно відрегулювати свою валютну позицію.

Строкові валютні операції полягають у купівлі-продажу валютних

цінностей з відстрочкою поставки їх на термін, що перевищує два робочі дні. Ці операції, у свою чергу, підрозділяються на кілька видів залежно від механізму їх здійснення: форвардні, ф'ючерсні, опціонні та їх похідні.

Характерною особливістю строкових операцій є те, що вони оформляються стандартизованими документами (контрактами), які мають юридичну силу протягом певного часу (від підписання до оплати) і самі стають об'єктом купівлі-продажу на валютних ринках. Ці документи називаються валютними *деривативами*. До них належать передусім форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони.

Форвардні операції — це різновид строкових операцій, що полягає в купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступним переданням її в обумовлений строк і за курсом, визначеним у момент укладення контракту. У форвардних контрактах строки передання валюти звичайно визначаються в 1, 2, 3, 6 та 12 місяців. При їх підписанні ніякі аванси, задатки тощо не допускаються.

Відмова від виконання форвардних контрактів не допускається. Ці операції широко використовуються насамперед для страхування валютних ризиків. Характерними рисами цих операцій є те, що вони здійснюються на міжбанківському (позабіржовому) ринку, умови форвардного контракту не є строго формалізованими і визначаються сторонами досить довільно. Тому ці умови й особливо ціни таких контрактів не є «прозорими» для інших учасників ринку.

Ф'ючерсні операції — це теж різновид строкових операцій, в яких два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму валюти в певний час за курсом, установленим у момент укладення угоди (купівлі-продажу ф'ючерсного контракту). Відмінності їх від форвардних операцій зводяться до такого: вони здійснюються тільки на біржах, під їх контролем, а форма й умови контрактів чітко уніфіковані (біржа строго визначає вид валюти, що продається, обсяг операції, строк оплати, курс). Розрахунки щодо купівлі-продажу ф'ючерсних контрактів здійснюються через розрахункову палату біржі, яка гарантує своєчасність і повноту платежів. До остаточної оплати ф'ючерсного контракту він може перепродаватися на біржі, тобто сам є об'єктом валютних операцій. З кожним наступним продажем ціна його буде уточнюватися і наближатися до реальної ціни, за якою продаватиметься дана валюта в момент погашення ф'ючерсу. Завдяки цим особливостям ціна та інші умови ф'ючерсних контрактів є прозорими для всіх учасників ринку. Кожна біржа встановлює свій перелік валют, які продаються-купаються, і стандартні суми контрактів, які визначаються десятками і сотнями тисяч, а то й мільйонами одиниць відповідної валюти. Тому в торгівлі валютними ф'ючерсами звичайно беруть участь великі банки, інші потужні фінансові структури.

Ф'ючерсні операції широко застосовуються з метою страхування від валютних ризиків, тобто для хеджування, а також з метою одержання додаткового прибутку, тобто для спекуляції.

Опціонні операції — це різновид строкових операцій, за яких між

учасниками укладається особлива угода, що надає одному з них право (але не обов'язок) купити чи продати другому певну суму валюти в установлений строк (чи протягом певного строку) і за узгодженим сторонами курсом. Така угода називається *опціон*.

Валютний арбітраж — це комбінація з кількох операцій з купівлі та продажу двох чи кількох валют за різними курсами з метою одержання додаткового доходу. Це типова спекулятивна операція, що розрахована на дохід завдяки різниці в курсах на одному і тому ж ринку, але в різні строки (часовий арбітраж), або в один і той же час, але на різних ринках (просторовий арбітраж). У міру розвитку сучасних систем телекомунікацій створюються передумови для вирівнювання курсів валют на різних міжнародних ринках, завдяки чому зменшуються можливості для просторового арбітражу. Проте перехід більшості країн до плаваючих валютних курсів, які часто змінюються в часі, створює сприятливі умови для розвитку часового арбітражу.

Широкий асортимент валютних операцій, високе технологічне й організаційне забезпечення їх виконання створюють усім суб'єктам валютного ринку сприятливі умови для досягнення таких цілей: забезпечення ліквідності, прибутковості і керованості валютними ризиками. *Тому прискорений розвиток валютного ринку — одне з актуальних завдань країн з перехідними економіками, у тому числі й України.* Проте в Україні валютний ринок формується надто повільно, асортимент валютних операцій на ньому обмежений переважно касовими операціями.

4. Чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку

Стан кон'юнктури валютного ринку виявляється у зміні співвідношення між попитом і пропозицією окремих валют, що, у свою чергу, є ключовим чинником впливу на валютний курс. Тому чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку, одночасно є і чинниками зміни валютного курсу.

Як свідчить світовий та вітчизняний досвід, на стан та динаміку попиту і пропозиції на валютному ринку впливає велика кількість (десятки) чинників економічного, політичного, правового, психологічного характеру. Усі їх можна розділити на три такі групи:

1. Курсоутворюючі чинники:

- стан платіжного балансу країни;
- обсяги ВВП, який виробляється в країні;
- внутрішня і зовнішня пропозиція грошей;
- процентні ставки в країнах, валюти яких порівнюються;
- співвідношення внутрішніх цін країни з зовнішніми.

Ці чинники можна назвати базовими, тобто такими, що визначають таке співвідношення попиту та пропозиції на валютному ринку, яке веде до стабільності чи поступової внутрішньо зумовленої та передбачуваної зміни.

2. Регулюючі чинники:

— заходи прямого державного регулювання (фіскально-бюджетна політика, квотування та ліцензування, грошово-кредитна політика, регулювання цін, інтервенційна політика, розподіл валюти тощо);

— структурні чинники.

Ці чинники впливають на кон'юнктуру ринку через зміну курсоутворюючих чинників. Вони вводяться в дію державою свідомо для досягнення певних цілей в її економічній політиці і можуть давати значний ефект в умовах, коли економіка країни перебуває у стані тривалої рівноваги.

3. Чинники кризового характеру:

— дефіцит державного бюджету;

— безконтрольна емісія та інфляція;

— штучне і надмірне регулювання цін;

— висока монополізація виробництва.

Ці чинники виникають у разі порушення динамічної рівноваги економіки, послаблюють дію курсоутворюючих чинників та знижують результативність регулятивних заходів держави.

У всій цій сукупності чинників вирішальною (базовою) є перша група (курсоутворююча). У свою чергу, у базовій групі ключову роль відіграє платіжний баланс, його стан та динаміка. Він має комплексний характер і акумулює в собі певною мірою дію всіх інших чинників.

Питання для самоперевірки

1. Що являє собою валютний ринок?
2. Визначте зміст основних функцій валютного ринку.
3. Що Ви розумієте під страховим фондом?
4. Назвіть найбільш поширені специфічні ознаки світового валютного ринку.
5. На яких принципах здійснюється страхова діяльність?
6. Назвіть та надайте характеристику видам валютного ринку.
7. Надайте загальну характеристику атрибутів валютного ринку?
8. Надайте загальну характеристику видам операцій на валютному ринку.
9. Хто виступає суб'єктами валютного ринку?
10. Назвіть чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку.

ЛЕКЦІЯ №2

ТЕМА 2

ВАЛЮТНА СИСТЕМА ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДНОСИН НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

ЗМІСТ ТЕМИ

1. Сутність, види та функції валютних систем

2. Характеристика елементів національної валютної системи

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 46]

Основні терміни і поняття: валютна система, національна валютна система, міжнародні валютні системи, світова валютна система, валютні блоки, золотомонетний стандарт, золотодевізний стандарт, валютні зони, золотодоларовий стандарт, СДР.

1. Сутність, види та функції валютних систем

Валютна система — це організаційно-правова форма реалізації валютних відносин у межах певного економічного простору. Ці межі збігаються з межами відповідних валютних ринків. Тому валютні системи теж поділяються на три види: національні, міжнародні (регіональні) і світову. *Збіг меж окремих валютних ринків і валютних систем забезпечує їх внутрішню єдність:* ринок створює економічну основу для системи, а система є механізмом забезпечення функціонування і регулювання ринку.

Національні валютні системи базуються на національних грошах і, по суті, є складовими грошових систем окремих країн. Як і ці останні, вони визначаються загальнодержавним законодавством.

Міжнародні та світова валютні системи ґрунтуються на багатьох валютах провідних країн світу та міжнародних (колективних) валютах (євро, СДР та ін.) і формуються на підставі міждержавних угод та світових традицій.

Місце і роль світової валютної системи у сучасному світовому господарстві можна з'ясувати через її функції, які зводяться до:

- обслуговування товарообмінних операцій та інших видів міжнародної економічної діяльності через здійснення платежів за експорт та імпорт товарів, послуг і факторів виробництва;
- реалізації механізмів встановлення курсових співвідношень між національними грошовими одиницями різних країн;
- забезпечення безперебійного функціонування економічної системи та ін.

Світова валютна система — це спільно розроблена державами та закріплена міжнародними угодами форма реалізації валютних відносин (рисунок 2.1)

Складовими світової валютної системи є:

- форми міжнародних засобів платежу (золото, національні валюти, міжнародні валютні одиниці — СДР, євро);
- уніфікований режим валютних паритетів та курсів;
- умови взаємної конвертованості валют;
- уніфікація правил міжнародних розрахунків;
- режим валютних ринків та ринків золота;
- міжнародні валютно-фінансові організації;

- міжнародне регулювання валютних обмежень.

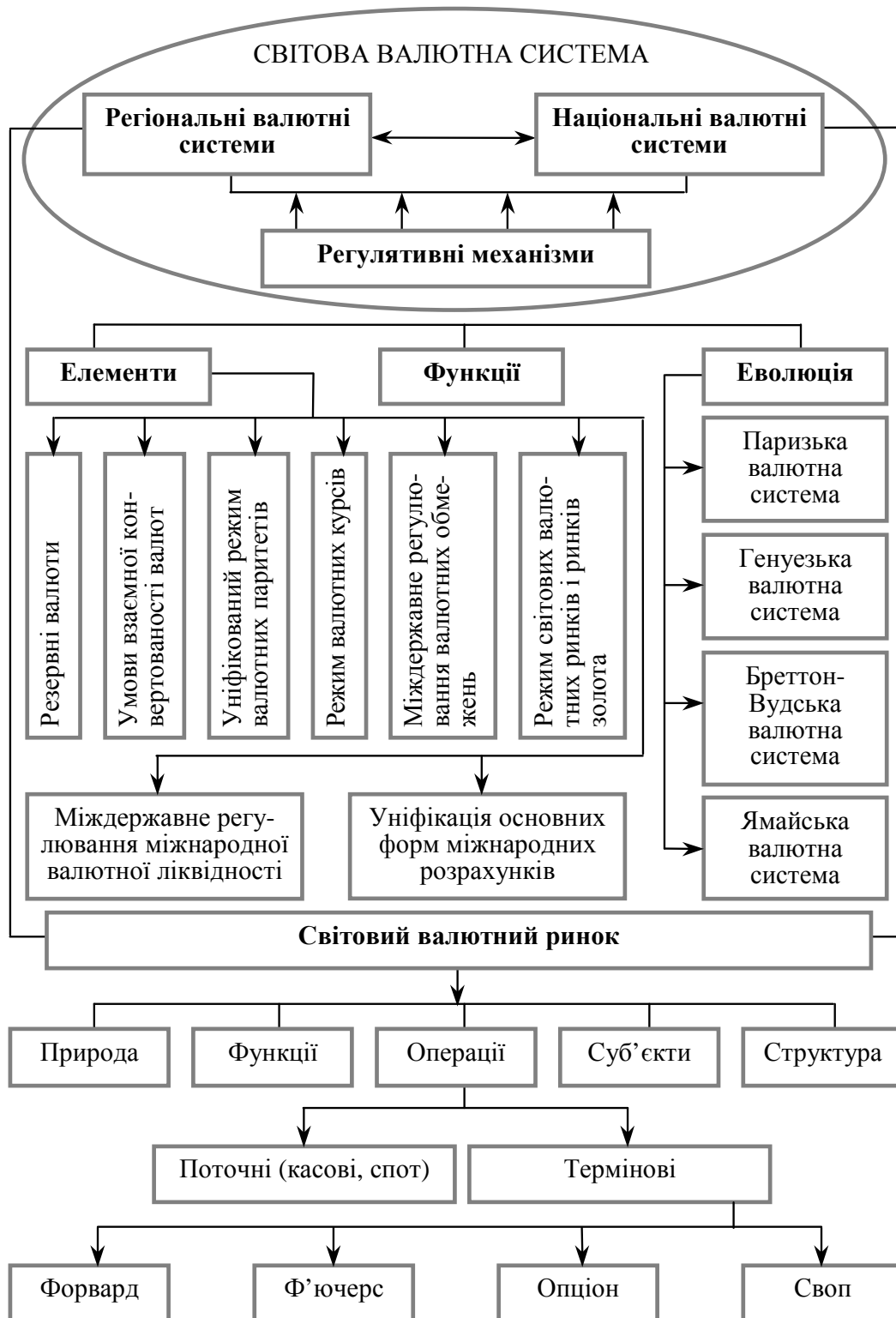

Рис. 2.1 – Складові світової валютної системи

Світова валютна система у своєму розвитку пройшла етапи, які обумовлені ступенем розвитку світового ринку, міжнародними зв'язками, типами національних грошових систем.

Першою в історії *світовою валютною системою* була система,

заснована на золотому стандарті. Вона сформувалася стихійно наприкінці XIX—на початку XX ст. як сукупність національних валютних систем. Не існувало ніяких міжнародних норм, що регулювали валютні відносини, бо в цьому не було потреби. Платіжний оборот обслуговувався переважно золотом. Основу валютних курсів у цей період становив валютний золотий паритет. Обмін національної валюти на іноземну не обмежувався, існував вільний вивіз та ввіз золота з країни в країну, що сприяло стабільності валютних курсів. Відхилення валютних курсів від валютних паритетів обмежувалося вартістю витрат на пересилання золота. Ця система відповідала умовам швидкого розвитку продуктивних сил та встановленню панування капіталістичних виробничих відносин в епоху вільної конкуренції.

Перехід капіталізму до монополістичної стадії призвів до того, що золотомонетний стандарт вступив у суперечність з новими економічними умовами. Він став протидіяти концентрації та централізації капіталу, інтересам монополій та держави, бо гальмував регулювання економіки згідно з їх інтересами.

На зміну золотомонетному стандарту після Першої світової війни прийшов механізм *золотодевізного стандарту*, що було юридично оформлено рішенням Генуезької конференції (1922 р.). Це була **друга світова валютна система**.

У період світової економічної кризи 1929—1933 рр. з крахом золотодевізного стандарту єдина світова валютна система перестала існувати. Вона розпалася на *валютні блоки*, які використовувалися як знаряддя валютної війни. Першим у 1931 р. з'явився стерлінговий блок після скасування золотого стандарту у Великобританії. До його складу увійшли країни Британської імперії та інші держави.

У 1933 р. після скасування у США золотого стандарту було створено доларовий блок, до складу якого увійшли США, Канада, а також країни Латинської Америки. Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, а потім Італія та Польща створили у 1933 р. золотий блок. Ці країни зберегли у роки світової економічної кризи золотий стандарт. Його було скасовано лише у 1936 р.

Належність країни до того чи іншого валютного блоку визначалася підтриманням твердого курсу національної валюти до основної валюти, необхідністю зберігання золотовалютних резервів у банках країни, що очолює блок, здійсненням через ці банки всіх міжнародних розрахунків. За час та після Другої світової війни на базі валютних блоків було створено *валютні зони*. На відміну від валютних блоків країни, що входили до валютних зон, були пов'язані з країною-гегемоном єдиним валютно-фінансовим режимом та однаковою системою валютних обмежень.

Створення валютних блоків, а пізніше — валютних зон суперечило тенденції до інтернаціоналізації господарських зв'язків, що швидко посилювалася. Разом з тим у міжвоєнні роки валютна сфера була ареною гострого міждержавного суперництва. Все це зумовило високу динамічність розвитку світової валютної системи.

Наприкінці Другої світової війни поряд із загальним комплексом проблем

післявоєнного устрою виникла необхідність створення нової світової валютної системи. За це насамперед виступали США, які були заінтересовані у розширенні свого впливу на світовому ринку.

Ще у розпалі війни казначейства Великобританії та США запропонували для обговорення два плани — англійський план Кейнса та американський план Уайта. Дж. М. Кейнс висунув ідею формування замість золота нових платіжних засобів — «регульованої валюти», створення на її основі так званого «міжнародного клірингового союзу». Навпаки, план Уайта надавав великого значення золоту в міжнародному валютному устрої.

У ході тривалих переговорів США, що нагромадили за роки війни великі золоті запаси, відмовилися прийняти план Кейнса і з допомогою політичного та економічного тиску затвердили всі найважливіші положення плану Уайта.

На міжнародній валютно-фінансовій конференції країн антигітлерівської коаліції, що відбулася у липні 1944 р. у м. Бреттон-Вудсі (США), були узгоджені основні принципи валютно-фінансового устрою, відомого як *третя світова*, або *Бреттон-Вудська, валютна система*. Ця угода почала діяти з грудня 1945 р. після підписання її 35 країнами. Радянський Союз разом з іншими країнами антигітлерівської коаліції брав участь у конференції, але, керуючись політичними мотивами, відмовився ратифікувати умови угоди.

Передумови Бреттон-Вудської системи були сформовані в 30-х роках унаслідок розпаду механізму міжнародних розрахунків, заснованого на золотодевізному стандарті. Основою Бреттон-Вудської системи стала система золотовалютного стандарту, яка згодом трансформувалася у систему золотодоларового стандарту.

Основні характерні риси Бреттон-Вудської валютної системи:

- поряд із золотом як світові резервні та розрахункові валюти використовуються дві національні валюти — долар США та (у значно меншому обсязі) англійський фунт стерлінгів;
- підтримання США розміну паперового долара на золото за офіційною ціною: 35 дол. США за одну тройську унцію (31,103 г) золота, але тільки для центральних банків та урядових установ інших країн;
- створення Міжнародного валютного фонду (МВФ), що надає його членам кредитну допомогу для здійснення валютної інтервенції, і Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР, або Світового банку);
- офіційні курси валют установлювалися через визначення їхнього золотого вмісту (масштабу цін) і відповідно до цього твердо фіксувалися відносно долара США. Вони могли відхилятися не більш як на 1% в обидві сторони без погодження з МВФ. Девальвації понад 10% відбувалися лише за згодою МВФ. Щоб забезпечити відповідність меж коливанням курсів валют, центральні банки були зобов'язані здійснювати валютну інтервенцію в доларах;
- міждержавне регулювання валютних відносин здійснювалося головним чином через посередництво МВФ. Він забезпечував підтримання країнами-учасницями офіційних валютних паритетів та курсів. Для зміни паритету або введення валютних обмежень була потрібна згода МВФ;
- через обмін по централізованих каналах золота на валюту (у разі

надмірного зменшення запасів останньої) або, навпаки, валюти на золото державні органи мали можливість здійснювати розрахунки з іншими країнами за платіжними балансами;

- у разі необхідності країни через механізм МВФ та іншими шляхами могли надавати одна одній кредити в іноземній валюті для фінансування дефіциту платіжного балансу.

У результаті Бреттон-Вудської угоди США дістали можливість фінансувати свої величезні закордонні витрати за рахунок нагромадження короткострокової доларової заборгованості відносно інших країн, тобто здійснювати їх валютно-фінансову експлуатацію.

Бреттон-Вудська система протягом 50—60-х років сприяла розвитку міжнародних економічних зв'язків. Водночас вона містила глибокі внутрішні суперечності. Розмін паперового долара на золото за офіційною ціною можливий лише в умовах стабільності його купівельної спроможності. Зазначена умова є також необхідною для підтримання сталості курсових співвідношень. Проте забезпечити це в умовах паперово-грошового обігу виявилось неможливим.

Зкінця 60-х років вибухнула криза Бреттон-Вудської валютної системи, що привела до її розпаду. У нових умовах «доларовий стандарт» перестав відповідати існуючому співвідношенню сил, яке характеризувалося значним зростанням питомої ваги у світовій економіці країн «спільного ринку» та Японії. Крім того, великий дефіцит платіжного балансу США, нагромаджені доларові запаси в іноземних центральних банках, зменшення золотого запасу — все це свідчило про те, що Бреттон-Вудська система ставала дедалі обтяжливішою і для США.

До 1970 р. короткостроковий зовнішній борг США у 6 разів перевищив золотий запас. Коли б власники доларових зобов'язань пред'явили їх одночасно для обміну, США були б змушені оголосити себе банкрутом. Почалася масова гонитва за золотом як стійкішим грошовим активом і відповідна відмова від долара. Утворилася подвійна ціна на золото: офіційна — 35 дол. за унцію та ринкова, що в кілька разів перевищувала офіційну.

Однією з підпор Бреттон-Вудської системи, що руйнувалася, стала ідея Дж. Кейнса про створення «регульованої валюти». США були зацікавлені саме у такій валюті, щоб обмежити роль золота у міжнародній валютній системі, зберігаючи за долларом роль головної резервної валюти. Саме такою валютою стала СДР.

СДР — спеціальні права запозичення у Міжнародному валютному фонді (Special Drawing Rights) — штучно створені міжнародні резервні засоби для регулювання сальдо платіжних балансів, поповнення офіційних резервів та розрахунків з МВФ.

Випуск СДР розпочався з 1 січня 1970 р. У цій одиниці виражаються курси національних валют, оцінюються валютні резерви. Технічно випуск СДР забезпечувався у вигляді спеціального запису на рахунках країн — членів МВФ. Спочатку ця одиниця мала золотий вміст, що становив 0,888671 г, і прирівнювалася до долара США. Після девальвації долара в 1971 і 1973 рр.

курс одиниці СДР підвищився до 1,2 дол. З переходом до «плаваючих» курсів вартість СДР визначається на основі середньозваженої величини — «валютного кошика» — через ринкові курси валют, які мають найбільшу питому вагу у міжнародній торгівлі.

З 1 січня 1999 р. до складу стандартного «кошика» входять чотири валюти з питомою вагою: долар США — 39%, євро — 32% (замість німецької марки — з 21% та французького франка із 11%), єна — 18% та фунт стерлінгів — 11%.

Протягом 1971—1973 рр. розвалювалася Бреттон-Вудська система. Початок цьому поклала заява тодішнього президента США Р. Ніксона 15 серпня 1971 р. про припинення розміну долара на золото та вжиття «надзвичайних заходів» щодо врятування валюти. Це означало фактичний крах Бреттон-Вудської системи.

Угода, що була досягнута на нараді країн—учасниць МВФ у м. Кінгстоні на Ямаїці в січні 1976 р., стала основою створення *четвертої світової*, або *Ямайської, валютної системи*. Ця система набула чинності 1 квітня 1978 р. З її ратифікацією було внесено зміни у статут МВФ. Формування Ямайської валютної системи, яка юридично закріплювала демонетизацію золота, розпочалося з кризою Бреттон-Вудської валютної системи. Сучасна світова валютна система має характер паперово-валютної (девізної) системи.

Її визначальними рисами є:

— визнання міжнародними резервними та розрахунковими валютами поряд із долларом США валют інших країн та СДР. Після краху Бреттон-Вудської системи виявилася тенденція переходу до полівалютної резервної та розрахункової систем. Як резервні валюти використовували німецьку марку, швейцарський франк, а з 1975 р. уперше в цій ролі почала використовуватися японська єна, після чого питома вага американського долара у валютних резервах центральних банків значно скоротилася. Базою Ямайської валютної системи було проголошено СДР — спеціальні права запозичення у МВФ. Ця міжнародна розрахункова одиниця мала стати основою валютних паритетів та курсів, провідним міжнародним платіжно-розрахунковим засобом. СДР отримала статус альтернативи не лише золота, а й долара як міжнародних грошей. Проте фактично зберігається доларовий стандарт, бо ця валюта продовжує займати важливе місце у міжнародних розрахунках (2/3 усіх розрахунків), офіційних валютних резервах, у валютному «кошику» СДР (39%);

— витіснення золота з міжнародних розрахунків скасуванням золотих паритетів валют та офіційної ціни на золото. МВФ було доручено повернути країнам-членам 1/6 частину золотого запасу, яку було внесено раніше у вигляді оплати квот, та реалізувати через аукціони частину золотих запасів. МВФ припинив приймати золото як оплату квот та як проценти за кредит. Це означало повну демонетизацію золота у сфері міжнародних валютних відносин. Відповідно до цього у Нью-Йорку, Чикаго, Токіо та інших центрах світової торгівлі сформувалися міжнародні ринки золота. Водночас золото залишається у складі офіційних золотовалютних резервів країн як високоліквідний товар;

— офіційне визнання «плаваючих» валютних курсів, тобто тих, які

встановлюються на валютному ринку залежно від попиту та пропозиції. Це не означає відсутності будь-якого втручання держав у валютний ринок. Центральні банки через валютну інтервенцію обмежують коливання курсів своїх валют, але не навколо раніше фіксованих паритетів, а навколо ринкових курсів, що стихійно складаються. Водночас посилюється *міждержавне валютне регулювання* та контроль за функціонуванням світової валютної системи через МВФ. Фонд має повноваження щодо нагляду за валютною політикою країн-учасниць. З метою валютної стабілізації розширені масштаби взаємних кредитів через МВФ для покриття дефіцитів платіжних балансів, посилена координація діяльності міжнародних валютно-кредитних та фінансових організацій.

— Ямайська угода фактично зафіксувала відносини, що вже склалися у світі, для яких давно було характерним домінуюче становище долара США. Разом з тим Ямайська угода узаконювала тенденцію до валютного поліцентризму.

Міжнародна (регіональна) валютна система — договірно-правова форма організації валютних відносин окремих країн.

Щоб протистояти гегемонії долара у світовій валютній системі, в березні 1979 р. було створено міжнародну (регіональну) валютну систему — *Європейську валютну систему (ЄВС)* — форму міждержавного регулювання валютних відносин країн західноєвропейського інтеграційного комплексу. Вона має риси регіональної валютної системи і є одним із полюсів поліцентричної валютної системи.

Метою ЄВС було досягнення валютної стабільності та створення єдиної валюти, вирівнювання основних економічних показників та уніфікація економічної політики, розроблення та впровадження засобів колективного регулювання валютної сфери, стабілізація економічного становища країн — членів ЄВС. У зовнішньому плані — це створення західноєвропейського валютного полюсу у поліцентричній валютній системі.

Створення цієї регіональної валютної системи викликане, по-перше, взаємною зростаючою залежністю економік цих країн, а по-друге, кризою Бреттон-Вудської валютної системи. ЄВС в основному використовувала елементи валютного регулювання, що були раніше напрацьовані практикою співробітництва між центральними банками країн Західної Європи. За задумкою ініціаторів її створення (Франція та Німеччина), ЄВС повинна була стати зоною європейської валютної стабільності на противагу Ямайській валютній системі та захистити «Спільний ринок» від експансії долара США, витіснивши його з міжнародних розрахунків у Західній Європі.

Механізм ЄВС містив три елементи: європейська валютна одиниця — ЕКЮ (European Currency Unit — ECU); режим сумісного коливання валютних курсів — «суперзмія»; Європейський фонд валютного співробітництва.

Центром цієї системи була європейська валютна одиниця — ЕКЮ, яка замінила європейську розрахункову одиницю — ЕРЕ. Від ЕРЕ ЕКЮ успадкувала побудову за принципом «стандартного кошика». Частка кожної національної валюти у цьому «кошику» залежала від питомої ваги валового

внутрішнього продукту країни у сукупному ВВП ЄС. Виходячи з цього визначалися валютні компоненти ЕКЮ та питома вага національних валют у «кошику» ЕКЮ. Вона стала базою встановлення курсових співвідношень між валютами країн — членів ЄВС, засобом розрахунків між їх центральними банками, а також розрахунковою одиницею у спеціалізованих установах та фондах ЄС.

У рішенні про створення ЄВС передбачалось, що ЕКЮ стане:

- 1) основою для розрахунків у межах механізму, що визначає валютні курси;
- 2) основою для визначення показника коливань курсу будь-якої з грошових одиниць, що входять у цю систему, від середнього показника;
- 3) засобом здійснення валютних інтервенцій, укладення угод та надання кредитів;
- 4) засобом розрахунків між центральними банками країн-членів, а також між валютними органами ЄС;
- 5) реальним резервним активом.

На відміну від СДР, які не мають реального забезпечення, емісія ЕКЮ забезпечувалася наполовину золотом та доларами та національними валютами країн — членів ЄВС. Технічно випуск ЕКЮ було здійснено у вигляді записів на рахунках центральних банків країн — членів ЄВС у Європейському фонді валютного співробітництва. З 1 січня 1999 р. замість ЕКЮ в безготівковий обіг 11 країнами було запроваджено євро.

Другим елементом ЄВС була система сумісного коливання валютних курсів. Для кожної грошової одиниці країн-членів до початку дії ЄВС було встановлено центральний курс відносно ЕКЮ, на основі якого були визначені двосторонні паритети всіх валют, що брали участь у системі. Припустимими межами коливань курсів від центрального були $\pm 2,25\%$, для Італії $\pm 6\%$ з урахуванням нестабільності її валютно-фінансового становища. Підтримка узгоджених курсів здійснювалася шляхом валютної інтервенції з боку центральних банків країн — членів ЄВС. Правила цих операцій передбачають використання валют країн-членів поряд із доларами США.

На противагу політиці США, спрямованій на прискорення демонетизації золота, та на відміну від Ямайської валютної системи ЄВС використовувала золото як часткове забезпечення ЕКЮ. Країни — учасниці ЄВС орієнтувалися на ринкову ціну золота для регулювання емісії ЕКЮ та обсягу резервів у Європейському фонді валютного співробітництва (20% золотодоларових резервів країн-членів). Уведення механізму підтримки валютних курсів та використання системи валютних інтервенцій обумовили необхідність створення системи коротко- та середньострокового кредитування, яка включає:

— систему кредитування типу «своп», що існувала у межах двосторонніх відносин між центральними банками. Операції своп здійснюються банками тих країн, курси валют яких досягли межі взаємних коливань. Кредит має бути погашеним протягом 45 днів після закінчення місяця, в якому його було надано;

— фонд короткострокового кредитування. Для кожної країни

визначені величина внеску у цей фонд та обсяг припустимого кредиту. Кредити надаються на строк від трьох до шести місяців з правом пролонгації до дев'яти;

— фонд надання середньострокових кредитів (від двох до п'яти років).

Новий етап європейської валютної інтеграції пов'язаний із трансформацією ЄВС у Європейський валютний союз, який передбачає утворення спільного для країн — членів ЄС Європейського центрального банку та заміну національних валют спільною єдиною валютою — євро.

Маастрихтська угода 1992 р. визначила три етапи становлення ЄВС.

Перший етап (липень 1990 р. — грудень 1993 р.):

— повна лібералізація руху капіталів усередині ЄС;

— завершення процесу формування єдиного внутрішнього ринку ЄС;

— розроблення заходів щодо зближення (конвергенції) ряду економічних параметрів для країн-членів.

Другий етап (січень 1999 р.):

— створення незалежної Європейської системи центральних банків на чолі з Європейським центральним банком;

— установа фіксованого курсу для валют країн — членів ЄВС між собою, а також відносно ЕКЮ;

— емісія єдиної грошової одиниці;

— проведення єдиної валютної політики країнами — членами ЄВС.

У травні 1998 р. на самміті Євросоюзу було визначено 11 країн, які відповідають критеріям участі в Економічному і валютному союзі. Це — Німеччина, Франція, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Іспанія, Португалія, Італія, Фінляндія, Ірландія. Саме ці країни з 1 січня 1999 перейшли до використання в безготівковому обігу спільної валюти — євро. З різних причин добровільно утрималися від приєднання до євро Великобританія, Швеція і Данія, а економіка Греції не відповідала жорстким економічним критеріям. Для повноправної участі в цьому економічному та валютному союзі було визначено такі фіксовані показники:

— дефіцит державного бюджету не повинен перевищувати 3% ВВП;

— державний борг не повинен становити більш як 60% ВВП;

— річна інфляція не може бути вищою, ніж плюс 1,5-процентних пункти до середнього рівня інфляції у трьох країнах ЄС з найбільшою стабільністю цін;

— середнє номінальне значення довгострокової процентної ставки не повинно перевищувати плюс 2-процентні пункти до середнього рівня цих ставок у трьох країнах ЄС з найбільшою стабільністю цін.

Нині країни ЄС вступили у *третій етап* утворення ЄВС. Станом на 1 січня 1999 р. було зафіксовано валютні курси національних валют. Фінансові безготівкові операції з цього періоду можуть здійснюватися як у євро, так і в національній валюті. З 1 січня 2002 р. євро увійшла до готівкового обігу і протягом кількох місяців зберігався паралельний обіг євро та національних валют. З 1 липня 2002 р. в обігу залишається єдина європейська валюта — євро. За стабільність єдиної грошово-кредитної політики ЄВС відповідає

Європейська система центральних банків, до якої входять ЄЦБ і центральні банки країн-учасниць. Фактично грошово-кредитна політика країн — учасниць ЄВС утратила самостійність відтоді, коли центральні банки цих країн взяли зобов'язання, використовуючи відповідні ринкові інструменти, забезпечити фіксовані двосторонні обмінні курси за станом на 31 грудня 1998 р., тобто національні валюти стали деномінаціями євро.

Основними перевагами введення єдиної валюти є:

- зменшення операційних витрат;
- розширення фінансових ринків;
- зростання їх ліквідності;
- зменшення валютних ризиків;
- спрощення міжнародних фінансових операцій;
- зростання конкуренції.

Усі ці переваги сприятимуть подальшому розвитку міжрегіонального співробітництва, а спільна валюта євро має підстави отримати статус резервної та стати конкурентоспроможною щодо долара США.

Таким чином, найважливішими наслідками запровадження євро стало:

- розширення можливостей економічного співробітництва завдяки вирівнюванню умов торгівлі;
- зростання економічної конкуренції у результаті спрощення порівняння результатів виробництва продукції, уніфікації бухгалтерської звітності та аналізу;
- запровадження єдиного масштабу цін;
- ліквідація курсових втрат і ризиків під час здійснення економічних операцій;
- зменшення операційних витрат на конверсійні операції тощо.

Ці позитивні наслідки стануть реальними за умови послідовного проведення Європейським центральним банком загальної монетарної політики, яка стає все важливішим елементом впливу на розвиток економіки та підтримання фінансової стабільності Союзу.

2. Характеристика елементів національної валютної системи

Як організаційно-правове явище **національна валютна система** складається з цілого ряду елементів. Основними з них є:

1. *Назва, купюрність та характер емісії національної валюти.* В Україні національна валюта називається гривнею.

2. *Ступінь конвертованості національної валюти.* Українська національна валюта гривня є частково вільно конвертованою. Верховна Рада України ратифікувала угоду про приєднання до VIII статті Статуту МВФ, якою передбачено вільну конвертованість національної валюти в іноземну з операцій за поточними платежами.

3. *Режим курсу національної валюти.* Законодавче визначення режиму

валютного курсу Верховна Рада України поклала на Кабінет Міністрів та НБУ. Режим валютного курсу поступово змінювався від жорсткої фіксації через регульоване плавання (у межах «валютного коридору») до вільного плавання, що було введено в 2000 р.

4. *Режим використання іноземної валюти на національній території в загальному економічному обороті.* Звичайно цей режим зводиться до повної заборони, або до заборони з деякими винятками для окремих видів платежів. В Україні заборона на використання інвалюти у внутрішніх платежах була введена лише в 1995 р., хоч за деякими платежами дозволено її використання й зараз: надання інвалютних позичок банками, оплата послуг, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю (оплата авіаквитків на міжнародних авіалініях, оплата митних послуг тощо) та в інших, визначених НБУ випадках.

5. *Режим формування і використання державних золотовалютних резервів.* Він установлюється для забезпечення стабільності національних грошей і може проявлятися двояко:

— у формі жорсткої прив'язки національної валюти до певної іноземної (національної чи колективної) з установленням фіксованого курсу її до цієї валюти. За такого режиму іноземна валюта перетворюється в забезпечення національних грошей, тобто державні запаси її повинні на 100% забезпечувати наявну в обороті масу національних грошей. Емісія останніх здійснюється тільки через купівлю цієї валюти на внутрішньому ринку, а вилучення з обороту — через її продаж. За такого режиму курс національної валюти «плаває» разом з курсом базової іноземної валюти, а центральний банк країни втрачає окремі свої функції, зокрема функцію кредитора останньої інстанції, певною мірою втрачає свій статус органу монетарної політики. Не випадково грошову систему за такого режиму у світовій практиці називають *системою «валютного бюро»*, а центральний банк стає органом такого бюро;

— у формі використання валютних запасів для підтримання рівноваги на національному валютному ринку з метою стабілізації зовнішньої і внутрішньої вартості грошей при збереженні незалежності центрального банку в проведенні національної монетарної політики та виконанні ним усіх традиційних функцій. Україна ввела якраз цей режим використання золотовалютних резервів.

6. *Режим валютних обмежень, які вводяться чи скасовуються законодавчим органом залежно від економічної ситуації в країні.* Якщо економіка розбалансована, національні гроші не стабільні, в країні вводяться певні заборони, обмеження, лімітування тощо на операції з іноземною валютою. Так, в Україні в період загострення економічної і фінансової кризи було введено обмеження на відкриття юридичними особами рахунків в іноземних банках і заборонено переведення на них інвалюти; експортерам заборонялося вільно розпоряджатися своєю валютною виручкою, і вони зобов'язані були повністю чи частково продавати її на валютному ринку тощо. У міру поліпшення економічної ситуації подібні обмеження послаблювалися чи зовсім скасовувалися. Розвинуті країни в останні десятиліття взагалі скасували валютні обмеження.

7. *Регламентация внутрішнього валютного ринку і ринку дорогоцінних*

металів. Нормативними актами визначається в Україні порядок функціонування біржового ринку, міжбанківського валютного ринку; центральний банк здійснює ліцензування діяльності комерційних банків з валютних операцій, видає дозволи юридичним особам-резидентам на відкриття рахунків в іноземних банках, контролює надходження виручки експортерів у країну. Регламентується режим поточних і строкових вкладів в іноземній валюті. До 1998 р. в Україні не дозволялось здійснювати на ринку операції з дорогоцінними металами. У міру оздоровлення економічної ситуації в Україні режим валютного ринку стає все більш ліберальним.

8. *Регламентація міжнародних розрахунків та міжнародних кредитних відносин.* Нормативними актами України чітко регламентується: порядок відкриття в наших банках кореспондентських рахунків іноземних банків і, навпаки, порядок здійснення платежів за окремими видами комерційних операцій та форм розрахунків; порядок переказування іноземної валюти за кордон фізичними особами тощо.

9. *Визначення національних органів, на які покладається проведення валютної політики, їхніх прав та обов'язків у цій сфері.* Такими органами в Україні є:

- Кабінет Міністрів України;
- Національний банк України;
- Державна фіскальна служба;
- Міністерство зв'язку України.

У визначенні цілей та завдань валютної політики на певний період, крім Кабінету Міністрів та НБУ, беруть участь Адміністрація Президента та Верховна Рада України. Валютне регулювання і валютний контроль у країні здійснює НБУ, який має право делегувати частину цих функцій на вибрані комерційні банки, надавши їм ліцензії на здійснення валютних операцій та статус агентів з валютного контролю (уповноважених банків).

Державні податкові органи здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться на території України резидентами та нерезидентами.

Державні митні органи контролюють додержання правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

Органи Міністерства зв'язку контролюють додержання правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через державний кордон.

Зазначені державні органи та комерційні банки створюють інфраструктуру валютної системи, у центрі якої знаходиться НБУ як орган державного валютного регулювання і контролю. Загальна схема елементної структури та призначення національної валютної системи наведена на рис. 2.2.

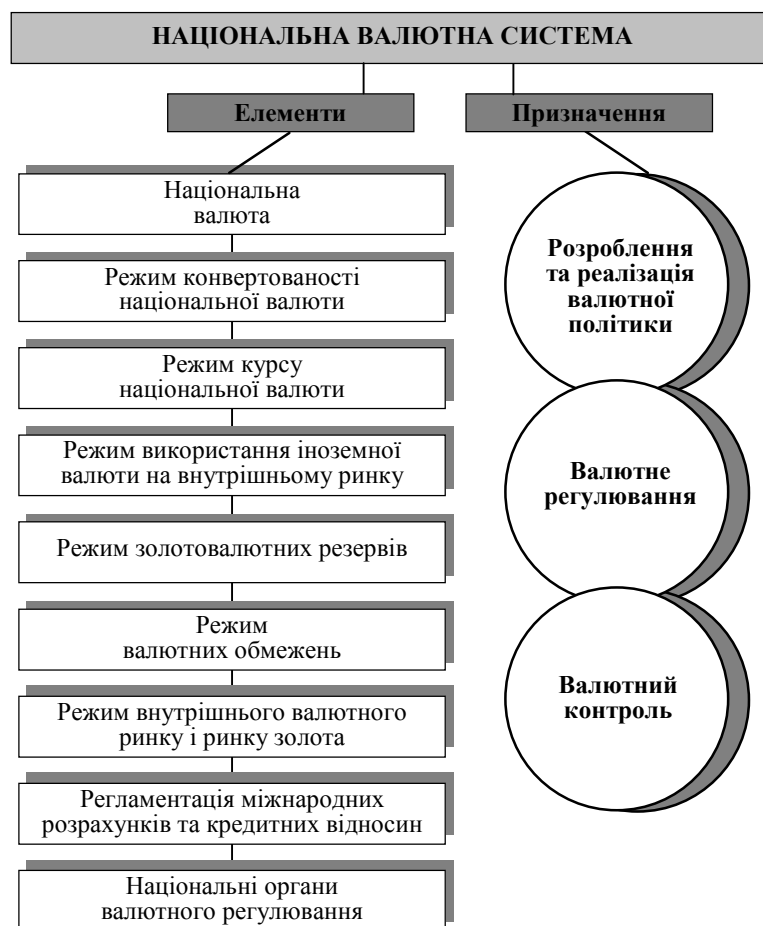

Рис. 2.2. Схема елементної структури та призначення національної валютної системи

Питання для самоперевірки

1. Що таке валютна система?
2. За якими основними ознаками класифікують валютні системи?
3. Скільки світова валютна система у своєму розвитку пройшла етапів?
4. Назвіть функції світової валютної системи.
5. Назвіть складові світової валютної системи.
6. Назвіть визначальні риси системи, заснованої на золотому стандарті.
7. Назвіть визначальні риси Бреттон-Вудської валютної системи.
8. Назвіть визначальні риси Ямайської валютної системи.
9. Наведіть і охарактеризуйте елементи національної валютної системи.
10. Назвіть найбільш відому Міжнародну (регіональну) валютну систему.

ЛЕКЦІЯ №3

ТЕМА 3

ВАЛЮТНИЙ КУРС ЯК АТРИБУТ ВАЛЮТНОГО РИНКУ. ПОТОЧНІ ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

ЗМІСТ ТЕМИ

- 1. Сутність валютного курсу**
- 2. Фактори, які впливають на валютний курс**
- 3. Вплив валютного курсу на міжнародні економічні відносини**
- 4. Економічні основи валютних курсів**
- 5. Режими валютних курсів**
- 6. Регулювання валютних курсів**
- 7. Режим валютного курсу в Україні**
- 8. Валютний курс як елемент системи банківських операцій у іноземній валюті**
- 9. Порядок відкриття та функціонування банківських рахунків в іноземній валюті**
- 10. Міжнародні кореспондентські відносини і рахунки банків**

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 16, 17, 46]

Основні терміни і поняття: валютний курс, котирування валюти, золотий паритет, золоті точки, купівельна спроможність валюти, фіксований валютний курс, плаваючий валютний курс, валютна інтервенція, дисконтна політика, валютний демпінг, девальвація, ревальвація, курсова політика, крос-курс, поточний рахунок в іноземній валюті, вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, кореспондентські міжбанківські відносини, предмет кореспондентських відносин, міжнародний кореспондентський рахунок, міжнародний рахунок ностро, міжнародний рахунок лоро, кореспондентська угода.

1. Сутність валютного курсу

Зовнішньоекономічні операції у більшості випадків пов'язані з обміном однієї національної валюти на іншу. У цьому зв'язку виникає необхідність у встановленні співвідношення обміну між валютами — валютного курсу.

Валютний курс — це співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, або «ціна» грошової одиниці однієї країни, що визначена в грошовій одиниці іншої країни.

Установлення курсу називається *котируванням валюти*.

Валютний курс відбиває взаємодію сфер національної та світової економік. Якщо основні характеристики кожної валюти формуються у межах національних господарств, то їх кількісне порівняння відбувається у зовнішньоекономічних операціях. Валютний курс порівнює національні вартості не прямо, а опосередковано — через їх відносну купівельну спроможність. Це забезпечує наявність вартісних критеріїв при проведенні міжнародних розрахунків, дає змогу вимірювати ефективність зовнішньоекономічних операцій.

Валютний курс необхідний для:

- обміну валютами під час торгівлі товарами, послугами, у процесі руху капіталів та кредитів;
- порівняння цін світових та національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених у національних або іноземних валютах;
- періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм та банків.

Валютний курс учасники обміну розглядають як коефіцієнт перерахунку однієї валюти в іншу, який визначається співвідношенням попиту та пропозиції на валютному ринку. Однак вартісною основою валютного курсу є паритет купівельних спроможностей валют, який виражає співвідношення середніх рівнів національних цін на товари, послуги, інвестиції. Ця економічна (вартісна) категорія є атрибутом товарного виробництва і відображає виробничі відносини між товаровиробниками та світовим ринком. Під час продажу товарів на світовому ринку продукт національної праці дістає суспільне визнання на основі інтернаціональної міри вартості. Отже, валютний курс опосередковує абсолютну обмінюваність товарів у межах світового господарства. Вартісна основа валютного курсу обумовлена тим, що в кінцевому підсумку інтернаціональна ціна виробництва як база світових цін будується на національних цінах виробництва в країнах, що є головними постачальниками товарів на світовий ринок.

2. Фактори, які впливають на валютний курс

Як будь-яка ціна, валютний курс відхиляється від вартісної основи — паритету купівельної спроможності валют — під впливом попиту та пропозиції валюти. Співвідношення такого попиту та пропозиції залежить від багатьох чинників, які відображають зв'язок валютного курсу з іншими економічними категоріями — вартістю, ціною, грошима, процентом, платіжним балансом та ін.

Розрізняють кон'юнктурні та структурні (довгострокові) чинники, які впливають на валютний курс.

Кон'юнктурні чинники пов'язані з коливаннями ділової активності, політичної та військово-політичної обстановки, з чутками (іноді ажіотажними), здогадками та прогнозами.

Поряд з кон'юнктурними чинниками, вплив яких важко передбачити, на попит та пропозицію валюти, тобто на динаміку її курсу, впливають і відносно **довгострокові тенденції**, які визначають стан тієї чи іншої національної грошової одиниці у валютній ієрархії. Серед цих чинників можна назвати такі:

1. **Зростання національного доходу.** Цей чинник зумовлює підвищений попит на іноземні товари, водночас товарний імпорт може збільшувати вплив іноземної валюти.

2. **Темпи інфляції.** Співвідношення валют за їх купівельною спроможністю (паритет купівельної спроможності) є своєю рідною віссю валютного курсу, тому на валютний курс впливають темпи інфляції. Чим вищі темпи інфляції в країні, тим нижчий курс її валюти, якщо не протидіють інші

фактори. Таку тенденцію звичайно можна простежити в середньо- та довгостроковому плані. Вирівнювання валютного курсу, приведення його у відповідність з паритетом купівельної спроможності відбуваються в середньому протягом двох років.

3. Стан платіжного балансу. Активний платіжний баланс сприяє підвищенню курсу національної валюти, бо при цьому збільшується попит на неї з боку зовнішніх боржників. Пасивний платіжний баланс породжує тенденцію до зниження курсу національної валюти, тому що боржники продають її на іноземну валюту для погашення своїх зовнішніх зобов'язань. У сучасних умовах зріс вплив міжнародного руху капіталів на платіжний баланс і відповідно на валютний курс, оскільки конкурентом валютного ринку є ринок цінних паперів — акцій, облігацій, векселів, короткострокових депозитів.

У країнах, що розвиваються, ринок цінних паперів може гальмувати зростання курсу іноземної валюти, відволікаючи вільну грошову готівку від обміну на ВКВ.

4. Різниця процентних ставок у різних країнах. Вплив цього фактора на валютний курс зумовлюється двома основними обставинами. *По-перше*, зміна процентних ставок у країні впливає за інших рівних умов на міжнародний рух капіталів, насамперед короткострокових. Підвищення процентної ставки стимулює приплив іноземних капіталів, а її зниження заохочує відплив капіталів, у тому числі і національних, за кордон. *По-друге*, процентні ставки впливають на операції валютних ринків та ринків позичкових капіталів.

5. Діяльність валютних ринків та спекулятивні валютні операції. Якщо курс якої-небудь валюти має тенденцію до зниження, то фірми та банки завчасно продають її за більш стійкі валюти, що погіршує позиції ослабленої валюти. Валютні ринки швидко реагують на зміни в економіці та політиці, на коливання курсових співвідношень. Тим самим вони розширюють можливості валютної спекуляції та стихійного руху «гарячих» грошей.

6. Ступінь використання певної валюти на євробанку і в міжнародних розрахунках. Наприклад, той факт, що 60—70% операцій євробанків виконується в доларах, визначає масштаби попиту на цю валюту та її пропозицію. На курс валюти впливає і ступінь її використання в міжнародних розрахунках.

7. Ступінь довіри до валюти на національному та світовому ринках. Вона визначається станом економіки та політичною обстановкою в країні, а також розглянутими вище чинниками, які впливають на валютний курс, причому дилери враховують не лише темпи економічного зростання, інфляції, рівень купівельної спроможності валюти, співвідношення попиту та пропозиції валюти, а й перспективи їх динаміки.

8. Валютна політика. Співвідношення ринкового та державного регулювання валютного курсу впливає на його динаміку. Формування валютного курсу на валютних ринках через механізм попиту та пропозиції валюти, як правило, супроводжується різкими коливаннями курсових співвідношень. На ринку складається реальний валютний курс — показник стану економіки, грошового обігу, фінансів, кредиту та ступеня довіри до

певної валюти. Державне регулювання валютного курсу спрямоване на його підвищення або зниження виходячи з завдань валютно-економічної політики.

9. Ступінь розвитку фондового ринку, який є конкурентом валютному ринку. Фондовий ринок може залучати іноземну валюту безпосередньо, а також «відтягувати» кошти в національній валюті, які могли б бути використані на валютному ринку для купівлі іноземної валюти.

3. Вплив валютного курсу на міжнародні економічні відносини

Коливання валютного курсу впливають на співвідношення експортних та імпортних цін, конкурентоспроможність фірм, прибуток підприємств. Різкі коливання валютного курсу посилюють нестабільність міжнародних економічних, зокрема валютно-кредитних та фінансових, відносин, викликають негативні соціально-економічні наслідки, втрати одних та виграші інших країн.

При зниженні курсу національної валюти, якщо не протидіють інші чинники, експортери або отримують експортну премію при обміні вирученої іноземної валюти, яка подорожчала, на національну валюту, яка подешевшала, або мають можливість продавати товари за цінами, нижчими від середньосвітових. Але одночасно зниження курсу національної валюти впливає на подорожчання імпорту, що стимулює зростання цін у країні, скорочення ввезення товарів та споживання або розвиток національного виробництва товарів замість імпортних. Зниження валютного курсу скорочує реальну заборгованість у національній валюті та збільшує тягар зовнішніх боргів, виражених в іноземній валюті. Невигідним стає вивезення прибутків, процентів, дивідендів, які одержують іноземні інвестори у валюті країн перебування. Ці прибутки реінвестуються або використовуються для закупівлі товарів за внутрішніми цінами і наступного їх експорту.

У разі підвищення курсу національної валюти внутрішні ціни стають менш конкурентоспроможними, ефективність експорту знижується, що може призвести до стагнації експортних галузей національного виробництва. Імпорт, навпаки, розширюється. Стимулюється приплив у країну іноземних та національних капіталів, збільшується вивезення прибутків на іноземні капіталовкладення. Зменшується реальна сума зовнішнього боргу, вираженого в знеціненій іноземній валюті.

Розходження динаміки курсу та купівельної спроможності валюти впливає на розвиток міжнародних економічних відносин. Якщо внутрішнє інфляційне знецінення грошей випереджає зниження курсу валюти, то за інших рівних умов заохочується імпорт товарів з метою їх продажу на національному ринку за високими цінами. Якщо зовнішнє знецінення валюти випереджає внутрішнє, яке викликається інфляцією, то виникають умови для валютного демпінгу — масового експорту товарів за цінами, нижчими від середньосвітових з метою витіснення конкурентів на зовнішніх ринках.

Таким чином, зміни курсу валют впливають на перерозподіл між країнами частини сукупного суспільного продукту, яка реалізується на

зовнішніх ринках. За підрахунками, зниження на 20% курсу валюти країни, що має експортну квоту 25%, викликає підвищення цін товарів, які експортуються, на 16% і внаслідок цього зростання загального рівня цін у країні на 4—6%.

В умовах плаваючих валютних курсів посилюється вплив їх змін на рух капіталів, особливо короткострокових, що позначається на валютно-економічному стані окремих держав. У результаті приплив спекулятивних іноземних капіталів у країну, курс валюти якої підвищується, може тимчасово підвищити обсяг позичкових капіталів та капіталовкладень, що використовується для розвитку економіки та покриття дефіциту державного бюджету. Відплив капіталів з країни призводить до їх нестачі, зменшення інвестицій, зростання безробіття.

Наслідки коливань валютного курсу залежать від валютно-економічного потенціалу країни, її експортної квоти, позиції в міжнародних економічних відносинах. Валютний курс є об'єктом боротьби між країнами, національними експортерами та імпортерами, джерелом міждержавних незгод.

4. Економічні основи валютних курсів

За золотого стандарту в основі валютного курсу лежав *золотий паритет* — відношення вагової кількості чистого золота, що містилося в двох грошових одиницях, які обмінювалися одна на одну. Валютний курс, як правило, не збігався з валютним паритетом, бо він залежить від попиту та пропозиції інвалюти, які визначаються станом платіжного балансу країни. Якщо платіжний баланс пасивний, попит на інвалюту більший, ніж її пропозиція, курс національної валюти буде нижчим за паритет. Протилежне явище виникне у випадку, коли країна має активний платіжний баланс.

В умовах золотого стандарту відхилення валютного курсу від валютного паритету не могло бути значним. Воно обмежувалося витратами, пов'язаними із транспортуванням золота за кордон з метою обміну його на необхідну валюту або здійснення прямих платежів. Це відхилення фактично не перевищувало 1% від паритету у кожний бік. Межі такого відхилення називаються *золотими точками*.

Нижча межа відхилення валютного курсу від валютного паритету дорівнювала валютному паритету мінус витрати на перевезення золота. Вона відповідала мінімальному курсу валюти і називалася *нижньою золотою точкою*.

При зниженні курсу валюти даної країни до її нижчої точки починався вивіз (експорт) золота. Це пояснюється тим, що попит на інвалюту перевищував пропозицію, і він не міг бути повністю задоволеним навіть за мінімального курсу. Частина платежів, яка відповідала незадоволеному при такому курсі попиту на інвалюту, могла бути здійснена золотом. Платникам за кордоном ставало вигіднішим купити у своїй країні золото за ціною паритету, вивезти його для платежів за зобов'язаннями, ніж переплачувати на купівлі інвалюти. Нижня золота точка називалася ще експортною.

Верхня межа відхилення валютного курсу від валютного паритету дорівнювала валютному паритету плюс витрати на перевезення золота. Вона відповідала максимальному курсу валюти і називалася *верхньою золотою точкою*.

При підвищенні курсу валюти до верхньої золотої точки починався ввіз (імпорт) золота до країни. У зв'язку з цим верхня золота точка називалася ще імпоротною. За цих умов валютний курс характеризувався відносною сталістю, яка гарантувалася вільним обміном банкнот на золото та можливістю вільного вивозу золота з однієї країни до іншої.

Базою валютного курсу до середини 70-х років був офіційний золотий паритет валют. Унаслідок Ямайської валютної реформи 1976—1978 рр. юридично була оформлена відмова країн від золотих паритетів як основи валютних курсів. З 1975 р. Міжнародний валютний фонд не публікує даних про золотий вміст валют. Це пов'язано з тим, що офіційний золотий паритет утратив реальне економічне значення. Нині основою визначення валютних курсів є *паритет* (співвідношення) купівельних спроможностей національних валют.

Купівельна спроможність валюти — це сума товарів та послуг за їх цінами, які можна придбати за національну грошову одиницю. Співвідношення купівельної сили валют визначається стосовно певної групи товарів та послуг у двох країнах. Зміна валютного курсу відповідає динаміці рівнів цін у різних країнах. При зростанні курсу національної валюти товари, які експортовані з цієї країни, стають дорожчими за кордоном, а імпортовані товари — дешевшими. І навпаки.

5. Режими валютних курсів

Сучасні типи режимів валютних курсів у світовій валютній системі включають фіксований та плаваючий режими (рис. 3.1). В умовах **фіксованого режиму** (fixed rate) валютний курс фіксується до однієї валюти або «кошика» валют. **Плаваючі курси** (floating rate) змінюються залежно від попиту та пропозиції на валютному ринку.

Після Другої світової війни відповідно до Бреттон-Вудської угоди було введено режим фіксованих золотих паритетів та курсів. Центральні банки були зобов'язані підтримувати курс національної валюти до долара в межах 1% від паритету за допомогою валютної інтервенції та дисконтної політики. Якщо при цьому бракувало золотовалютних резервів, проводилася девальвація валюти.

Унаслідок краху Бреттон-Вудської валютної системи золоті паритети та фіксовані на них валютні курси були скасовані та встановлено режим гнучких курсів валют.

У сучасних умовах за фіксованого курсу центральний банк підтримує валютний курс у визначених межах до однієї валюти або до «кошика» валют. Зміни співвідношення попиту та пропозиції іноземної валюти впливають на обсяг золотовалютних резервів країни, та відповідно й на грошову базу

(корекція платіжного балансу здійснюється шляхом змін у рівні золотовалютних резервів). Режим вільного плавання передбачає встановлення валютних курсів тільки на підставі співвідношення попиту та пропозиції на іноземну валюту. У міру зміни цього співвідношення змінюється валютний курс, що сприяє автоматичному вирівнюванню платіжного балансу, і немає потреби витратити золото-валютні резерви.

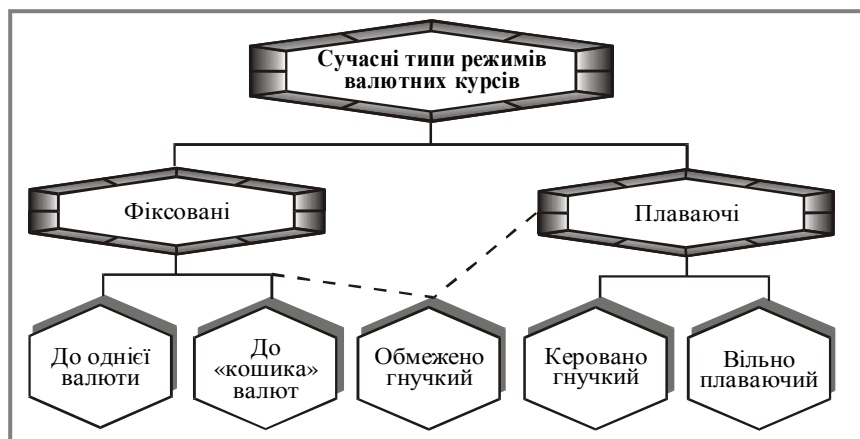

Рис. 3.1 - Схема сучасних типів режимів валютних курсів

Плаваючий курс дає змогу нівелювати (певний час) зовнішній вплив та оперативно досягти рівноваги платіжного балансу, забезпечити автономність монетарної політики, але не обмежує інфляцію. Режим «плавання» знімає з уряду відповідальність за регулювання валютного курсу, але водночас не залишає можливості підтримання окремих галузей національної економіки.

Між указаними режимами валютних курсів є й інші відмінності. Зокрема, дестабілізуюча спекуляція валютою ймовірніша у випадку плаваючих, а не фіксованих валютних курсів. Плаваючі валютні курси послабляють «дисципліну» цін і посилюють інфляцію, а фіксований курс позбавлений цих вад. Водночас при дефіциті платіжного балансу найбільша свобода маневру зберігається за плаваючого курсу.

Симптоматичною є помічена останнім часом тенденція до відмови від застосування фіксованих режимів валютних курсів і переходу до більш гнучких її варіантів. Передусім це стосується країн із перехідною економікою, зокрема держав, які сподіваються у майбутньому приєднатися до Європейського економічного і валютного союзу (Чехія, Польща, Угорщина). Плаваючі обмінні курси дають змогу долати наслідки кризи, пов'язаної із зовнішньою заборгованістю, та протидіяти зовнішнім «шокам».

Статутом МВФ передбачено, що в сучасних умовах «валютний режим може включати підтримку державою-членом вартості своєї валюти у СДР або, за вибором держави-члена, в іншому еталоні вартості, крім золота; або спільні заходи регулювання вартості своїх валют відносно вартості однієї валюти або валют інших держав-членів; або інші валютні режими за вибором держави-члена» (Стаття IV, розділ 2 (в)).

Україна, як і більшість держав СНД, входить до групи країн із

керованими плаваючими курсами. Режим керованого плавання означає, що уряд виходить на ринки іноземної валюти, щоб вплинути на валютний курс, але не зобов'язується підтримувати його на стабільному (незмінному) рівні.

6. Регулювання валютних курсів

Стирання об'єктивних меж коливань валютних курсів не означає, що відпала потреба утримувати їх на певному рівні. З крахом золотого стандарту була ліквідована основа, на якій ґрунтувалася свобода валютного обміну, сталість валютних курсів. Різкі коливання валютних курсів у нових умовах роблять більш ризикованими зовнішньоекономічні та кредитні операції.

Негативний вплив коливання валютних курсів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків викликає необхідність втручання державних органів у сферу міжнародних валютних відносин з метою обмежити ці коливання через операції центральних банків.

Головними методами регулювання валютного курсу є валютна інтервенція та дисконтна політика.

Валютна інтервенція — це пряме втручання центрального банку або казначейства у валютний ринок. Вона зводиться до купівлі та продажу центральним банком або казначейством інвалюти. Центральний банк купує інвалюту, коли її пропозиція надмірна та курс низький, і продає, коли курс інвалюти високий. Таким способом обмежуються коливання курсу національної валюти.

Здійснення валютної інтервенції можливе за умови, що неврівноваженість платіжного балансу є незначною та характеризується поступовою зміною пасивного сальдо на активне, і навпаки. Адже резерви інвалюти для інтервенції обмежені, і продаж повинен поєднуватися з купівлею.

Часто валютна інтервенція використовується для підтримання курсу національної валюти на зниженому рівні для здійснення *валютного демпінгу* — знецінювання національної валюти з метою нарощування експорту товарів за цінами, нижчими за світові. Валютний демпінг слугує засобом боротьби за ринки збуту. Головною умовою тут є зниження курсу національної валюти у більших розмірах, ніж падіння її купівельної спроможності на внутрішньому ринку.

Для валютного демпінгу характерне:

1) експортер, купуючи товари на внутрішньому ринку за національну валюту, куплену за поточним курсом, продає їх на зовнішньому ринку за іноземну валюту за цінами, нижчими за середньосвітові;

2) джерелом зниження експортних цін є курсова різниця, яка виникає при обміні вирученої іноземної валюти на національну за курсом, який за цей час зростає;

3) вивіз товарів у масовому масштабі забезпечує надприбутки експортерів. Демпінгова ціна може бути навіть нижчою за ціну виробництва або собівартості. Однак експортерам не вигідна дуже занижена ціна, оскільки

може виникнути конкуренція з національними товарами в результаті їх реекспорту іноземними контрагентами.

Суть *дисконтної політики* зводиться до підвищення або зниження дисконтної ставки центрального емісійного банку з метою вплинути на рух зарубіжних короткострокових капіталів. Підвищуючи дисконтну ставку у періоди погіршення стану платіжного балансу, центральний банк стимулює приплив капіталів з країн, де дисконтна ставка нижча, тобто сприяє поліпшенню стану платіжного балансу. Підвищення дисконтної ставки не завжди є ефективним методом. До того ж це веде до подорожчання кредиту всередині країни.

Методами валютного регулювання, що використовуються традиційно, є *девальвація* та *ревальвація* — зниження та підвищення валютного курсу. Причинами їх є інфляція та неврівноваженість платіжного балансу, розрив між купівельною спроможністю грошових одиниць.

Мета девальвації — зниження офіційного курсу для стимулювання експорту та стримування імпорту.

До скасування фіксованого вмісту золота у валютах девальвація супроводжувалася зниженням металічного вмісту валюти, а ревальвація — підвищенням. За умов «плаваючих» валютних курсів девальвація та ревальвація відбуваються стихійно на валютному ринку. Тому термін «девальвація» у сучасному розумінні означає також відносно тривале зниження ринкового курсу валюти.

У сучасних умовах девальвація та ревальвація не є засобами стабілізації валютного курсу. Вони являють собою лише метод приведення офіційного курсу у тимчасову відповідність з дійсним, що склався на ринку.

7. Режим валютного курсу в Україні

Курсова політика є невід'ємною складовою урядової програми економічного розвитку держави і має враховувати весь комплекс інструментів та реальні можливості щодо її реалізації. Згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 17 лютого 1993 р. установлення валютного курсу національної валюти належить до спільної компетенції НБУ та Кабміну.

Питання про визначення режиму валютного курсу є складними та дискусійними, бо валютному курсу належить основне місце в усьому комплексі інтернаціоналізації економічних зв'язків. З його допомогою рівні національних товарних цін, оплати праці, а також багато інших вартісних показників зіставляються з аналогічними показниками зарубіжних країн. На цій основі визначаються ефективність експортно-імпортних операцій, доцільність виробництва тих чи інших товарів та ін.

НБУ установлює офіційний валютний курс за двома групами валют: перша група — це переважно вільно конвертовані валюти. Ці валюти застосовуються у міжнародних розрахунках, котируються на міжнародних

ринках або щоденно використовуються у розрахунках між центральними банками країн СНД. За цими валютами курс установлюється щоденно. Друга група — це валюти, за якими торговельні операції та неторговельні розрахунки відбуваються рідше. За цими валютами курс установлюється раз на місяць, один раз на місяць повторно - для спеціальних прав запозичення (далі - СПЗ).

Офіційний валютний курс гривні до іноземних валют використовується у розрахункових операціях; для аналізу зовнішньоекономічної діяльності; бухгалтерського обліку операцій. У межах своєї загальної відповідальності за забезпечення стабільності національної валюти НБУ впливає на формування офіційного обмінного курсу шляхом купівлі-продажу іноземної валюти на валютному ринку.

Установлюючи офіційний курс інших світових вільно конвертованих валют до гривні, НБУ використовує інформацію, яку він отримує від центральних банків країн (курс їхніх національних валют до долара). При встановленні офіційного курсу валют другої групи НБУ використовує котирування, що публікує газета «Financial Times».

8. Валютний курс як елемент системи банківських операцій у іноземній валюті

У банківській практиці прийняте таке позначення курсів валют:
одна валюта / інша валюта.

Наприклад, курс долара США до української гривні позначається так: USD (база котирування, що вимірюють) / UAH (валюта котирування, чим вимірюють) = 4,8400.

Валютний курс як базове співвідношення цін двох валют може встановлюватися законодавчо або визначатися в процесі їх взаємного котирування. **Котирування валют** – встановлення валютного курсу на основі ринкових механізмів. Котирування курсів валют буває прямим та непрямим.

1. Пряме котирування - визначає кількість національної валюти за одиницю іноземної.

$$\text{USD/UAH} = 4,8400$$

2. Непряме (зворотне) котирування - визначає кількість іноземної валюти за одиницю національної.

$$\text{UAH/USD} = 1/4,8400 = 0,2066$$

Оскільки основна частина міжнародних розрахунків здійснюється в доларах, для полегшення визначення курсів національні валюти у більшості країн котируються не одна до одної, а до долара США і через нього – до інших валют світу, тобто використовується крос–курс.

Крос–курс – цінове співвідношення між двома валютами, яке визначене через їх курси по відношенню до третьої валюти.

На міжбанківському ринку крос–курси купівлі та продажу валюти визначаються за такими правилами:

1. Крос-курси купівлі та продажу для валют з прямим котируванням до

долара США:

- для визначення крос-курсу купівлі потрібно розділити доларовий курс купівлі валюти, яка в крос-курсі є валютою котирування, на доларовий курс продажу валюти, яка в крос-курсі є базою котирування;

- для визначення крос-курсу продажу слід розділити доларовий курс продажу валюти, яка в крос-курсі є валютою котирування, на доларовий курс купівлі валюти, яка в крос-курсі є базою котирування.

Приклад:

Розрахувати крос-курс UAH/RUR на основі даних:

$$\text{USD/RUR} = 27.5600-28.5800$$

$$\text{USD/UAH} = 4.6500-4.6900$$

Маємо крос-курс купівлі:

$$\text{UAH/RUR} = \frac{27.5600}{4.6900} = 5.8763$$

Маємо крос-курс продажу:

$$\text{UAH/RUR} = \frac{28.5800}{4.6500} = 6.1462$$

$$\text{Котирування UAH/RUR} = 5,8763 - 6,1462$$

2. Крос-курси купівлі та продажу для валют з прямим та зворотнім котируванням до долара США:

- для визначення крос-курсу купівлі треба доларові курси купівлі цих валют перемножити;

- для визначення крос-курсу продажу необхідно перемножити доларові курси продажу цих валют.

Приклад:

Розрахувати крос-курс UAH/RUR на основі наступних даних:

$$\text{UAH/USD} = 0.1968-0.2065$$

$$\text{USD/RUR} = 27.5600-28.5800$$

Маємо крос-курс купівлі:

$$\text{UAH/RUR} = 27.5600 * 0.1968 = 5.4238$$

Маємо крос-курс продажу:

$$\text{UAH/RUR} = 28.5800 * 0.2066 = 5.9046$$

$$\text{Котирування UAH/RUR} = 5.4238 - 5.9046$$

На валютних ринках банки котирують обмінні курси з позначенням двох рівнів – **bid** та **offer**

$$\text{USD/UAH} = 4.6500-4.6900$$

Bid Offer

Bid – курс купівлі. За цим курсом банк купує базову валюту (USD) і продає валюту котирування (UAH)

Offer – курс продажу. За цим курсом банк продає базову валюту (USD) і купує валюту котирування (UAH)

Різниця між курсами **bid** та **offer** створює маржу, яка використовується для покриття витраток того, хто здійснює котирування, а також для отримання прибутків і певною мірою страхування валютних ризиків. У відсотках маржа розраховується так:

$$\frac{(Offer - Bid) \times 100\%}{Offer} = \text{Маржа} \quad (3.1)$$

Процеси фінансової глобалізації, інтенсифікації міжнародних зв'язків, активізації торговельних та фінансових операцій, що характеризують сучасний розвиток світової економічної системи, зумовлюють постійне зростання обсягів торгівлі іноземною валютою. Цілодобове безперервне функціонування світового валютного ринку призводить до постійного коливання валютних курсів та підвищення валютного ризику.

9. Порядок відкриття та функціонування банківських рахунків в іноземній валюті

Валютні операції проводяться як на замовлення та за рахунок клієнтів, так і для задоволення власних потреб банку.

Необхідною умовою проведення більшості валютних операцій на замовлення та за рахунок клієнта є відкриття банківського рахунку в іноземній валюті. Банківські рахунки в іноземній валюті поділяються на:

- поточні;
- депозитні (вкладні).

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається юридичній особі для проведення розрахунків у межах чинного законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті при здійсненні поточних операцій, визначених чинним законодавством України, та для погашення заборгованості за кредитами в іноземній валюті.

Відкриття рахунку юридичній особі включає оформлення юридичної справи (договору) і присвоєння номера валютного рахунку. При відкритті валютного рахунку операціоніст банку інформує клієнта про те, які документи необхідно подати, про порядок ведення рахунку і тарифи. Юридичні особи-резиденти можуть мати більше одного рахунку в іноземній валюті в уповноважених банках. Відкривати рахунки за межами України і здійснювати, користуючись ними, операції вони можуть тільки з дозволу НБУ.

Для відкриття поточного рахунку в іноземній валюті підприємство-резидент подає уповноваженому банку ті самі документи, що і для відкриття поточного рахунку в національній валюті.

Якщо поточний рахунок в іноземній валюті відкривається в тому самому банку, де відкрито поточний рахунок у національній валюті, то подання всього пакета документів не обов'язкове (крім заяви про відкриття рахунку та картки із зразками підписів і відбитком печатки).

Документи на відкриття, переоформлення банківських рахунків суб'єктів підприємницької діяльності подає у банк особисто керівник чи головний бухгалтер.

При отриманні документів на відкриття банківського рахунку суб'єктів підприємницької діяльності - юридичної чи фізичної особи - уповноважений

працівник банку зобов'язаний перевірити повноваження особи, яка подає документи, її паспорт, а також зробити у присутності цієї особи копії перших чотирьох сторінок паспорта керівника чи головного бухгалтера, які мають зберігатися у справі про відкриття рахунку.

При отриманні документів на відкриття чи переоформлення банківських рахунків банки зобов'язані здійснити перевірку поданих документів на відповідність їх чинному законодавству, зокрема:

- підписи осіб на заяві про відкриття рахунку мають бути розшифровані з обов'язковим зазначенням прізвища й ініціалів та ідентифіковані з підписами у картці зі зразками підписів та відбитком печатки;
- свідоцтво про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності має відповідати затвердженям урядом зразкам;
- засвідчувальні написи нотаріуса на документах вважаються дійсними у разі, якщо вони відповідають формам, затвердженим наказом Міністерства юстиції України.

У картці зі зразками підписів та відбитком печатки вказується номер рахунку, а також ідентифікаційний код (номер) власника рахунку, що проставляється на підставі відповідних довідок статистичних чи податкових органів.

Ведення рахунку передбачає готівкове та безготівкове його обслуговування. Під режимом ведення рахунку розуміють правила зарахування та здійснення видатків відповідних коштів.

Фізичним особам-суб'єктам підприємницької діяльності (резидентам), які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи, поточний рахунок відкривається згідно з порядком, визначеним для юридичних осіб-резидентів.

Поточний рахунок в іноземній валюті фізичній особі-суб'єкту підприємницької діяльності відкривається на підставі договору за умови пред'явлення паспорта чи іншого документа, що засвідчує особу, та подання до уповноваженого банку:

- а) заяви встановленої форми;
- б) копії свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності, засвідченої нотаріально чи органом, що видав свідоцтво;
- в) картки зі зразком підпису, що надається у присутності працівника банку, який відкриває рахунок, та засвідчується цим працівником або нотаріально.

Зарахування коштів на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи-резидента, яка займається підприємницькою діяльністю, та використання коштів з цього рахунку здійснюється за режимом поточного рахунку в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів.

Поточні рахунки в іноземній валюті відкриваються також:

- фізичним особам-резидентам:
 - а) громадянам України (без підтвердження джерел походження коштів в іноземній валюті);
 - б) іноземцям та особам без громадянства, які отримали посвідку на

проживання в Україні (без підтвердження джерел походження коштів в іноземній валюті);

- фізичним особам-нерезидентам:

а) іноземцям та особам без громадянства, які проживають в Україні відповідно до візи, відкритої строком до одного року (за наявності підтвердження джерел походження іноземної валюти);

б) громадянам України, які постійно проживають за кордоном (за наявності відкритої візи строком до одного року та підтвердження джерел походження іноземної валюти).

Поточний рахунок в іноземній валюті фізичній особі-резиденту відкривається на підставі тих самих документів, що і для відкриття рахунку в національній валюті.

Вкладні (депозитні) рахунки в іноземній валюті відкриваються уповноваженим банком фізичним і юридичним особам (резидентам та нерезидентам) на підставі укладеного депозитного договору між власником рахунку та банком на визначений у договорі строк.

Базою для проведення валютних операцій служать міжбанківські кореспондентські відносини.

10. Міжнародні кореспондентські відносини і рахунки банків

Міжнародна банківська діяльність заснована на кореспондентських відносинах, які є базою для трансферту грошей, обміну валюти, фінансування міжнародної торгівлі. Кореспондентом є банк (або фінансова компанія), який представляє в даному регіоні інтереси іншого банку за його рахунок і виконує його фінансові та комерційні доручення.

Кореспондентські міжбанківські відносини - це:

- різноманітні форми співробітництва між двома банками, які базуються на коректному, чесному та узгодженому виконанні взаємних доручень;
- договірні відносини між банками про здійснення платежів, розрахунків та інших послуг, що їх виконує банк за дорученням і на кошти іншого згідно з банківським законодавством України.

Предметом кореспондентських відносин є ділові відносини між двома банками.

Кореспондентські відносини актуальні в тому випадку, коли один банк з метою здійснення своїх операцій хоче користуватися послугами іншого банку.

Наявність широкої мережі кореспондентських рахунків надає можливість банкам:

- звернутися за консультацією про торгові і правові звичаї безпосередньо до партнера у відповідній державі;
- одержати довідку про фірми-резиденти цих держав з метою консультації власних клієнтів;
- рекомендувати партнера як адресата-референта;
- рекомендувати третій особі партнера як уповноваженого з перевірки

підписів посадових осіб;

- включити банк-кореспондент як посередника у проведення угод по інкасо або акредитиву та ін.

Кореспондентські відносини дозволяють надавати якісні послуги клієнтам банку відносно здійснення базисних операцій: платіжний оборот; проведення комерційних операцій; платіжний оборот без документів; документарні операції; платежі по чеках; надання гарантій.

Великий банк, обслуговуючи національний або регіональний ринок, водночас допомагає іншим банкам, надаючи послуги їх клієнтам. Малі банки стають кореспондентами великих банків для одержання послуг на головних ринках і спеціалізованої допомоги, в тому числі кредитів. Крупні банки стають кореспондентами малих банків для отримання доступу до регіональних ринків. Ці банки обмінюються інформацією щодо послуг, які вони надають, комісійних за ці послуги, книгами підписів, конфіденційними тестовими ключами (методами кодування).

Варто зазначити, що число банків-кореспондентів може бути достатньо високим. Проте число банківських кореспондентських відносин, супроводжуваних відкриттям кореспондентських рахунків, повинно бути дуже обмеженим, інакше це може зумовити певні ризики. Так, залишки на рахунках в іновалюті схильні до ризику знецінення в результаті змін валютного курсу. Ведення численних рахунків із невеличкими залишками потребує великих витрат на персонал. Можливі втрати в результаті зміни позичкового процента. Угоди про кореспондентські відносини укладаються на тривалі терміни, тому число банків-кореспондентів повинно відповідати обсягам комерційної діяльності банку.

Наприклад, Державний експортно-імпортний банк України встановив кореспондентські відносини з 607 банками у різних країнах.

Рахунки в закордонних банках потребують постійного спостереження за їх станом. Тому в умовах ще недостатньо розвинутої інфраструктури це може принести Державному експортно-імпортовому банку України додаткові проблеми.

Міжнародний кореспондентський рахунок - рахунок, на якому відображено розрахунки, здійснені банком однієї країни за дорученням і за рахунок банку іншої країни на основі кореспондентської угоди.

Кореспондентські рахунки за міжнародними розрахунками поділяють на рахунки *ностро* і рахунки *лоро*.

Міжнародний рахунок ностро:

1) рахунок, який банк відкриває у своєму іноземному банку-кореспонденту й на якому враховуються всі його витрати і надходження;

2) кореспондентський рахунок, за яким здійснюються всі операції з виконання кореспондентом доручень банку.

Міжнародний рахунок лоро:

1) кореспондентський рахунок з міжнародних розрахунків, який відкривається у вітчизняному банку на ім'я іноземного банку-кореспондента;

2) рахунок, який відкривається банком-кореспондентом для захисту сум,

що видаються, або одержаних за дорученням свого кореспондента.

Рахунок лорю може бути також кореспондентським рахунком третього банку, відкритим у банку-кореспонденті даної кредитної установи. В цьому разі він називається востро-рахунком.

Міжнародний рахунок востро-рахунок банку-кореспондента у певній кредитній установі.

У процесі створення кореспондентських відносин між банками можна виділити кілька типових етапів (рис. 3.2).

На першому етапі відбувається вибір партнера. Інформація про можливого партнера за кордоном збирається через: публікації міжнародних фахових журналів; міжнародну пресу; центральні банки відповідних країн; посольства України у відповідних державах, посольства інших держав в Україні; міжнародні організації; клієнтів та їх ділових партнерів; візити представників іноземних банків; візити іноземних банків; річні звіти банків.

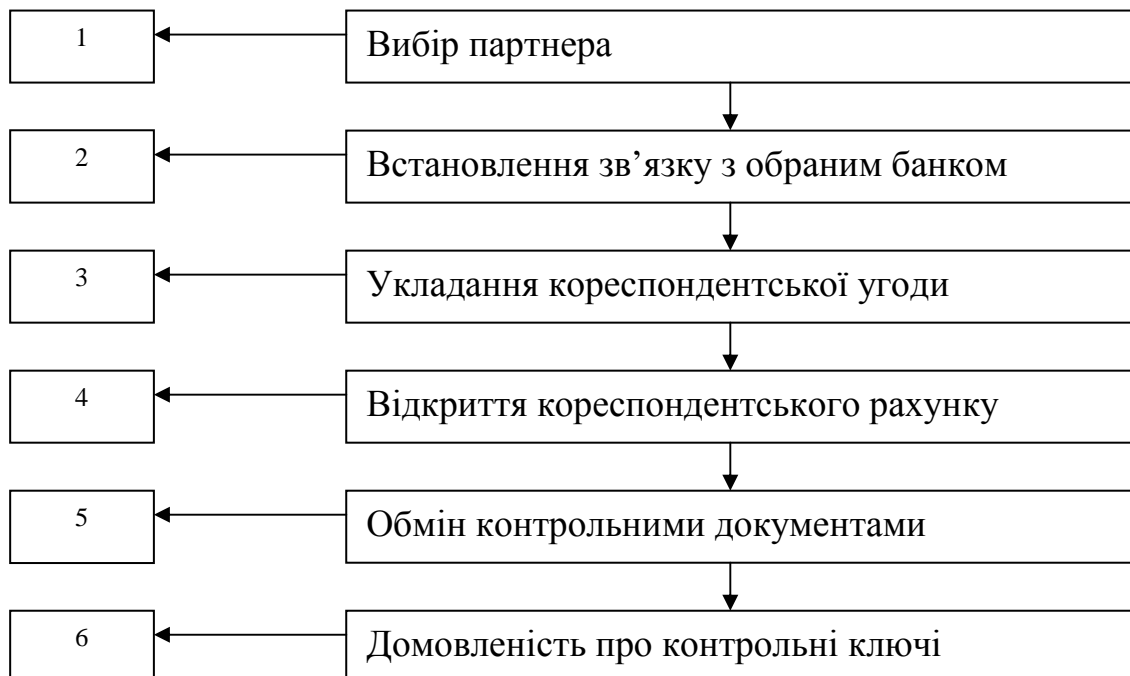

Рис. 3.2 - Етапи створення кореспондентських відносин між банками

Таким чином, створюється уявлення про банки тієї чи іншої держави.

В процесі вибору банку-кореспондента керуються такими критеріями:

- Мережа філій цього банку всередині країни достатньо розвинута, що дозволяє швидко і дешево здійснювати розрахунки, користуючись потенціалами банку-кореспондента в усіх частинах його держави.

- Його представництва в інших важливих центрах міжнародної торгівлі за кордоном дають можливість заощадити час при створенні кореспондентських банківських відносин у разі, якщо обсяг зовнішньої торгівлі невисокий, а також рефінансувати свої операції у валюті третьої держави.

- Кількість банків-кореспондентів обраного банку є значною.

- Спектр послуг, які банк-кореспондент може запропонувати є

широким.

- Професіоналізм персоналу є високим.
- Простежується творчий потенціал у пошуку рішень.
- Надійність банку є достатньо високою.
- Швидкість реакції у спільній діяльності.
- Проводиться аналіз цін на різноманітні банківські послуги.

Однак слід пам'ятати, що деякі банки не пропонують визначеного пакета послуг. Це не обов'язково свідчить про те, що рівень послуг банку не відповідає вищим стандартам. Обмежене коло послуг пояснюється тим, що в тій або іншій галузі банк пропонує особливий пакет і не приділяє такої уваги іншим послугам. Інакше кажучи, він спеціалізується на певних сферах комерційної діяльності.

На другому етапі до обраного банку надсилається лист із пропозицією встановити кореспондентські відносини.

До листа додаються звіт про діяльність, статут та копія ліцензії Національного банку на проведення банківських операцій (в Україні дозвіл на встановлення прямих кореспондентських відносин надає територіальне управління Національного банку).

На третьому етапі між банками підписується кореспондентська угода. **Кореспондентська угода** - договір про встановлення кореспондентських відносин і відкриття кореспондентських рахунків лоро та ностро, в якому фіксується термін дії договору, розмір комісійних зборів, порядок відкриття і режим функціонування кореспондентських рахунків (субрахунків) та інші зобов'язання сторін.

На четвертому етапі відкривається кореспондентський рахунок.

Для відкриття рахунку банк-кореспондент надає такі документи:

- дозвіл регіонального управління Національного банку на встановлення прямих кореспондентських відносин;
- заяву на відкриття рахунку;
- нотаріально завірені копії статуту та банківські ліцензії;
- картку із зразками підписів та відбитком печатки;
- баланс та довідку про дотримання економічних нормативів на останню звітну дату.

Операції за кореспондентськими рахунками комерційних банків можуть виконуватися в межах наявних коштів; за взаємною домовленістю можливий овердрафт.

Аналогічно встановленню банківських кореспондентських відносин один з партнерів повинен повідомити іншому про своє бажання відкрити в нього рахунок. У своїй політиці відкриття рахунків, наприклад Державний експортно-імпорتنний банк України, дотримується принципу: зазвичай відкривати рахунки в конкретних валютах у банках тих країн, для яких дана валюта є національною. Проте тут існують винятки. Наприклад, рахунки в доларах США, крім американських банків, відкриті в банках Німеччини, Великобританії, Швейцарії, Угорщини, Австрії, Росії. Для відкриття всіх цих

рахунків і використання в розрахунках були вагомі підстави (наприклад, Франкфурт-на-Майні, Лондон, Цюріх є фінансовими центрами світу; доцільність рахунку в Московському Міжнародному банку зумовлена політико-економічними факторами і т. ін.).

Найчастіше встановлення кореспондентських відносин супроводжується взаємним відкриттям рахунків. Проте це не є правилом. Заяву про відкриття рахунку можна зробити в усній формі, висловивши її у ході переговорів банку або по телефону. Однак банку, що відкриває рахунок, варто надати слідом за цим підтвердження в письмовій формі.

На п'ятому етапі відбувається обмін контрольними документами.

Контрольні документи - документи, надані банками один одному з метою запобігти можливості втрат у результаті зловживання їх ім'ям.

До них належать:

- річний звіт/баланс;
- список підписів уповноважених осіб;
- угода щодо використання кодового ключа, кодів S.W.I.F.T. (кодів, що гарантують істинність);
- список банків-кореспондентів в інших країнах;
- якщо є, копію ліцензії центрального банку або, принаймні, довідку про те, що вона надана із зазначенням її номера (залежно від законодавства даної держави).

Рекомендований додатковий перелік документів:

- список філій усередині країни з їх адресами;
- ієрархічна таблиця, заповнена іменами посадових осіб банку, що рекомендовані для переговорів з окремих питань;
- додаткові інформаційні публікації про банк по загальних питаннях.

На шостому етапі банки-кореспонденти мають дійти згоди про те, чиї контрольні ключі використовуватимуться при кодуванні важливих повідомлень у майбутньому. При цьому прийнято надсилати письмове підтвердження цілісності отриманих документів, що містять контрольні ключі. З метою нерозголошення даної надзвичайно важливої інформації банк повинен довіряти свої перевірочні коди тільки працівникам, що заслуговують особливої довіри.

Питання для самоперевірки

1. Якою є сутність валютного курсу і його призначення?
2. Яким чином валютний курс впливає на міжнародні економічні відносини?
3. Що таке купівельна спроможність валюти?
4. Що виступає економічною основою валютного курсу?
5. Які ви знаєте режими валютних курсів?
6. Які ви знаєте наслідки коливань валютних курсів?
7. Яким є режим валютного курсу в Україні?
8. Охарактеризуйте порядок відкриття та функціонування банківських

рахунків в іноземній валюті.

9. Охарактеризуйте сутність та основу кореспондентських міжбанківських відносин.

ЛЕКЦІЯ №4

ТЕМА 4 ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

ЗМІСТ ТЕМИ

1. Способи платежу у міжнародних розрахунках
2. Розрахунки чеками
3. Банківський переказ
4. Документарний акредитив як форма міжнародних розрахунків
5. Інкасо як форма міжнародних розрахунків

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 46]

Основні терміни і поняття: розрахунки чеками, чек на пред'явника, ордерний чек, банківський чек, фірмовий чек, банківський переказ, документарний акредитив, бенефіціар, рам бурс, відкличний акредитив, безвідкличний акредитив, безвідкличний непідтверджений акредитив, безвідкличний підтверджений акредитив, акредитив «бек ту бек», акредитив «стенд бай», револьверний акредитив, акредитив, який передбачає неогоціацію тратт бенефіціара, акредитив з «червоним застереженням», акредитив, що передбачає акцепт тратт бенефіціара, акредитив з оплатою на пред'явлення (проти документів), перевідступлення виручки за акредитивом (цесія), інкасо, чисте інкасо, документарне інкасо.

1. Способи платежу у міжнародних розрахунках

Міжнародні розрахунки України пов'язані з різними формами економічних та неекономічних відносин із закордонними країнами, тому основним завданням при здійсненні цих розрахунків є правильно обрати форму їх здійснення, за допомогою якої можна уникнути економічних, податкових, політичних та інших ризиків.

Умови платежу визначають спосіб і порядок фінансових розрахунків, а також гарантії виконання сторонами взаємних платіжних зобов'язань. У сучасних умовах зовнішньоторговельної діяльності застосовується три поширені способи платежу - платіж готівкою, авансовий платіж та платіж у кредит.

Платіж готівкою в міжнародному платіжному обороті не означає, що розрахунки ведуться готівкою (банкнотами). Вони, практично, тут не

застосовуються. У цьому випадку поняття "готівковий платіж" використовується як протиставлення авансовому і кредитному засобам платежу.

Національна валюта застосовується під час розрахунків з нерезидентами за надані послуги та імпорتنі товари, що поставляються, через постійні представництва, які мають рахунки в уповноважених банках України.

Іноземна валюта застосовується при розрахунках з резидентами та нерезидентами України.

У роздрібній торгівлі і сфері послуг резиденти мають право, за наявності індивідуальної ліцензії Національного Банку України (НБУ), реалізовувати товари і послуги в іновалюті по пластикових картках та чеках.

Дозволені також безготівкові розрахунки в іноземній вільно конвертованій валюті (ВКВ) між юридичними особами - резидентами за умови, що резидент - одержувач засобів має перереєстровану ліцензію на здійснення роздрібною чи оптовою торгівлі і надання послуг, або, за наявності індивідуальної ліцензії НБУ, на розрахунки з резидентами України в іновалюті.

Клірингові розрахунки передбачають розрахунки за міжурядовими угодами про торговельно-економічне співробітництво з країнами із замкнутими чи частково конвертованими валютами та розрахунки по визначених товарах (роботах, послугах). Порядок таких розрахунків визначається окремими міжурядовими та платіжними угодами клірингового типу, у яких вказується: - система розрахунків;

- перелік товарів й обсяг клірингу;
- валюта клірингу і валюта застереження;
- порядок надання і обсяг кредиту за клірингом. Клірингові рахунки

відкриваються в державному експортно-імпортному банку України чи спеціально уповноваженому урядом України комерційному банку.

Розрахунки здійснюються через банківські установи чи інші кредитно-фінансові установи,

Більшість міжнародних розрахунків здійснюється через банки безготівковим шляхом. Для цього банки використовують свої закордонні відділення та кореспондентські відносини з іноземними банками, при яких відкриваються рахунки "Лоро" та "Ностро".

Банківські кореспондентські відносини можуть бути прямі та за допомогою банку-кореспондента.

Прямі кореспондентські відносини передбачають наявність кореспондентських рахунків типу "Лоро" (кореспондентські рахунки іноземних банків у даному банку) і "Ностро" (кореспондентські рахунки даного банку в іноземних банках).

За переведення грошових засобів банки одержують комісійну винагороду, що визначається фіксованою сумою або у визначеному відсотку в іноземній чи національній валюті. Розмір винагороди залежить від форми розрахунків, суми переказу, кореспондентських можливостей банку.

При прямих кореспондентських відносинах витрати на комісійну винагороду менші, оскільки в розрахунковій операції задіяні лише два банки -

банк одержувача товарів (послуг) та банк постачальника.

Система Свіфт більш дорога, однак тільки ця система дає можливість проведення міжнародних розрахунків протягом декількох хвилин, що дозволяє швидко одержувати і втягувати в оборот валютний виторг. Обсяг переданих повідомлень досягає 1 млн. у день, а їхня швидкість:

- звичайних - 15 хвилин;
- термінових - 5 хвилин.

У багатьох випадках у міжнародній торгівлі при розрахунках використовується принцип дотримання гарантії. У процесі її надання (одержання) задіяні три юридичні особи:

- головний боржник;
- його кредитор;
- гарант.

Гарант бере на себе зобов'язання за оплату грошей перед своїм кредитором у випадку, якщо головний боржник несе тимчасові фінансові труднощі. Ця вимога викладена в "Уніфікованих правилах для гарантій за вимогою" у редакції Міжнародної торговельної палати за 1992 р. Розрізняють гарантії за вимогою та умовні.

Гарантії за вимогою передбачають положення, за якого гарант повинен здійснити платіж з першої вимоги бенефіціара (кредитора).

При безумовній гарантії платіж здійснюється на попередньо обумовлених умовах, що передбачають різні варіанти щодо строку оплати боргу тощо.

Найбільш часто гарантію надають банки. У світі існує 100 так званих перших банків, гарантії яких приймаються без заперечень. Ці банки мають високу боргову репутацію на міжнародному фінансовому ринку.

Якщо контрактом передбачено надання банківської гарантії, то вона має містити такі дані: хто надає гарантію, її вид (за вимогою чи умовна), строк дії, можливість внесення корективів у контракт без зміни умов гарантії тощо.

Чинним законодавством встановлено термін розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, який дорівнює 90 календарних днів. Контроль за дотриманням зазначеного терміну покладено на уповноважені банки, які зобов'язані інформувати НБУ про суб'єктів ЗЕД, що порушили зазначений термін. Якщо за якихось умов здійснити розрахунки з іноземним партнером у встановлений строк неможливо, керівництво підприємства має звернутися за індивідуальним дозволом на продовження законодавче встановлених термінів розрахунків. Індивідуальний дозвіл на продовження строку розрахунків може досягати 90 днів, в окремих випадках цей дозвіл може бути пролонгований ще на 90 днів. Загальний термін перевищення термінів розрахунків не може бути довшим, ніж 270 днів. Після закінчення встановлених термінів нараховується пеня у розмірі 0,3% від суми недоотриманого виторгу в іноземній валюті чи від вартості недоотриманої продукції, переліченої за курсом НБУ на день нарахування пені. Загальний розмір нарахування пені не може перевищувати розміру заборгованості. У випадку неможливості одержання резидентом від іноземного партнера валютного виторгу з

експортних операцій, моментом припинення застосування штрафних санкцій до резидента вважається дата списання дебіторської заборгованості, за якою минув строк позову.

У ст. 37 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" передбачено, що до суб'єктів ЗЕД можуть бути застосовані такі спеціальні санкції:

- штраф;
- індивідуальний режим ліцензування;
- тимчасова зупинка зовнішньоекономічної діяльності у випадку порушення. Закону або пов'язаних з ним інших Законів України, проведення дій, які можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки.

заплатити проти приймання товару в порту призначення.

Сьогодні готівкові платежі в міжнародних розрахунках практично не використовуються, оскільки це дуже незручний спосіб платежу.

Авансові перерахунки як спосіб платежу передбачають виплату покупцем погоджених у контракті сум до передання товаророзпорядчих документів і самого товару в розпорядження покупця. Здебільшого такі перерахунки здійснюються під час і навіть до початку виконання замовлення.

Спосіб платежу в кредит означає, що покупець оплачує суму, обумовлену в контракті, через певний час після поставки товару, тобто продавець надає покупцю комерційний (товарний) кредит. Оскільки цей кредит надається однією фірмою іншій, то такий кредит називається ще фірмовим товарним кредитом.

Кредити можуть надаватися на короткий і більш тривалий період. Користування кредитом передбачає сплату відсотків покупцем товару. У контракті обумовлюються:

- вартість кредиту, яка вимірюється у відсотках річних;
- строк користування кредитом;
- строк погашення кредиту;
- пільговий період, протягом якого за кредитом не сплачуються відсотки.

Кредит надається тільки за наявності у продавця достатньої кількості резервного капіталу. Межа кредиту, тобто максимальний його розмір, не може перевищувати 10% від капіталу покупця. Кредит надається не на всю суму контракту, а на 80—85%, решту контракту покупець сплачує авансом, що дає змогу продавцю відшкодувати частину своїх витрат, до погашення покупцем своїх зобов'язань за контрактом. Вказані форми платежів частіше за все використовуються при здійсненні недокументарних форм розрахунків.

Зупинимося на детальнішому розгляді організації безготівкових розрахунків.

2. Розрахунки чеками

Розрахунки чеками - це розрахунки з використанням письмових

безумовних розпоряджень чекодавця платнику (банку) здійснити платіж зазначеної суми чекоутримувачу (пред'явнику або конкретним особам, організаціям) готівкою чи шляхом перерахування на його рахунок у банк.

Документ, що виписується чекодавцем, повинен мати покриття. Чеки, що виписуються клієнтом банку, видаються в межах суми, що є на його рахунках, включаючи суми, що надійшли на ці рахунки в результаті надання банками кредиту.

Таким чином, власник має право виписувати чек, що підлягає обов'язковому погашенню, лише за умов наявності в нього спеціального банківського рахунку - депозиту.

Як засіб платежу в міжнародному обороті чек використовується в розрахунках за поставлений товар при остаточному розрахунку за товар та надані послуги, урегулюванні рекламацій і штрафних санкцій, при погашенні боргу, а також у розрахунках за неторговельними операціями.

Відповідно до Женевської конвенції, термін представлення чека до оплати в країні його видачі дорівнює восьми дням, у платіжному обороті між країнами - 20 дням, у міжконтинентальному платіжному обороті - 70 дням. Ці терміни обчислюються з дня, зазначеного в чеку, як дата виставлення чека.

У світовій банківській практиці розрізняють декілька видів чеків Іменний чек (чек на користь певної особи) - документ, який не може бути переданий за допомогою звичайного індосаменту. Передача здійснюється цесією.

Чек на пред'явника - чек, який виписується на ім'я пред'явника на отримання готівки в банку. Цей чек може бути переданий іншій особі як з індосаментом, так і без нього. Чекодавець надсилає чек іноземному партнеру, який після отримання чеку виставляє його банку для кредитування розрахунку, тобто чекодавець здійснює свій платіж прямо своєму партнеру.

Таким чином, такий вид чеку має перевагу над банківським переказом, тому що платіж здійснюється безпосередньо своєму партнеру значно швидше.

Ордерний чек - чек, який виписується на користь певної особи або за її наказом. Дуже широко використовується в міжнародному платіжному обороті. Передається за допомогою індосаменту із застереженням "наказу" чи без нього.

Банківський чек - виписується банком на свій банк-кореспондент (чекодавцем виступає банк боржника).

Оплата за таким чеком здійснюється з рахунків банку чекодавця на рахунки банку-кореспондента за кордоном.

Фірмовий чек - виписується фірмою на одержувача. Такі документи виписуються в національній або іноземній валюті переважно на пред'явника і виставляються фірмою на свій банк. Оплата за ними здійснюється за рахунок коштів чекодавця.

У міжнародній торгівлі оплата боргів за допомогою чеків може бути недостатньо привабливою з таких причин:

- експортер має звернутися у свій банк з розпорядженням про інкасування платежів, за що буде стягуватися певна плата;
- чек може суперечити внутрішньому валютному законодавству і положенням про валютне регулювання у країні покупця, тому розрахунки

можуть бути затримані до одержання необхідного дозволу влади на здійснення платежу;

- чек може бути загублено під час пересилання поштою;
- чек може виявитися "непокритим", тому не буде оплачений після пред'явлення.

3. Банківський переказ

Банківський переказ - це доручення банку своєму банку-ко-респонденту виплатити певну суму грошей за розпорядженням і за рахунок переказника іноземному утримувачу (бенефіціару) із зазначенням способу відшкодування банку-платнику виплаченої ним суми. Іншими словами - банківський переказ є способом перерахування грошей, який здійснюється на основі платіжного доручення шляхом перерахування грошей з банківського рахунку платника на рахунок одержувача. Банківські перекази здійснюються у безготівковій формі, тобто з допомогою платіжних доручень, які адресуються одним банком іншому (іноді через банківські чеки чи інші платіжні документи).

Банк одержувача банківського переказу керується конкретними вказівками, викладеними в платіжному дорученні, в якому містяться умови про сплату бенефіціару відповідних сум проти надання ним вказаних комерційних та фінансових документів чи проти надання розписки (документарний або умовний переказ).

Слід пояснити, що слово "проти" вживають нині в Україні (а також і в Росії) у англійському його розумінні (against). Можливо, зрозумілішим і доцільнішим було б вживання слова "під", себто платіжне доручення виконується під представленими відповідні комерційні та фінансові документи. Якщо представлено документи, - то платіжне доручення виконується. Якщо ж не представлено, - то не виконується.

Платіжними дорученнями розраховуються з постачальниками і у випадку передоплати ними за узгодженням з різними кредиторами. Платіжні доручення приймаються банками тільки за наявності грошей на рахунках платників. При розрахунках дорученнями скорочуються час, документообіг операцій. За платіжних доручень - порівняно невисокий розмір оплати послуг банку. Українські підприємства, що розплачуються з іноземними контрагентами за куплені товари шляхом банківського переказу, складають заяву на переказ, у якій містяться вказівки для банку щодо умов виплати грошей переказоотримувачу. У цьому документі переказодавач вказує:

- повне найменування платника;
- найменування банку платника;
- номер банківського рахунку, що дебетується;
- код валюти і суму платежу;
- повне найменування бенефіціара, його адресу;
- найменування банку бенефіціара і номер його рахунку;

- найменування, номер і дату документа (контракту) тощо;
- особу, яка несе витрати за здійснення переводу (банківська комісія і поштові чи телеграфні витрати);

Мета і призначення переказу (найменування товару і послуг, за які здійснюється оплата).

Заява на переказ скріплюється підписами і печаткою підприємства-переказника.

Найчастіше розрахунок переказом використовується при сплаті боргів за позиками та кредитами, наданні авансів, поверненні зайво отриманих сум та іншими операціями.

Банки несуть дуже мінімальну відповідальність за умов банківського переказу і відшкодовують мінімальні комісійні.

Інколи імпортери здійснюють авансові платежі згідно з контрактом, в якому у розділі "Умови платежів" зазначено відсотки вартості контракту авансом. Переказ коштів авансом не вигідний імпортеру, тому що це є прихованою формою кредитування експортера. Крім того виникає ризик для імпортера у випадку порушення строків постачання експортером товарів. Між тим, існують такі засоби захисту імпортера від ризику втрати коштів:

- банківська гарантія на повернення авансу (банком повертається сума авансу з сумою відсотків, отриманих за весь період користування коштами);
- документарний, або умовний, переказ (банк експортера (бенефіціара) здійснює фактичну сплату авансу на його рахунок тільки проти надання транспортних документів на відвантаження. Крім того, обов'язково вказується період, протягом якого здійсниться відвантаження і буде пред'явлений відповідний документ). Система розрахунків шляхом переказу не дає гарантій продавцям у тому, що покупці оплатять надані товари. Тому зазвичай продавці вимагають надання фінансових гарантій платежів. Такими гарантіями можуть бути гарантії банків.

З метою забезпечення надійності надходження товарів від іноземного постачальника в разі здійснення авансових платежів покупець може виплачувати цю суму лише після отримання так званої гарантії авансу, що передбачає повернення авансу у випадку невиконання продавцем договірних зобов'язань щодо поставки.

Сума гарантії автоматично знижується пропорційно до суми часткових поставок. В гарантії авансу необхідно передбачати його погашення із закінченням поставок за договором.

Гарантія авансу, як правило, виставляється перед отриманням авансу, але вступає в силу лише після його надходження. Відповідне застереження необхідно включати в текст гарантії.

4. Документарний акредитив як форма міжнародних розрахунків

Документарний акредитив — це угода, згідно з якою банк зобов'язується на прохання клієнта здійснити оплату документів третій особі

(бенефіціару), на користь якої відкрито акредитив.

Специфічність акредитивної форми розрахунків обумовлена цілою низкою умов та вимог, які мають бути виконані торговельними партнерами, а також банками. Комерційні банки з простого переказника грошових коштів, якими вони є при використанні відкритого рахунку та авансових платежів, перетворюються у зацікавлених учасників розрахункової операції поряд із зовнішньоторговельними контрагентами.

До 80% платежів у світовій торгівлі здійснюється за допомогою акредитива. Це пов'язано з тим, що з усіх форм міжнародних розрахунків документарний акредитив є найменш ризикованим та найбільш дійовим інструментом забезпечення платежів. У ділових зв'язках з партнерами з тих країн, де держави контролюють зовнішню торгівлю, застосування акредитива в багатьох випадках є необхідною умовою для здійснення експортно-імпортних операцій.

Розрахунки у формі документарного акредитива більш характерні для угод, які передбачають платіж проти надання експортером документів (готівковий платіж) або надання покупцю короткотермінового (до одного року) комерційного кредиту. Використання акредитива для оплати товару на умовах довгострокового кредитування в практиці міжнародних розрахунків трапляється дуже рідко. Якщо кредит надається покупцю на тривалий термін, акредитив використовується в поєднанні з іншими формами розрахунків і покриває ту частину вартості товару, котра оплачується проти подання банку комерційних документів, тобто готівкою.

При розрахунках за комерційним кредитом також можуть відкриватися акредитиви для акцепту й оплати строкових тратт (переказних векселів) бенефіціара (експортера), виставлених на банк, що виконує акредитив, або на імпортера. У цьому разі виконуючий банк здійснює акцепт (акцепт та оплату) тратт. За допомогою акцепту банк дає згоду на виконання своїх зобов'язань за акредитивом. Надалі сторони вступають у правові відносини, які регулюються нормами вексельного права.

Розглядаючи взаємозв'язки між договорами купівлі-продажу та акредитивами, зазначимо, що акредитив являє собою угоду, відокремлену від договору купівлі-продажу (контракту) або іншого договору, на якому він може базуватися, і банки ніяким чином не зобов'язані займатися такими договорами, навіть якщо в акредитиві є посилання на такий договір. Аналогічно клієнт за результатами своїх взаємовідносин між банком-емітентом або бенефіціаром не може виставити претензію щодо зобов'язань банку здійснити платіж, оплатити чи акцептувати тратту або неогоціювати і/чи виконати будь-які інші зобов'язання за акредитивом. Бенефіціар за акредитивом у жодному разі не може скористатися на свою користь договірними відносинами, що існують між банками або між стороною, яка дала наказ відкрити акредитив, і банком-емітентом. Під час операцій з акредитивом зацікавлені сторони мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами і/або іншими видами виконання зобов'язань, до яких можуть належати документи. Акредитиви виставляються банками на підставі доручення або заяви клієнта (імпортера), які

фактично повторюють усі умови розділу контракту, що стосується платежів.

Процес узгодження умов надання акредитива і термінів його виконання має три фази. На першій фазі розглядається пропозиція щодо умов поставки товару. Експортер надає потенційному покупцеві свою пропозицію і під час переговорів з покупцем обговорює умови акредитива.

Друга фаза пов'язана з підписанням умов поставки товару та його оплати. Імпортер дає експортеру замовлення на поставку товару, відповідно підписавши договір з купівлі-продажу (контракт). Водночас він дає своєму банкові доручення на відкриття акредитива.

Третя фаза є завершальною — товар поставляється і виконуються умови акредитива. Експортер відвантажує замовлений товар і надає банку документи на оплату.

У розрахунках за документарним акредитивом беруть участь такі сторони:

- акредитиводавець (той, хто віддає наказ на відкриття акредитива) — покупець-імпортер;
- акредитивний банк — банк-емітент (банк покупця-імпортера);
- авізуючий банк — банк, якому доручається повідомити експортера про відкриття на його користь акредитива і передати його текст;
- бенефіціар за акредитивом — продавець-експортер.

Схематично розрахунки у формі документарного акредитива зображені на рис. 4.1.

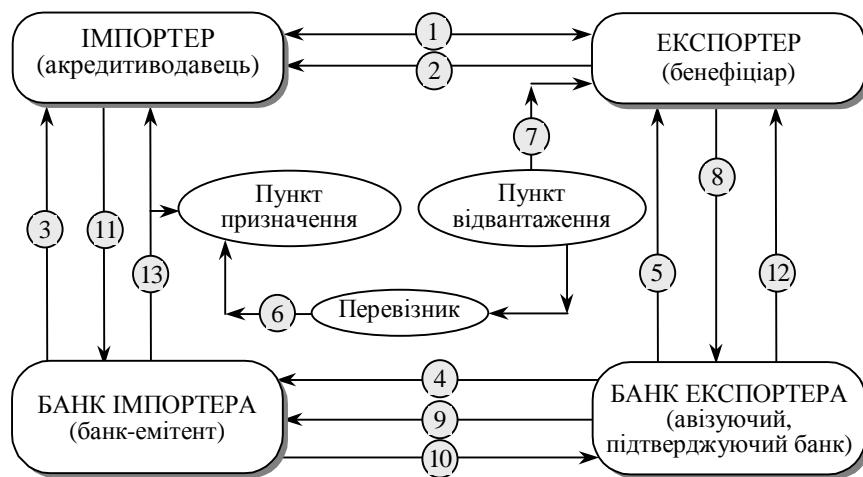

Рис. 4.1 - Розрахунки за документарним акредитивом

Після укладання контракту експортер готує товар до відвантаження, про що повідомляє імпортера. Отримавши таке повідомлення, покупець подає своєму банкові доручення (заяву) на відкриття акредитива. У цій заяві банку доручається відкрити товарний акредитив на умовах, які перелічені в ньому і відповідають укладеному контракту. У заяві вказуються:

- наказодавець і бенефіціар;
- дата та місце закінчення акредитива;
- вид акредитива;

- авізуючий банк і банк, який підтверджує акредитив;
- спосіб відвантаження товару та виконання акредитива;
- опис товару та умов поставки;
- перелік документів, проти яких виконується акредитив;
- дата першого відвантаження;
- термін, протягом якого повинні бути надані документи;
- номер рахунку, з якого банк повинен списати кошти на оплату товару і комісійні банків.

Відкритий банком акредитив направляється експортеру, який указаний у цьому акредитиві. Як правило, акредитив направляється через авізуючий банк, що знаходиться в країні експортера.

Отриманий від емітента акредитив може бути авізований банком без зобов'язань з його боку. У цьому разі авізуючий банк тільки перевіряє наявність документів за зовнішніми ознаками. Він не бере на себе жодних зобов'язань щодо гарантії платежу експортеру.

Якщо банк-емітент звертається до авізуючого банку дати підтвердження відкритому акредитиву, тобто додати власну гарантію платежу, то такий банк уже виступає в ролі банку, що підтверджує цей акредитив. Тоді відкритий акредитив має гарантії двох банків, один з яких перебуває в країні експортера, а другий — у країні покупця.

Далі відкритий акредитив підлягає переданню його бенефіціару. Отримавши акредитив, бенефіціар перевіряє відповідність його умовам контракту. У разі невідповідності бенефіціар може сповістити свій банк про умовне прийняття акредитива і вимагати у покупця внесення необхідних змін до його умов. Якщо бенефіціар згоден з умовами відкритого на його користь акредитива, він у встановлені терміни відвантажує товар і, отримавши транспортні документи від перевізника, надає їх разом з іншими документами у свій банк. Банк експортера перевіряє всі документи щодо їх відповідності умовам акредитива і надсилає їх банку-емітенту для оплати, акцепту або неогоціації. У супроводжувальному листі обов'язково вказується, яким чином має бути зарахована виручка.

Отримавши документи, банк-емітент перевіряє їх, після чого переказує суму платежу банку експортера, дебетуючи рахунок імпортера. Банк експортера зараховує виручку бенефіціару. Імпортер же, одержавши від банку-емітента документи, одержує за ними у власність товари від перевізника.

Банк-емітент може сам виконати акредитив чи уповноважити банк експортера (або інший банк) на виконання акредитива, здійснивши платіж бенефіціару, неогоціацію або акцепт його тратт.

Витрати, пов'язані з відкриттям акредитива, як правило, бере на себе покупець, хоча він може вимагати в експортера, щоб той взяв на себе всі витрати і комісії або їх частину.

При виконанні акредитива не банком-емітентом, а іншим банком (це може бути не банк експортера, а третій банк, що дав підтвердження) останній отримує за акредитивом право на вимогу від емітента платежу на відшкодування своїх виплат бенефіціару максимально швидким способом.

Вимога платежу за акредитивом, яка називається *рамбурсом*, може направлятися не тільки банку-емітенту, а й третьому банку, якщо емітент надав йому право здійснити платіж за даним акредитивом. У будь-якому разі банк, на який виставлений рамбурс за акредитивом, є *рамбурсуючим банком*.

Якщо акредитив відкривається як забезпечення платежу за контрактом, що передбачає надання покупцю короткотермінового комерційного кредиту, документи видаються банком-емітентом імпортеру без списання з нього суми платежу. Для експортера це не означає зменшення гарантії платежу, оскільки суму документів, поданих за акредитивом з відстроченим платежем, банк оплатить після настання відповідних строків. Важливо, щоб документи були подані експортером у банк до закінчення строку дії акредитива і підтверджували виконання всіх його умов; у цьому разі зобов'язання банку щодо оплати цього комплекту документів діє до моменту настання строку платежу.

У практиці міжнародних розрахунків розрізняють такі основні форми акредитива:

- *відкличний*;
- *безвідкличний*;
- *непідтверджений та підтверджений*;
- *непокритий та покритий*.

Відкличний акредитив у будь-який час може бути змінений або анульований банком-емітентом за вказівкою сторони, яка дала наказ на відкриття акредитива навіть без попереднього повідомлення бенефіціара. Відкличний акредитив не утворює ніякого правового платіжного зобов'язання банку. Тільки тоді, коли банк-емітент або його банк-кореспондент здійснив платіж за документами, відкличання акредитива залишається без юридичної сили. Отже, відкличний акредитив не надає бенефіціару достатньої гарантії. Він ніколи не підтверджується банком-кореспондентом і може використовуватись лише у ділових відносинах між партнерами, які відомі одне одному як такі, що заслуговують на взаємну довіру.

На сучасному етапі відкличний акредитив використовується дуже рідко. Тому необхідно звертати увагу на те, щоб у дорученні на відкриття акредитива була чітко вказана його форма, бо якщо вона відсутня, то такий акредитив завжди вважається відкличним.

Безвідкличний акредитив дає бенефіціару високий ступінь гарантії того, що його поставки і послуги будуть оплачені, як тільки він виконає умови акредитива. Іншими словами, безвідкличний акредитив, якщо надані документи й додержані всі його умови, є твердим зобов'язанням платежу банку-емітента. Для змінення та анулювання умов безвідкличного акредитива обов'язково необхідна згода як бенефіціара, так і відповідальних банків. Якщо продавець бажає змінити або анулювати окремі умови акредитива, то він повинен вимагати від покупця видачі відповідного доручення банку-емітентові. Без такого доручення прийняття змін, навіть часткових, не дозволяється.

Про відкриття безвідкличного акредитива бенефіціару повідомляється через банк-кореспондент. Останньому банк-емітент, який виконує акредитив,

може лише доручити авізувати акредитив бенефіціара або підтвердити його. З точки зору додаткових зобов'язань безвідкличні акредитиви поділяються на підтверджені та непідтверджені.

При *безвідкличному непідтвердженому акредитиві* банк-кореспондент лише авізує бенефіціару відкриття акредитива. У цьому разі він не бере ніякого власного зобов'язання щодо платежу і, таким чином, не зобов'язаний його проводити по документах, які надані бенефіціаром, за свій рахунок.

Оскільки бенефіціар може розраховувати виключно на банк-емітент за кордоном, то він погодиться на безвідкличний непідтверджений акредитив лише в тому разі, якщо політичний ризик і ризик переказування коштів незначні. Якщо банк-кореспондент може покладатися на добрі стосунки з банком, що відкрив акредитив, а також стабільну політичну й економічну ситуацію, то він, як правило, здійснює платіж за документами без підтвердження з метою швидкого проведення операції в інтересах клієнта.

При *безвідкличному підтвердженому акредитиві* банк-кореспондент підтверджує бенефіціару акредитив. Тим самим він зобов'язується здійснити платіж за документами, відповідними акредитиву і поданими в строк. Отже, у цьому разі бенефіціар поряд з зобов'язанням банку, що відкрив акредитив, має юридично рівноцінне і самостійне зобов'язання банку-кореспондента здійснити платіж. Тому ступінь забезпечення платежу для нього істотно збільшується. Оскільки здебільшого такий акредитив підтверджується банком у країні експортера, політичний ризик і ризик переказування коштів виключаються. У разі виникнення суперечностей між контрагентами місцезнаходження підтверджуючого банку вважається місцем судовиробництва, де використовується місцеве право. При непідтвердженому акредитиві визначальним моментом для вибору місця судовиробництва є місцезнаходження банку, що відкрив акредитив.

Банк-кореспондент завжди може знайти багато причин щодо відхилення доручення на підтвердження акредитива. Тому українським експортерам слід рекомендувати перед укладенням угоди й остаточним підписанням контракту консультуватися в банку з приводу, чи буде останній підтверджувати акредитив тієї або іншої країни, що відкривається тим або іншим банком, і на яких умовах. У такий спосіб можна запобігти неприємним ситуаціям для всіх сторін.

У міжнародній практиці розрахунків безвідкличний, підтверджений власним банком акредитив надає найбільші гарантії експортеру. Валютний ризик, що залишається і після гарантій, може бути застрахований форвардними, ф'ючерсними й опціонними контрактами тоді, коли відомий строк надходження платежу. Якщо дату платежу не визначено з самого початку, то банки, які проводять валютні операції клієнта, можуть запропонувати інші можливості страхування валютних ризиків, наприклад, конвертувати відповідну суму у валюту платежу та зарахувати її на депозит.

Документарні акредитиви можуть бути покритими і непокритими.

Непокритими вважаються такі акредитиви, які підтверджуються банками без попередньо зарезервованих ними коштів клієнтів на своїх рахунках для оплати товару (послуги) за акредитивом. Такі акредитиви

використовуються тоді, коли банки довіряють один одному та своїм клієнтам, а ризики, пов'язані з переказуванням коштів, мінімальні.

Покритими вважаються акредитиви, при відкритті яких банк-емітент попередньо надає в розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття), що належать імпортеру, на суму акредитива на термін дії зобов'язань банку-емітента з умовою можливості їх використання для платежів за акредитивом. Покриття може надаватися кількома способами:

- кредитуванням на суму акредитива кореспондентського рахунку виконуючого банку в банку-емітенті або іншому банку;
- наданням виконуючому банку права списати всю суму акредитива з рахунку банку-емітента, що ведеться в ньому;
- відкриттям банком-емітентом страхових депозитів або депозитів покриття у виконуючому банку.

Використання покриття призводить до фактичного замороження коштів імпортера на період від відкриття акредитива до виплати коштів за ним. Але такий акредитив має найвищий ступінь гарантії оплати укладеного контракту. В акредитиві, що відкривається банком, має бути чітко вказано, яким способом (з покриттям чи без нього) він виконується.

Якщо форми акредитива розрізняються за ступенем забезпечення бенефіціара, то види і конструкції акредитива розрізняються залежно від його використання. Позитивним є той факт, що акредитивна форма розрахунків у зовнішній торгівлі дає достатньо великий спектр можливостей і для експортера, і для імпортера щодо здійснення платежів. У зв'язку з цим у всіх акредитивах має бути чітко вказано, як вони виконуються: чи за допомогою негайного платежу, чи платежу за рахунок кредиту, чи через акцепт або неогоціацію тратт. Тому залежно від передбачуваного способу платежу використовуються такі види і конструкції акредитива (табл. 4.1):

Таблиця 4.1 - Види акредитива

Вид акредитива	Спосіб використання
Акредитив з оплатою на пред'явлення (проти документів)	Негайне отримання суми, яка вказується в документах при їх наданні. Платіж готівкою був узгоджений
Акредитив, що передбачає акцепт тратт бенефіціара	Отримання суми, що вказана в документах, при настанні строку платежу. Строк платежу за векселем був узгоджений. Можливе отримання суми облікового процента (дисконту) за векселем після надання документів
Акредитив з розстрочкою платежу	Отримання суми, що вказана в документах, по настанні строку платежу. Строк платежу (без векселя) був узгоджений. Можливе отримання суми облікового процента після надання документів
Акредитив з «червоним застереженням»	Отримання авансу
Револьверний акредитив	Використання в межах установлених часток, що поновлюються. Відвантаження окремими партіями
Акредитив, який	Отримання суми в будь-якому банку, тобто не тільки в

передбачає неогоціацію тратт бенефіціара	авізуючому
Акредитив «стенд бай» (резервний акредитив)	Використання як інструмента, за всіма ознаками подібного до банківської гарантії
Переказний акредитив	Забезпечення власних постачальників

Окрім зазначених видів, у практиці міжнародних розрахунків також використовуються специфічні конструкції акредитива (табл. 4.2):

Таблиця 4.2 - Конструкції акредитива

Конструкція акредитива	Спосіб використання
Акредитив «бек ту бек»	Комерсант-посередник дає повноваження своєму банку відкрити акредитив на користь постачальника. Цей акредитив базується на непереказному акредитиві, який був відкритий на користь комерсанта-посередника.
Перевідступлення виручки за акредитивом (цесія)	Повне або часткове перевідступлення виручки за акредитивом комерсантом-посередником на користь свого постачальника

Акредитив з оплатою після пред'явлення (платіжний) найчастіше застосовується в міжнародних розрахунках. Розрахунки з бенефіціаром здійснюються банком-платником безпосередньо після подання документів, які відповідають умовам акредитива.

Акредитив, що передбачає акцепт тратт бенефіціара (акцептний акредитив). Назва цього виду акредитива говорить сама за себе. При акредитиві з акцептом тратт бенефіціар може вимагати, щоб після виконання умов за акредитивом переказний вексель, який він виставив на покупця, був йому повернений банком-емітентом, що відкрив акредитив, або банком-кореспондентом, що його акцептував. Замість платежу відбувається акцепт тратти.

Акцептовану тратту бенефіціар може передати своєму банку або для оплати в день настання строку, або, якщо він хоче одразу мати гроші, для дисконтування. Як правило, тратта зберігається в банку до настання відповідного строку платежу.

Тратта за акредитивом, що передбачає її акцепт, має строк дії від 60 до 180 днів. За зберігання тратти в банку та за її облік стягуються відповідні комісійні. Вони нараховуються в день акцепту тратти, однак за погодженням сторін в акредитиві може бути вказано, що комісійні сплачує імпортер. У цьому разі після обліку векселя продавець отримує суму векселя у повному обсязі, а сума комісійних буде дебетована з банку-емітента і покупця відповідно. Якщо ж в акредитиві немає вказівок на сплату комісійних, то витрати відносять за рахунок бенефіціара, який отримує тільки чисту суму виручки за мінусом комісійних.

Утримувач акцептованої тратти при настанні терміну погашення буде її пред'явником, якщо вона йому повернена акцептованим банком. Пред'явником

може бути й інший банк, якщо він зробив облік тратти або зберігав її у своєму «портфелі». При настанні терміну погашення утримувач тратти пред'явить її в банк, який зробив акцепт для розрахунків, при цьому кінцевий рамбурс проводиться банком-емітентом.

З самого початку появи цього виду акредитива його метою було гарантування імпортеру термінів платежу: поки настане час сплати, він уже зможе продати товар і за рахунок виручки сплатити акцепт. Таким чином, імпортер позбавляв себе необхідності шукати гроші (кредит) на відповідну угоду.

Акредитив з розстрочкою платежу. Використовуючи цей вид акредитива, бенефіціар отримує платіж не проти наданих документів, а в дещо пізніший термін, який визначений в акредитиві. При цьому, якщо подані документи відповідають умовам акредитива, бенефіціар отримує письмову згоду банку-емітента здійснити платіж у визначений час. Так само, як і акцептний акредитив, акредитив з розстрочкою платежу дає змогу імпортеру вступати у володіння документами значно раніше, ніж буде проведений платіж.

Однак між цими видами акредитива є відмінності. Акредитив з розстрочкою платежу не може бути дисконтований подібно до векселя, оскільки тут є тільки бухгалтерська вимога. Вимогу з розстрочкою платежу банк може, однак, за відповідних умов авансувати. Це, як правило, можливо тільки для банку-емітента або банку, що підтвердив акредитив. Разом з тим акредитив з розстрочкою платежу з погляду комісійної винагороди може бути вигіднішим для бенефіціара, ніж акредитив з акцептом тратт.

Акредитив з «червоним застереженням» являє собою акредитив зі спеціальною умовою (вона спочатку виділялася червоним чорнилом), яка дозволяє авізуючому або підтверджуючому банку авансувати бенефіціара до подання обумовлених в акредитиві документів. Іншими словами, цей акредитив застосовується як метод фінансування до відвантаження товару. Він передбачає виплату відповідної суми авансу. Аванс може знадобитися бенефіціару для закупівлі та оплати призначеного для експорту товару (перед його відвантаженням покупцеві).

Авізуючий (підтверджуючий) банк може надати бенефіціару аванс (кредит) на двох основних типах «червоної» умови:

1) на незабезпеченій, або чистій, умові. У цьому разі авансування здійснюється проти простої заяви бенефіціара щодо необхідності авансу для оплати за попереднє відвантаження товару;

2) на забезпеченій умові, яка ще називається «зеленою». Авансування здійснюється проти зобов'язання бенефіціара закупити товар і подати в банк відповідні документи (складські квитанції і розписки, акти про приймання і здавання, розписки в отриманні авансового платежу тощо) разом зі страховим полісом, що покриває ризик пожежі, а також зобов'язанням бенефіціара подати в строк коносамент або інші документи, які свідчать про відвантаження товару.

Виплата авансу хоч і проводиться з коштів банку-кореспондента, але під відповідальність банку-емітента. Якщо продавець не подасть у строк документи про відвантаження товару або не погасить аванс, банк-кореспондент має право

дебетувати банк-емітент на суму авансу (разом із нарахованими відсотками), тобто набуває чинності право регресу. Банк-емітент утримує цю суму з наказодавця акредитива.

Револьверний акредитив застосовується тоді, коли покупець віддає розпорядження поставляти замовлений товар частинами через відповідні проміжки часу (договір про поставки партіями).

У револьверному застереженні, як правило, фіксуються конкретні терміни використання окремих траншів. Найчастіше револьверні акредитиви передбачають автоматичний порядок відновлення сум акредитива (квоти) через відповідний проміжок часу у міру використання акредитива або поновлення його до початкової суми (квоти) після кожного використання.

Розрахунки за револьверним акредитивом можуть здійснюватися на кумулятивній або некумулятивній основі:

- **кумулятивний варіант** означає, що суми невикористаних або частково невикористаних часток можуть додаватися до наступних сум;
- при **некумулятивному варіанті**, навпаки, подальше використання своєчасно невикористаних часткових сум не дозволяється і до наступних сум не додається.

Визначальною перевагою револьверних акредитивів є те, що не потрібно на кожну партію товару відкривати (поновлювати) новий акредитив, крім того, отримується економія на канцелярських та інших витратах.

Акредитив, який передбачає неогоціацію тратт (комерційний акредитив). Неогоціація являє собою купівлю-продаж векселів та інших цінних паперів, які користуються попитом на ринку. Неогоціаючим акредитивом називають комерційний (товарний) акредитив, який виставляється банком-емітентом у його національній валюті та адресований безпосередньо бенефіціару акредитива. Доставляння адресату відбувається в основному через посередництво банку-кореспондента. У кредитному листі, який банк-емітент відправляє бенефіціару з повідомленням, він дає повноваження останньому виставити вексель на нього, на іншого трасата, вказаного в акредитиві. Цей вексель може бути пред'явлений бенефіціаром разом з оригіналом кредитного листа, де вказується також перелік документів, для неогоціації банку.

За умови подання банком правильно оформлених документів банк-емітент гарантує оплату за векселем. Практично кожний комерційний акредитив припускає неогоціацію тратт у будь-якому банку, за винятком випадків, коли неогоціація конкретним банком заборонена умовами акредитива. У рідкісних випадках вибір обмежується якимись конкретними банками. Таким чином, неогоціаючий акредитив відрізняється від платіжного та акцептного тим, що тратти виставляються не на банк-посередник (авізуючий або підтверджуючий), а на банк-емітент (причому останнє переважає).

Акредитиви з неогоціацією тратт можуть оплачуватись як негайно, так і при настанні відповідного терміну. При цьому банк-емітент оплачує документи й акцептує тратти. Трапляються випадки, коли виконуючий банк може при проходженні документів здійснити їх неогоціацію (купівлю), надаючи грошові кошти бенефіціару достроково. Банк, що здійснює неогоціацію, бере з

бенефіціара відсотки, які нараховуються за період між датою неогоціації і датою фактичного платежу від банку-емітента.

Неогоціація може бути здійснена:

1) з правом регресу, тобто бенефіціар кредитується «під резерв». Бенефіціар отримує гроші ще до того, як банк-емітент перевірить відповідність документів умовам акредитива і дасть своє підтвердження на оплату. У цьому разі, перед тим, як здійснити проплату коштів бенефіціару, неогоціуючий банк оцінює його кредитоспроможність;

2) без права регресу, тобто суму, яку сплачують на користь бенефіціара, неогоціуючий банк може пізніше вимагати від нього для повернення. Якщо неогоціацію здійснює підтверджуючий банк, то купівля документів завжди здійснюється без права регресу на бенефіціара. При цьому тип векселя, що використовується, не відіграє суттєвої ролі.

Акредитив з неогоціацією тратт аналогічно акредитиву з розстрочкою платежу та акцептному акредитиву надає широкі можливості для негайного фінансування бенефіціара як з правом регресу, так і без нього.

На відміну від існуючої практики для інших акредитивів, оплата комісій за комерційним акредитивом з неогоціацією тратт, які виставляються за кордоном і оплачуються у валюті країни банку-емітента, здійснюється за рахунок бенефіціара.

Акредитив «стенд-бай», або його ще називають **резервним акредитивом**, за своєю сутністю схожий з умовною гарантією, яка надається банком-емітентом. Він застосовується, насамперед, у США, оскільки за законодавством цієї країни більшість банків штатів не можуть надавати гарантії, у зв'язку з чим вони виписують акредитиви «стенд-бай». Разом з цим, в Європі цей вид акредитива стає досить поширеним.

Акредитиви «стенд-бай» через свій документарний характер підпадають під Уніфіковані правила документарних гарантій (УПДГ ст. 1, 2).

За допомогою резервних акредитивів можуть бути гарантовані такі платежі та послуги:

- виплата за векселями, які підлягають оплаті після пред'явлення;
- погашення банківських кредитів;
- оплата товарних поставок;
- виконання договорів підряду на проведення робіт або надання послуг.

Резервний акредитив заснований на концепції відмови наказодавця від виконання своїх зобов'язань за контрактом. Бенефіціар резервного акредитива має право на проведення розрахунків тільки у разі небажання або неспроможності покупця оплатити товар або надані послуги. Так, якщо наказодавець не виконає гарантованого платіжного зобов'язання, бенефіціар може спонукати банк-емітент зробити це, подавши у комплекті документів заяву про невиконання наказодавцем своїх зобов'язань.

На відміну від документарних акредитивів, які забезпечують, насамперед, інтереси експортера, резервний акредитив як інструмент забезпечення платежу є більш гнучким та універсальним. Зокрема, резервний акредитив може використовуватись аналогічно документарному акредитиву для додаткового

забезпечення платежів на користь експортера, скажімо при розрахунках у формі інкасо або банківського переказу. Але такий акредитив може бути забезпеченням повернення раніше сплаченого імпортером авансу або сплати штрафів на користь імпортера при неналежному виконанні експортером умов контракту, тобто захищати інтереси імпортера, виступаючи аналогом авансової гарантії або гарантії виконання.

Резервний акредитив застосовується практично до будь-якої угоди. Його можна використати замість гарантій виконання контрактів, виконання договорів підряду на роботи і послуги, оплати товарних поставок. Його випускають також для гарантування банківських кредитів або як гарантії однієї фірми іншою за міжфірмовим кредитуванням. У широкому розумінні резервний акредитив слугує для покриття ризиків невиконання, пов'язаних з традиційними документарними акредитивами.

Переказний (трансферабельний) акредитив орієнтований на потреби міжнародної торгівлі. Він дозволяє торговельному посереднику передати своє право на отримання коштів з акредитива клієнту-постачальнику і тим самим дає змогу йому оформлювати угоди з обмеженим використанням власних коштів. При цьому торговельному посереднику його покупець виставляє безвідкличний акредитив, який має бути чітко визначений як трансферабельний.

За своєю сутністю трансферабельний акредитив являє собою зобов'язання банку, за яким бенефіціар (перший бенефіціар) може уповноважити обслуговуючий його банк передати своє право на отримання коштів повністю або частково одному або кільком постачальникам (другому бенефіціару).

Після отримання від банку повідомлення про відкриття такого акредитива торговельний посередник може доручити банку переказати акредитив на свого постачальника або другого бенефіціара. При цьому переказування має відповідати умовам першого акредитива, за деякими винятками.

1. Назва й адреса наказодавця акредитива може бути замінена на назву й адресу першого бенефіціара (посередника). Це дає змогу приховати особу первинного покупця від другого бенефіціара.

2. Сума акредитива (і ціна за одиницю товару) може бути зменшена, що дасть змогу першому бенефіціару отримати свій прибуток.

3. Термін дії акредитива і період відвантаження можуть бути скорочені, що дає змогу першому бенефіціару мати час для подання документів за акредитивом після того, як їх подав другий бенефіціар.

4. Перший бенефіціар може замінити рахунки-фактури, а також тратти другого бенефіціара на свої власні. Однак, обмінюючи ці документи, банк має розраховувати на оперативне співробітництво торговельного посередника: якщо він не надасть зазначених документів на першу вимогу, на адресу банку-емітента можуть бути відправлені рахунки-фактури другого бенефіціара. Для запобігання подібних ситуацій банк часто вимагає від торговельного посередника надання рахунків-фактур одночасно з дорученням на переказування акредитива.

Трансферабельний акредитив може бути переказаний лише один раз, тобто другий бенефіціар не може переказати його третьому бенефіціару. Однак «зворотний переказ» другим бенефіціаром першому бенефіціару не є другим переказом акредитива. Обмеження можливості переказування акредитива спрямоване на те, щоб зменшити зловживання і помилки при переоформленні документів.

Трансферабельний акредитив має низку переваг для посередників. По-перше, він дає змогу посередникові не використовувати своїх власних грошових коштів і кредитних можливостей банку. Це особливо важливо, коли банк посередника неохоче надає кредити на його користь. По-друге, переказні акредитиви можуть бути використані в такий спосіб, що покупцеві залишається невідомою особа першого постачальника. Це важливо, якщо посередник сподівається на укладення подібних угод у майбутньому. Для цього він повинен звернути увагу на те, щоб основний акредитив не передбачав ніяких документів, котрі могли б мати ім'я першого постачальника.

У розрахунках між контрагентами трапляється, що торговельний посередник хотів би переказати свою вимогу за акредитивом якому-небудь постачальникові, хоча умови акредитива не допускають переказування або можливе переказування акредитива порушує положення ст. 54д Уніфікованих правил для документарних акредитивів. Тоді він може скористатися двома конструкціями переказного акредитива, які щодо надійності не рівноцінні останньому і які використовуються банками лише за відповідних умов.

До них належать:

- акредитив «бек ту бек» (компенсаційний);
- перевідступлення виручки з акредитива (цесія).

Акредитив «бек ту бек» називається ще компенсаційним акредитивом і являє собою другий акредитив, який гарантується першим, що називається основним. Бенефіціар за першим акредитивом, як правило, є посередником, який, у свою чергу, відкриває акредитив на користь постачальника товару. Компенсаційний акредитив незалежний від першого відкритого акредитива, хоча останній і є його першоосною.

Акредитив «бек ту бек» використовується тоді, коли бенефіціар бажає надати банківське зобов'язання своєму постачальникові, коли переказування акредитива неможливе або коли перший акредитив невідкритий як «переказний». Можливі також і обмеження, що впливають з контракту, в якому містяться статті, відмінні від статей контракту перепродажу. Зауважимо, що конструкція компенсаційного акредитива містить у собі власний ризик, і це потребує особливого вивчення ділової репутації контрагента.

Даний акредитив використовується здебільшого при реекспортних операціях і за компенсаційними угодами. Практика застосування таких акредитивів обмежується в основному зустрічним виставленням акредитивів контрагентами одне одному в тому ж самому банку. При цьому умови обох акредитивів повинні збігатися до дрібниць, за винятком цін і рахунків-фактур. При переданні виручки за акредитивом бенефіціар асигнує всю виручку або частину її за акредитивом постачальнику.

Процедура відкриття акредитива «бек ту бек» досить проста. Спираючись тільки на наявність існуючого на його користь акредитива, банк комерсанта-посередника відкриває зустрічний акредитив на користь постачальника. При цьому банк обов'язково залишає за собою право бути місцем платежу за новим акредитивом. Інакше він може втратити суму акредитива, якщо документи загубляться на шляху між банком-кореспондентом та ним самим.

Банк також наполягатиме на гарантованому безперешкодному обміні рахунками-фактурами, оскільки основний акредитив, відкритий на користь комерсанта, використати за виставленим постачальником рахунком із зустрічного акредитива неможливо. Дотримання термінів і відповідність документів відіграють вирішальну роль для контролю за угодою й одночасного отримання виручки. Тому багато банків не відкривають компенсаційних акредитивів, якщо перший акредитив не був відкритий або підтверджений ними.

Наказодавець компенсаційного (і бенефіціар першого) акредитива після заміни отримує різницю між вартістю рахунків-фактур та тарифами. Це його дохід.

Різновидом акредитива «бек ту бек» є «зворотний» акредитив. Процедура виконання цього акредитива аналогічна згаданій вище, за одним винятком: посередник просить свій банк відкрити другий акредитив для свого контрагента як зворотний. Усі документи за двома акредитивами (за винятком рахунків і тратт) повинні повністю збігатися. Однак необхідно враховувати, що не всі банки мають бажання відкривати подібні акредитиви. Таке бажання виникає тільки тоді, коли посередник вважається надійним і спроможним виконати свою частину операції і коли вона не перевищує ліміту за документарними операціями або за кредитною лінією, відкритою на установу посередника. Відповідно банк, оскільки він при цьому додатково ризикує, заінтересований у виконанні обох акредитивів у себе.

Якщо з самого початку посередник вважає за потрібне не оголошувати імена виробника і кінцевого покупця кожному з них, то перший акредитив не повинен мати документів, що розкривають адресу постачальника, а другий — адресу кінцевого покупця. А оскільки зворотний акредитив є самостійною операцією і не пов'язаний з переказуванням акредитива, то його виконання здійснюється так само, як і у випадку простого акредитива. Усі обов'язкові документи виробник надає у свій банк, який після їх перевірки відправляє комплект документів у банк-емітент цього акредитива. Останній відносить відповідну суму в дебет рахунку посередника. На цій же стадії здійснюється обмін рахунками і траттами, оскільки перший акредитив, відкритий на користь посередника, не може бути виконаний з простим використанням рахунків і тратт постачальника. Далі документи використовуються для виконання першого акредитива і виручка кредитується посереднику. Як і за трансферабельними акредитивами, дохід посередника складається з різниці між сумами рахунків.

Перевідступлення виручки за акредитивом (цесія) являє собою другу конструкцію переказного акредитива. Бенефіціар за акредитивом може

перевідступити виручку за акредитивом повністю або частково на користь субпостачальника (зробити цесію). Той факт, що в акредитиві не вказано, що він є переказним, не стосується права *цесії*: за дорученням бенефіціара за акредитивом цесіонер (субпостачальник) отримує від банку заяву, в якій останній обіцяє йому сплатити відповідну суму з тих коштів, що надійшли в розпорядження за акредитивом. Іншими словами — цесія, це перевідступлення виручки або спосіб, за допомогою якого цедент (бенефіціар за акредитивом) може дати безумовне зобов'язання за акредитивом цесіонеру (безпосередньому постачальнику товару, якщо бенефіціар за акредитивом виступає в ролі посередника або субпостачальника) в тому, що його частина виручки з акредитива буде перерахована йому за допомогою авізуючого або підтверджуючого банку.

Цю можливість використовують промислові підприємства, які перевідступають частину виручки за акредитивом субпостачальникам напівфабрикатів, матеріалів, деталей тощо. Вказівка в акредитиві на те, що він є переказним, не повинна зачіпати права бенефіціара перевідступити частину виручки, на яку він має або може мати право за акредитивом.

Подання документів у разі цесії на відміну від переказного акредитива залишається справою бенефіціара. Звідси цесія — лише умовне забезпечення: сплата відбувається тільки після здійснення платежу за акредитивом, а цесіонер не має ніякої гарантії, що бенефіціар за акредитивом у строк надасть документи, які відповідають умовам акредитива. Отже, перевідступлення виручки за акредитивом передбачає довірчі відносини між цесіонером і бенефіціаром акредитива. Необхідно також враховувати, що цесія виручки не означає перевідступлення права працювати за самим акредитивом.

Для передання права вимоги згода боржника не потрібна, цілком достатньо згоди між цедентом і цесіонером, у відносинах між якими цесія вважається такою, що відбулася в момент укладення угоди про неї. Для третіх осіб і самого боржника вона стає дійсною з моменту повідомлення останнього про те, що вона відбулася, після чого боржник стає зобов'язаним щодо нового кредитора.

Банки не мають права ігнорувати повідомлення про перевідступлення виручки. Вони підтверджують отримання повідомлення без відповідальності зі свого боку, посилаючись на те, що після пред'явлення документів заявка бенефіціара на перевідступлення буде прийнята до розгляду або (якщо вона вже надійшла) передають безумовне зобов'язання з їхнього боку. Як правило, виконуючий банк видає гарантійний лист з умовним зобов'язанням. Така форма досить зручна, якщо в майбутньому передбачається зміна валюти платежу.

Передаючи право вимоги, цедент відповідає тільки за здійснення цього права за умови, що така додаткова гарантія не передбачена угодою про цесію. Зобов'язки боржника щодо нового кредитора існують у тих самих межах, що й до першого, тому боржник може пред'явити цесіонеру заперечення, які він мав до першого кредитора (цедента).

Після укладення угоди і підписання контракту сторонами імпортер дає доручення банку про відкриття акредитива на користь продавця (експортера). У

дорученні імпортер просить банк дати постачальнику товару зобов'язання здійснити платіж. Банк виконує це доручення лише тоді, коли акредитиводавець має відповідні активи або кредитну лінію, відкриту в ньому.

Імпортер повинен дуже ретельно сформулювати умови акредитива. Якщо йому бракує досвіду в складанні акредитивних доручень або самих акредитивів, які мають певні нюанси, він мусить звернутися за консультацією до банківського спеціаліста. Мова йде не тільки про те, щоб умови платежу постачальника були відображені у формі і виді акредитива; не менш важливо, щоб були враховані власні потреби імпортера. Повні й чіткі умови акредитива сприяють своєчасному відвантаженню замовленого товару в належному стані і за договірною ціною або наданню послуги відповідно до домовленостей.

Необхідність ретельного формулювання умов акредитива обумовлюється ще принципом його незалежності від основної угоди: акредитив за своєю природою — це угода між сторонами, яка юридично відокремлена від договору купівлі-продажу. Для банку це означає, що він перевіряє документи незалежно від товарної угоди, яка лежить в основі акредитива, тобто банки мають справи тільки з документами, а не з товарами, послугами і/або іншими видами виконання зобов'язань, яких стосуються документи.

Якщо банк відкрив акредитив, то єдиною умовою для початку виконання його платіжного зобов'язання є подання у строк документів, що відповідають умовам акредитива. Акредитиводавець не може перешкоджати оплаті документів через те, що поставки товару або інші дії бенефіціара, як йому здається, не виконуються відповідно до контракту.

Для полегшення складання акредитивного доручення банки дають імпортеріві спеціальний бланк заяви на відкриття акредитива.

Бланк заяви на відкриття акредитива заповнюється наказодавцем акредитива щонайменше у трьох примірниках. У заяві вказуються всі необхідні реквізити:

- 1) номер рахунку клієнта — наказодавця акредитива, з якого списується сума іноземної валюти для відкриття акредитива;
- 2) номер поточного рахунку, з якого оплачуються комісійні та інші накладні витрати банку (поштово-телеграфні витрати);
- 3) форма акредитива (відкличний чи безвідкличний);
- 4) спосіб передання бенефіціару повідомлення про відкриття акредитива (залежно від термінів виконання — поштою або телеграфом);
- 5) назва і сума іноземної валюти цифрами та прописом;
- 6) назва авізуючого банку;
- 7) назва банку, який виконує акредитив (точна і повна назва виконуючого банку іноземною мовою, адреса);
- 8) назва й адреса бенефіціара (іноземною мовою);
- 9) термін дії акредитива (дата закінчення терміну завжди вважається останнім днем, коли бенефіціар може використати акредитив, тобто надати документи);
- 10) часткова поставка/перевантаження (якщо часткова поставка або перевантаження не передбачається, то це має бути чітко вказано в акредитиві);

- 11) термін відвантаження, термін платежу;
- 12) назва товару (банки не повинні приймати дуже детальний опис товару в акредитиві; щоб запобігти помилкам і непорозумінню, вказуються тільки головні ознаки товару, його маса і ціна);
- 13) умови поставки товару (використовуються тлумачення правил ІНКОТЕРМС);
- 14) перелік необхідних для оплати документів (рахунок-фактура, страхові документи, транспортні документи тощо);
- 15) підпис замовника;
- 16) інші реквізити, які строго відповідають умовам контракту.

Усі вказані реквізити перевіряє співробітник відділу імпорتنих акредитивів банку-емітента, отримавши від наказодавця акредитива заяву на його відкриття. Якщо перелік документів не вміщується на бланку заяви на відкриття акредитива, наказодавець використовує додаток до умов акредитива, який складається на окремому аркуші в такій самій кількості примірників, як і сама заява. Оригінал цього додатку підписується уповноваженими особами наказодавця і скріплюється печаткою так само, як і при оформленні акредитива.

При виявленні невідповідностей або певних помилок заява негайно повертається наказодавцеві без виконання із зазначенням мотивів повернення для внесення необхідних корективів.

Якщо існує необхідне покриття угоди або ліміти кредитування і до доручення на відкриття немає ніяких зауважень, то акредитив відкривається. Банк, що відкрив акредитив, у більшості випадків направляє його для авізування у банк-кореспондент, котрий, як правило, перебуває в країні бенефіціара. Лише в особливих випадках повідомлення надсилається безпосередньо на адресу бенефіціара. Покупець отримує повідомлення про виконання як підтвердження відкриття акредитива.

На першому етапі роботи з заявою на відкриття імпортного акредитива після подання її в банк наказодавцем і перевірки правильності її оформлення визначається спосіб виконання цього акредитива і встановлюються авізуючий і виконуючий банки. Акредитив залежно від фінансових інтересів уповноваженого банку може бути відкритий на інший іноземний банк, а не на той, що вказаний наказодавцем у заяві на відкриття. Така зміна можлива тільки після отримання згоди наказодавця акредитива за умови, що останній узгодив це питання з бенефіціаром і отримав його згоду на зміну авізуючого і виконуючого банків. На бланку заяви на відкриття акредитива робиться відповідний напис, у якому вказуються прізвище і посада співробітника установи — наказодавця акредитива, з яким погоджене це питання.

Співробітник банку наказодавця на основі поданої заяви заповнює акредитив і після узгодження авізуючого і виконуючого банків повертає цей акредитив разом із заявою співробітникові відділу імпорتنих акредитивів банку-емітента. Отримавши заяву і перевібивши правильність заповнення акредитива, співробітник відділу імпорتنих акредитивів спочатку перевіряє візу відповідальної особи валютного відділу про наявність коштів на валютному рахунку наказодавця акредитива в банку. Після цього він формує

акредитивне дос'є (заява і сам акредитив), реєструє його в спеціальному журналі за встановленою формою, яка передбачає присвоєння порядкового номера, а також указується термін його дії, назва наказодавця, сума в іноземній валюті.

Спосіб виконання акредитива, так само, як і визначення авізуючого і виконуючого банків, встановлюється відповідно до інструкцій наказодавця акредитива і наявності у банку-емітенті кореспондентських рахунків за кордоном. Термін дії акредитива визначається, як правило, місцезнаходженням виконуючого банку.

Для експортера та імпортера процедура використання акредитива являє собою багатоетапний процес, який складається з цілої низки перевірок та дій. Після того як експортер у строк відправив товар або надав відповідні послуги, він ретельно перевіряє відповідність документів умовам акредитива.

Продавець, а потім і банк експортера повинні дійти висновку, що всі необхідні документи є в наявності, не порушують умов акредитива і не суперечать один одному. Це пов'язано з тим, що банк, приймаючи рішення про прийняття або неприйняття документів, дотримується принципів строгої відповідності цих документів умовам акредитива і дотримання термінів виконання.

Принцип строгої відповідності документів означає, що банк мусить ретельно перевіряти відповідність тексту поданих документів тексту умов акредитива і може робити платіж тільки проти документів, відповідних акредитиву. Навіть якщо основна угода виконана згідно з договором, банк повинен прийняти лише ті документи, які абсолютно відповідають акредитиву. Документи, які за зовнішніми ознаками суперечать один одному, розглядаються як такі, що не відповідають за зовнішніми ознаками умовам акредитива. Якщо будуть подані для перевірки документи, які не вказані в акредитиві, вони не перевіряються банком. Банк у цьому разі або повертає їх відправнику або передає імпортеру без відповідальності за правильність їх оформлення.

Принцип суворого дотримання термінів вимагає, щоб вказана в акредитиві дата закінчення терміну для подання документів і останній термін відвантаження товарів суворо дотримувались. За документами, які надійшли пізніше вказаного терміну, банк має право не платити. Якщо в акредитиві не вказана остання дата подання документів, тоді вона збігається з датою закінчення терміну акредитива. Термін між датами видачі відвантажувальних документів та їх подання в банк повинен становити максимум 21 день, якщо акредитивом не передбачено більший проміжок часу.

Якщо дата закінчення терміну акредитива припадає на вихідні або святкові дні, то термін подання документів продовжується до наступного робочого дня. Разом з тим банки не приймають транспортних документів, у яких указується більш пізня дата їх видачі, ніж дата закінчення терміну акредитива. Останньої дати відвантаження, зафіксованої в акредитиві, таке продовження не стосується, і термін 21 день за акредитивом, який не має кінцевої дати відвантаження, не продовжується.

Під час перевірки поданих бенефіціаром документів співробітниками виконуючого банку можуть бути виявлені розбіжності з умовами акредитива або в їх оформленні. До таких розбіжностей належать:

- неправильно оформлені транспортні документи;
- відсутність у транспортному документі вказівок про оплату фрахту або інших транспортних витрат;
- неправильний розмір суми оплати за акредитивом;
- страхування пізніше дати відвантаження товару;
- характеристика товару в рахунку не відповідає умовам акредитива;
- вага і ціна товару, що вказані в документах, не відповідають умовам акредитива;
- у рахунку вказані витрати, не передбачені умовами акредитива;
- не подані оригінали деяких документів або необхідна кількість їх копій.

Виконуючий банк не може взяти такі документи до виконання. Документи повертаються бенефіціару на доопрацювання для переоформлення у супроводі спеціального листа, в якому вказуються всі виявлені розбіжності. Також повертаються на доопрацювання бенефіціару і документи, подані до оплати після закінчення терміну дії акредитива.

Разом з тим у більшості випадків шукають альтернативні рішення, оскільки загальне повернення документів суперечить економічним інтересам як бенефіціара, так і покупця. На практиці використовуються три основні варіанти рішення:

1) банк-кореспондент повідомляє банку-емітенту по телексу про невідповідність і просить його все ж дозволити здійснити оплату;

2) банк-кореспондент пропонує бенефіціару відправити документи в банк-емітент на інкасо. У цьому разі покупець, сплативши вартість товару, стає володарем документів;

3) банк-кореспондент може оплатити документи «умовно». Якщо покупець або банк-емітент не заявить про свою готовність оплатити документи, які мають недоліки, бенефіціар зобов'язаний повернути суму акредитива банку (включаючи комісійні витрати і відсотки). Застереження знімається, тобто платіж вважається закінченим, якщо покупець або банк-емітент приймає документи з повною згодою (не робить зауважень).

Однією з можливих розбіжностей є перевитрата суми акредитива. Якщо акредитивом дозволяється оплата товару з 10-відсотковим відхиленням від його вартості, сума перевитрати може бути сплачена в цих розмірах з рахунку наказодавця акредитива автоматично, але тільки тоді, якщо документи перебувають у повній відповідності з умовами акредитива. Інакше при дотриманні всіх інших умов акредитива працівник виконуючого банку здійснює оплату документів у межах залишків коштів на акредитиві, а стосовно оплати перевитрат запитує наказодавця акредитива. Останній у цій ситуації може дати згоду на оплату перевитрат зі свого рахунку в банку-емітенті, з якого був відкритий акредитив, чи збільшити суму акредитива на оплату перевитрат, або дати інструкції банку-емітенту повідомити авізуючий банк стосовно

передання документів, які покривають суму перевитрат, для оплати на базі інкасо, або відмовитись від оплати перевитрат і за допомогою банку-емітента і авізуючого банку повернути бенефіціару без оплати документи, що покривають суму перевитрат.

У випадку, коли переоформлення документів з розбіжностями з певних причин неможливе з боку бенефіціара, останній може використати декілька способів урегулювання розбіжностей, які мають місце в документах.

1. Бенефіціар негайно зв'язується з наказодавцем акредитива і просить його уповноважити банк-емітент внести в умови акредитива ті чи інші зміни, що дасть змогу привести документи у повну відповідність з умовами акредитива (подовжити термін дії акредитива, подовжити термін відвантаження товару, змінити інші умови); можливе також прохання про акцепт документів з розбіжностями.

2. Бенефіціар просить виконуючий банк самостійно і за рахунок бенефіціара по телексу або каналами SWIFT звернутися до банку-емітента з проханням внести необхідні зміни в умови акредитива або дати згоду наказодавця акредитива на оплату таких документів, не зважаючи на розбіжності.

3. Бенефіціар під свою гарантію просить виконуючий банк здійснити умовний платіж, про що виконуючий банк повідомляє банк-емітент із зобов'язанням на першу вимогу з боку наказодавця акредитива задовольнити за рахунок бенефіціара всі претензії, що виникають.

4. Бенефіціар може дати інструкції виконуючому банку направити документи з розбіжностями на адресу банку-емітента без оплати — на схвалення, щоб банк-емітент при переданні таких документів наказодавцю акредитива уповноважив його самостійно вирішити питання щодо їх оплати.

Зауважимо, що банк-емітент має право виставити претензію виконуючому банку щодо розбіжностей у документах і вимагати повернення сплаченої бенефіціару суми. Виконуючий банк зобов'язаний тримати документи і надавати їх у розпорядження банку-емітента до повної оплати поданих документів або до зняття застережень щодо виплати. Банк-емітент втрачає право виставляти будь-які претензії з боку наказодавця акредитива, які виникають через розбіжності в документах.

Таким чином, зовнішньоторговельні банки — учасники зовнішньоекономічної діяльності несуть повну відповідальність за своєчасну оплату поданих бенефіціаром документів, якщо ці документи повністю відповідають умовам акредитива, а також за своєчасне врегулювання й усунення виявлених у документах розбіжностей шляхом проведення необхідної роботи зі своїми клієнтами — бенефіціаром для авізуючого банку і наказодавцем акредитива для банку-емітента.

Акредитивна форма розрахунків при здійсненні міжнародних операцій є найскладнішою і дорогою. За кожен операцію за акредитивом, а також за підвищені кредитні ризики банки беруть комісію вищу, ніж при інших формах розрахунків. Банки використовують спеціально встановлені тарифні ставки комісійних зборів та поштово-телеграфних витрат, а також витрат за

користування системою SWIFT.

5. Інкасо як форма міжнародних розрахунків

Інкасо — це банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів суму коштів, що йому належить, від платника (імпортера) за відвантажені йому товари чи надані послуги і зараховує ці кошти на рахунок клієнта-експортера у себе в банку. При цьому інкасо являє собою тільки інкасування паперів і банк не гарантує оплату коштів експортеру за відвантажений товар чи надані послуги.

Для зменшення ризику несплати при інкасовій формі розрахунків експортер повинен наполягати на наданні покупцем гарантії платежу, яку окремо видає банк. Гарантія в цьому разі повинна бути надана на термін, що перевищує термін сплати документів, і на суму, яка відповідає сумі наданих на інкасо документів.

Розрізняють два види інкасо — чисте і документарне. *Чисте інкасо* означає інкасо фінансових документів, які не супроводжуються комерційними документами. *Документарне інкасо* — це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами, або інкасо тільки комерційних документів.

У практиці міжнародних розрахунків частіше використовують документарне інкасо, яке призначається для здійснення платежів насамперед тоді, коли експортер не хоче відвантажувати товар за відкритим рахунком, але водночас не має страхування ризику через акредитив. Порівняно з поставкою за відкритим рахунком документарне інкасо гарантує більшу безпеку, оскільки перешкоджає покупцеві отримувати у свою власність товари, не сплативши чи не акцептувавши вексель.

На відміну від акредитивної форми банки при документарному інкасо не беруть на себе зобов'язань здійснити платіж. Їх відповідальність зводиться здебільшого до переказування і вручення документів проти сплати чи акцепту, але без власного зобов'язання здійснити платіж, якщо покупець не виконає або не зможе виконати своїх зобов'язань за інкасо. Завдяки меншій формальній строгості ця послуга пов'язана з меншими витратами і є більш гнучкою. Оскільки при документарному інкасо продавець до моменту відвантаження товару ще не може бути впевнений у тому що покупець дійсно зробить платіж, документарне інкасо підходить для здійснення платежів у таких випадках:

- продавець повністю довіряє покупцеві і впевнений, що останній оплатить відвантажені товари і надані послуги;
- політичні, економічні та правові умови в країні покупця вважаються стабільними;
- країна-отримувач не має імпортних обмежень (наприклад, валютний контроль), або вона надала всі необхідні дозволи.

Від першого контакту між продавцем і покупцем до повної реалізації

угоди обидві сторони виконують певну роботу, яка умовно поділяється на три великі фази.

До першої фази належить досягнення домовленості про умови інкасо. Експортер визначає у своїй пропозиції умови платежу, обговорює їх з покупцем і включає у договір про купівлю-продаж.

У другій фазі видається інкасове доручення і подаються документи. Після отримання замовлення або після укладення договору про купівлю-продаж продавець відвантажує замовлений товар або безпосередньо на адресу покупця або на адресу посередника. Водночас він складає всі необхідні документи (рахунок-фактура, коносамент, страховий сертифікат, свідоцтво про походження товару тощо) і відправляє їх разом з інкасовим дорученням своєму банку (банк-ремітент). Банк-ремітент передає документи з необхідними інструкціями інкасууючому банку.

У третій фазі платнику подаються документи. Инкасууючий банк інформує покупця про надходження документів, а також про умови викупу. Він приймає платіж або акцептований вексель і передає покупцеві документи. Сплатена сума за інкасо переводиться банку-ремітенту, який потім зараховує її на рахунок експортера.

При інкасовій формі розрахунків, як правило, беруть участь чотири сторони:

- експортер (продавець, довіритель) — сторона, що виставляє документи на інкасо;
- банк-ремітент — банк, якому довіритель доручає операцію щодо інкасування;
- інкасууючий банк, яким може бути будь-який банк, що бере участь у виконанні інкасового доручення, за винятком банку-ремітента. Цей банк подає документи платнику;
- імпортер (покупець, платник) — сторона, що здійснює платіж або акцепт за отриманий товар.

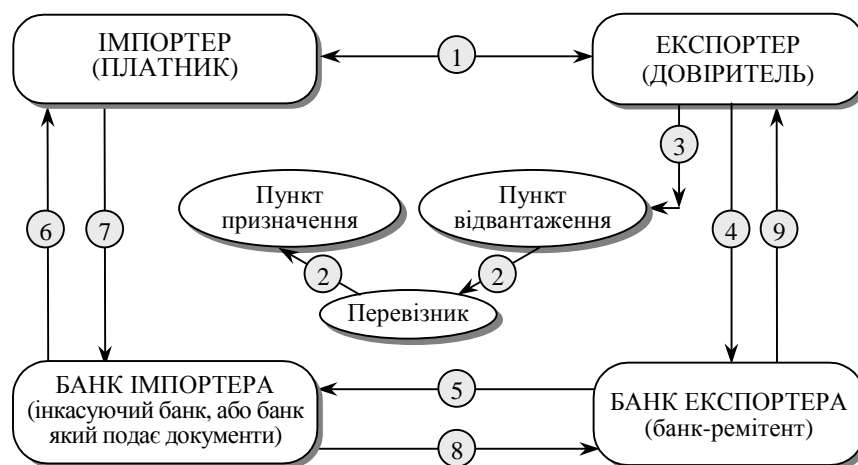

Рис. 4.2 - Розрахунки у формі інкасо

Позначення: 1 — укладення контракту; 2 — відвантаження товару експортером; 3 — отримання від перевізника транспортних документів; 4 —

подання документів експортером своєму банку; 5 — відправлення документів банку-кореспонденту країни імпортера; 6 — подання банком отриманих документів імпортеру; 7 — отримання платежу від імпортера; 8 — переказування отриманих коштів від імпортера банку-ремітента; 9 — зарахування банком-ремітентом виручки на рахунок експортера.

Розрахунки у формі інкасо здійснюються за схемою, яка показана на рис. 4.2. Після укладення контракту, в якому сторони, як правило, обумовлюють, через які банки проводитимуть розрахунки, експортер відвантажує товар відповідно до умов його поставки. Отримавши від перевізника транспортні документи, експортер готує комплект документів (рахунки, коносаменти, сертифікати якості тощо, а також, за необхідності, фінансові документи — тратти і чеки) і подає їх при інкасовому дорученні своєму банку-ремітенту. Банк-ремітент перевіряє за зовнішніми ознаками відповідність поданих документів переліченим в інкасовому дорученні і відправляє їх разом з дорученням банку-кореспонденту країни імпортера. В інкасовому дорученні банк експортера, як правило, дає інструкції щодо переказування коштів, отриманих від імпортера, або (у разі необхідності) щодо векселів, акцептованих імпортером (якщо такі направляються при інкасовому дорученні). Отримавши інкасове доручення і документи, банк країни імпортера (інкасуєчий банк, або банк, який подає документи) передає їх покупцеві (імпортеру) для перевірки з метою отримання від нього платежу (акцепту тратти). При цьому інкасуєчий банк може зробити подання платнику безпосередньо або через інший банк. Документи видаються платнику тільки проти платежу (акцепту тратти). Після отримання платежу від імпортера інкасуєчий банк переказує виручку банку-ремітенту поштою, телеграфом, каналами СВІФТ (залежно від інструкцій). Отримавши переказ, банк-ремітент зараховує виручку експортеру.

Інкасове доручення може мати кілька видів інструкцій щодо видачі документів: а) платнику проти платежу; б) платнику проти акцепту; в) документи без оплати; г) акцепт із врученням документів проти платежу.

Вручення документів проти платежу. Банк, який подає документи, може вручати їх платнику тільки проти негайної оплати. «Негайно» в міжнародній практиці означає «найпізніше, коли прийде товар». Якщо продавець (довіритель) не хоче довго чекати отримання своїх коштів, він в інкасовому дорученні повинен вимагати «платіж за першим поданням документів». При цьому в договір з купівлі-продажу і в рахунок необхідно включити пункт, згідно з яким документи повинні бути пред'явлені платнику негайно після їх надходження в інкасуєчий банк.

Вручення документів проти акцепту. Банк, який подає документи, вручає їх платнику проти акцепту тратти, яка підлягає сплаті протягом 30—180 днів після пред'явлення, чи тратти, що підлягає платежу в обумовлений сторонами термін.

Цей вид інструкцій використовується при розрахунках за комерційним кредитом. Трасат до здійснення платежу вже вступає у володіння товаром. Він може продати його дуже швидко і тим самим отримати необхідні кошти для сплати векселя. Для продавця після відвантаження товару забезпеченням може

бути тільки акцепт трасата. Таким чином, у період до строку платежу за векселем він ризикує, що може не одержати платежу. З метою зменшення свого ризику продавець може вимагати, щоб акцепт був доповнений авалем інкасуючого банку або іншого першокласного банку. При цьому аваліст за векселем солідарно відповідає разом з трасатом: він може відповідати за векселем, якщо трасат при настанні терміну платежу векселя не виконає своїх платіжних зобов'язань.

Зменшити свої ризики експортер може також шляхом отримання від банку імпортера банківської гарантії щодо забезпечення платежів за контрактом.

Документи без оплати. Документи можуть бути видані без оплати під письмове зобов'язання платника здійснити платіж у визначений термін. Це письмове зобов'язання підписується покупцем і банком покупця. Текст листа складається, як правило, банком-ремітентом або продавцем, що виставляє інкасове доручення.

Акцепт із врученням документів проти платежу. Цей вид інструкцій використовується дуже рідко. У таких інкасових дорученнях продавець вимагає, щоб трасат після пред'явлення документів акцептував вексель строком закінчення його дії в зазначений час (наприклад, через 60 днів після пред'явлення). При цьому він може отримати документи тільки після платежу за векселем. До цього часу товар повинен перебувати на зберіганні.

Після отримання замовлення на поставку або при укладенні договору з купівлі-продажу продавець відвантажує товар. При цьому виписуються рахунки, оформляються транспортні, страхові та інші види документів.

Для продавця (експортера) ця процедура є основою для видачі банку інкасового доручення, яке має містити такі дані:

- 1.Номер і дату виписки доручення.
- 2.Повну і точну адресу платника (імпортера).
- 3.Довірену особу платника, якій інкасуючий банк повинен зробити подання згідно з інкасовим дорученням.
- 4.Назву і місцезнаходження експортера.
- 5.Назву і місцезнаходження банку-ремітента.

В інтересах чіткого виконання інкасового доручення ця інформація має бути повною і точною. Помилки в зазначених пунктах можуть викликати значні проблеми при виконанні інкасового доручення.

Інкасове доручення повинно мати також дані про:

6.Назву валюти платежу і суму, що підлягає інкасуванню. Якщо документи, прийняті на інкасо, виражені у валюті, яка відрізняється від валюти платежу, то експортер повинен вказати курс перерахунку валют і спосіб чи джерело його визначення.

7.Номер рахунку експортера в банку-ремітенті, на який потрібно перераховувати виручку.

8.Перелік доданих до інкасового доручення документів, що будуть видані платнику проти платежу і/або акцепту. Як правило, до них належать комерційні і фінансові документи.

У переліку доданих до інкасового доручення документів окремо вказується кількість оригіналів коносаментів та їхніх копій. Коносамент рекомендується виписувати на ім'я експортера (довірителя). Якщо товар поставлений на умовах СІФ, то у переліку документів вказується страховий поліс, виписаний, як мінімум, на суму рахунку. Крім цього, в інкасовому дорученні повинні міститися чіткі інструкції щодо:

9. Умов і строків оплати виставлених на інкасо документів (чи підлягають документи видачі платнику проти акцепту або проти платежу, або на інших умовах).

10. Необхідності учинення протесту чи інших юридичних дій у разі неакцепту і несплати векселів. У разі відсутності таких інструкцій банки, що беруть участь в інкасуванні, не зобов'язані учиняти протест замість експортера.

11. Можливості прийняття часткових платежів за інкасо і передання проти часткових платежів документів платнику. У разі відсутності таких інструкцій банки видаватимуть документи платнику тільки після отримання повного платежу.

12. Порядку й умов сплати комісійних і витрат, пов'язаних з інкасуванням, а також інструкцій на випадок відмови платника від сплати комісійних згідно з положеннями статті 21 УПП.

13. Умов інкасування відсотків за фінансовими документами згідно з положеннями статті 21УПП.

Банк-ремітент перевіряє правильність оформлення інкасового доручення експортера і доданих до нього документів. Після цього складається інкасове доручення інкасууючому банку, і на всіх оборотних документах (тратти, коносаменти, страхові поліси) робиться передавальний напис на користь інкасууючого банку, який, якщо він є і таким, що подає документи, передає документи покупцеві під їх оплату. Акцептовані фінансові документи залишаються в інкасууючому банку до настання строків платежу або відправляються банку-ремітенту, а потім до моменту платежу банк-ремітент відправляє їх назад за кордон для оплати.

Питання для самоперевірки

1. Які недокументарні способи платежів у міжнародних розрахунках ви знаєте?
2. Чим відрізняється платіж на відкритий рахунок від авансового платежу?
3. Що таке банківський переказ?
4. Як використовуються чеки в міжнародних розрахунках?
5. Що таке міжнародне інкасо?
6. Назвіть типи інкасо. Чим вони відрізняються?
7. Обґрунтуйте зручність використання інкасової форми розрахунків з позиції експортера та імпортера.
8. Сторони-учасники, фази документарного інкасо.

9. Дайте характеристику основним розділам Уніфікованих правил по інкасо.
10. Що таке акредитив?
11. Назвіть типи акредитивів.
12. Сторони-учасники, фази документарного акредитиву.
13. Опишіть ключові етапи акредитивної форми розрахунків.
14. Дайте характеристику основним розділам Уніфікованих звичаїв та правил по акредитиву.

ЛЕКЦІЯ №5

ТЕМА 5

РОЛЬ КРЕДИТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ, ЙОГО ВИДИ ТА ЗВ'ЯЗОК З УМОВАМИ ПЛАТЕЖУ

ЗМІСТ ТЕМИ

- 1. Міжнародний кредит як економічна категорія**
- 2. Принципи міжнародного кредиту**
- 3. Функції міжнародного кредиту**
- 4. Форми міжнародного кредиту**
- 5. Банківські кредити**

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 46]

Основні терміни і поняття: міжнародний кредит, фінансовий кредит, бланковий кредит, товарний кредит, валютний кредит, забезпечений кредит, акцептний кредит, консорціальний кредит, приватний кредит, урядовий кредит, міждержавний кредит, кредити міжнародних і регіональних валютно-кредитних і фінансових організацій, фірмовий комерційний кредит, вексельний кредит, кредит за відкритим рахунком, експортний кредит, акцептно-рамбурсний кредит, брокерський кредит, спільне фінансування, облігаційні позики, проектне фінансування.

1. Міжнародний кредит як економічна категорія

Міжнародний кредит — це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, пов'язаний з наданням валютних і товарних ресурсів на умовах повернення, терміновості і сплати відсотків. Кредиторами і позичальниками виступають приватні підприємства (банки, фірми), державні установи, уряди, міжнародні та регіональні валютно-кредитні і фінансові організації. Об'єктивною основою розвитку міжнародного кредиту стали вихід виробництва за національні межі, посилення інтернаціоналізації

господарських зв'язків. Інтенсифікація світогосподарських зв'язків, поглиблення міжнародного поділу праці обумовили збільшення обсягів, подовження і диференціацію термінів міжнародного кредиту.

Будучи різновидом категорії "кредит" і забезпечуючи просування товарів, послуг і капіталів, міжнародний кредит пов'язаний з іншими економічними категоріями (прибуток, ціна, гроші, валютний курс, платіжний баланс тощо) і всією сукупністю економічних законів ринку. Як елемент механізму дії закону вартості міжнародний кредит знижує індивідуальну вартість товарів порівняно з їхньою суспільною вартістю, наприклад, на основі впровадження імпортного устаткування, купленого в кредит.

Міжнародний кредит бере участь у кругообігу капіталу на всіх його стадіях: при перетворенні грошового капіталу у виробничий у результаті експорту устаткування, сировини, палива; у процесі виробництва у формі кредитування під незавершене виробництво; при реалізації товарів на світових ринках.

Джерелами міжнародного кредиту є: тимчасово вивільнена в підприємств у процесі кругообороту частина капіталу в грошовій формі; грошові нагромадження держави й особистого сектора, що мобілізуються банками. Міжнародний кредит відрізняється від внутрішнього міждержавною міграцією й укрупненням цих традиційних джерел за рахунок їх залучення з ряду країн. Хоча міжнародний кредит опосередковує рух товарів, послуг і капіталів у зовнішньому обігу, рух позичкового капіталу за національним кордоном є відносно самостійним стосовно товарів, вироблених за рахунок позичкових коштів. Це зумовлено погашенням кредиту за рахунок прибутку від експлуатації введеного в дію за допомогою позичкових коштів підприємства, а також використанням кредиту в некомерційних цілях.

2. Принципи міжнародного кредиту

Зв'язок міжнародного кредиту з відтворенням виявляється в його принципах:

- повернення: якщо отримані кошти не повертаються, то має місце безповоротне передання грошового капіталу, тобто фінансування;
- терміновість: забезпечує повернення кредиту у встановлені кредитною угодою терміни;
- платність: відображає дію закону вартості та спосіб здійснення диференційованих умов кредиту;
- забезпеченість: виявляється в гарантіях його погашення;
- цільовий характер: передбачає визначення конкретних об'єктів позики (наприклад, "зв'язані" кредити) та її застосування насамперед для стимулювання експорту країни-кредитора.

Принципи міжнародного кредиту виражають його зв'язок з економічними законами ринку і використовуються для досягнення поточних стратегічних завдань суб'єктів ринку і держави.

3. Функції міжнародного кредиту

Міжнародний кредит виконує певні функції, які відображають специфіку руху позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин:

1. Перерозподіл позичкових капіталів між країнами для забезпечення потреб розширеного відтворення. Через механізм міжнародного кредиту позичковий капітал потрапляє в ті сфери, яким віддають перевагу економічні агенти з метою отримання прибутків. Тим самим кредит сприяє вирівнюванню національного прибутку в середній прибуток і підвищенню його маси.

2. Економія витрат обігу у сфері міжнародних розрахунків через заміну справжніх грошей кредитними, а також шляхом розвитку і прискорення безготівкових платежів, заміни готівкового валютного обігу міжнародними кредитними операціями. На основі міжнародного кредиту виникли кредитні кошти міжнародних розрахунків — векселі, чеки, а також банківські перекази, депозитні сертифікати та ін. Економія часу обігу позичкового капіталу в міжнародних економічних відносинах збільшує час продуктивного функціонування капіталу, забезпечуючи розширення виробництва і зростання прибутків.

3. Прискорення концентрації і централізації капіталу. Завдяки залученню іноземних кредитів прискорюється процес капіталізації додаткової вартості, розсуваються межі індивідуального нагромадження, капітали підприємців однієї країни збільшуються за рахунок приєднання до них коштів інших країн.

Значення функцій міжнародного кредиту нерівноцінне і змінюється в міру розвитку національного і світового господарства. У сучасних умовах міжнародний кредит виконує функцію регулювання економіки і сам є об'єктом регулювання.

4. Форми міжнародного кредиту

Різноманітні форми міжнародного кредиту загалом можна класифікувати за кількома головними ознаками, які характеризують окремі сторони кредитних відносин.

За джерелами розрізняються внутрішнє, іноземне та змішане кредитування й фінансування зовнішньої торгівлі. Вони тісно взаємозв'язані й обслуговують усі стадії руху товару від експортера до імпортера, включаючи виробництво експортного товару, перебування його в шляху і на складі, у тому числі за кордоном, а також використання товару імпортером у процесі виробництва і споживання. Чим ближче товар до реалізації, тим сприятливіші, як правило, для позичальника умови міжнародного кредиту.

За призначенням залежно від того, яка зовнішньоекономічна угода покривається за рахунок позичкових коштів, *розрізняють*:

— комерційні кредити, безпосередньо пов'язані з зовнішньою торгівлею та послугами;

— фінансові кредити, що використовуються на будь-які інші цілі, включаючи прямі капіталовкладення, будівництво інвестиційних об'єктів,

придбання цінних паперів, погашення зовнішньої заборгованості, валютну інтервенцію;

— "проміжні" кредити, призначені для обслуговування змішаних форм вивозу капіталів, товарів і послуг, наприклад у вигляді виконання підрядних робіт.

Кредити за видами поділяються на: товарні (в основному надаються експортерами своїм покупцям), і валютні (видаються банками в грошовій формі). Часто валютний кредит є однією з умов комерційної справи щодо постачання устаткування і використовується для кредиту місцевих витрат на будівництво об'єкта на базі імпортного устаткування.

За валютою позики розрізняють міжнародні кредити, надані у валюті країни-позичальника чи країни-кредитора, у валюті третьої країни, а також у міжнародній рахунковій валютній одиниці, що базується на валютному "кошику" (СДР, екю та ін.).

Міжнародні кредити за термінами поділяються на:

— короткострокові — до року, іноді до 18 місяців (надкороткострокові — до трьох місяців, одноденні, тижневі);

— середньострокові — від року до п'яти років;

— довгострокові — понад п'ять років.

У багатьох країнах середньостроковими вважаються кредити до семи років, а довгостроковими — понад сім років. Короткостроковий кредит звичайно забезпечується оборотним капіталом підприємців і використовується в зовнішній торгівлі, у міжнародному платіжному обороті, обслуговуючи неторговельні, страхові та спекулятивні угоди. Довгостроковий міжнародний кредит призначений, як правило, для інвестицій в основні засоби виробництва, він обслуговує до 85 % експорту машин і комплектного устаткування, нові форми міжнародних економічних відносин (великомасштабні проекти, науково-дослідні роботи, упровадження нової техніки). Якщо короткостроковий кредит пролонгується (продовжується), він стає середньо-, а іноді й довгостроковим. У процесі трансформації короткострокових кредитів у середньо- і довгострокові активно бере участь держава, виступаючи як гарант.

З погляду забезпечення кредити можуть бути бланкові та забезпечені.

Забезпеченням звичайно служать товари, товаро-розпорядчі та інші комерційні документи, цінні папери, векселі, нерухомість та цінності. Застава товару для одержання кредиту здійснюється в трьох формах: тверда застава (певна товарна маса віддається у заставу на користь банку); застава товару в обороті (враховується залишок товару відповідного асортименту на певну суму); застава товару в переробці (із заставленого товару можна виготовляти вироби, не передаючи їх у заставу банкові).

Кредитор переважно бере в заставу товари, що мають великі можливості реалізації, і, визначаючи розмір забезпечення, враховує кон'юнктуру товарного ринку. Іноді як забезпечення кредиту використовують частину офіційних золотих запасів, оцінюваних за середньоринковою ціною (Фінляндія в 1963 р., Італія, Уругвай, Португалія в середині 70-х років). Країни, що розвиваються, стали ширше практикувати (особливо на початку 80-х років) депонування

золота під заставу отриманих іноземних кредитів для погашення своєї заборгованості. Проте позички під заставу золота не набули великого поширення через "негативне золоте застереження", характерне для багатьох міжнародних кредитів. Сутність його стисло можна сформулювати так: якщо позичальник надасть додаткове забезпечення за іншими кредитами, то кредитор може вимагати такого самого забезпечення і для даної позики. Отже, якщо країна одержить кредит під заставу золота, у неї можуть вимагати золотого забезпечення раніше отриманих позичок. Тому деякі країни прагнуть краще продавати золото. Оскільки застава є способом забезпечення зобов'язань за кредитною угодою, то кредитор має право при невиконанні боржником зобов'язання одержати компенсацію з вартості застави.

Бланковий кредит видається під просте зобов'язання позичальника погасити його у певний термін. Звичайно документом за цим кредитом служить соло-вексель з одним підписом позичальника. Різновидами бланкових кредитів є контокорент і овердрафт.

З погляду техніки надання розрізняють:

- фінансові (готівкові) кредити, що зараховуються на рахунок позичальника в його розпорядження;
- акцептні кредити у формі акцепту тратти імпортером або банком;
- депозитні сертифікати;
- облігаційні позики;
- консорціальні кредити тощо.

Залежно від того, хто є кредитором, кредити поділяються на:

- приватні, надані фірмами, банками, іноді посередниками (брокерами);
- урядові;
- змішані, у яких беруть участь приватне підприємство і держава;
- міждержавні кредити міжнародних і регіональних валютно-кредитних і фінансових організацій.

Фірмовий комерційний кредит — це позичка, надана фірмою, звичайно експортером однієї країни імпортеру іншої країни у вигляді відстрочки платежу за продані товари; комерційний кредит у зовнішній торгівлі поєднується з розрахунками за товарними операціями. Терміни фірмових кредитів різноманітні (звичайно 2—7 років). Вони визначаються умовами кон'юнктури світових ринків, видом товарів та іншими чинниками. З розширенням експорту машин і складного устаткування новим явищем стало подовження їхніх термінів. Фірмовий кредит звичайно оформляється векселем або дається за відкритим рахунком.

Вексельний кредит передбачає, що експортер, уклавши угоду про продаж товару, виставляє переказний вексель (тратту) на імпортера, який, отримавши комерційні документи, акцептує його, тобто дає згоду на оплату в указаний на ньому термін.

Кредит за відкритим рахунком надається за допомогою угоди між експортером і імпортером, за якою постачальник записує на рахунок покупця як його борг вартість проданих і відвантажених товарів, а імпортер

зобов'язується погасити кредит у встановлений термін. Кредит за відкритим рахунком практикується при регулярних поставках товарів із періодичним погашенням заборгованості в середині чи в кінці місяця.

Різновидом фірмових кредитів є авансовий платіж імпортера (аванс покупця), який під час підписання контракту дається імпортером іноземному постачальнику звичайно в розмірі 10—15% вартості замовлених машин, устаткування, суден. Аванс покупця є однією з форм кредитування експорту й одночасно засобом забезпечення зобов'язання іноземного покупця, оскільки імпортер повинен прийняти замовлений товар. У відносинах із країнами, що розвиваються, фірми-імпортери розвинутих країн використовують аванси покупця для вивозу сільськогосподарської продукції з цих країн.

У разі невиконання договору з вини особи, котра надала аванс, його слід повернути з вирахуванням збитків на відміну від задатку, який при цьому втрачається. Якщо договір не виконано з вини одержувача задатку, то він зобов'язаний повернути його з покриттям збитків покупцю. Аванс стимулює виконання контракту на відміну від відступного, що надає право звільнитися від зобов'язання за договором без відшкодування збитків іншій стороні. Іноді купівельний аванс комбінується з відстрочкою платежу, причому рівними частками з визначеними інтервалами (квартал, півроку, рік).

Хоча фірмовий кредит виражає відносини між постачальником і покупцем, він звичайно поєднується з банківським кредитом. Під час продажу машин, устаткування фірмовий кредит надається на більш тривалі терміни (до 7 років), що відволікає значні кошти експортера. Тому експортер, як правило, звертається до банківських кредитів або рефінансує свій кредит у банків. Оскільки фірмові кредити не можуть вирішити проблему кредитування експорту машин і устаткування за обсягом й умовами фінансування, посилюється роль банківського кредиту.

5. Банківські кредити

Банківське кредитування експорту й імпорту виступає у формі позичок під заставу товарів, товарних документів, векселів, а також обліку тратт. Іноді банки надають великим фірмам-експортерам, з якими вони тісно пов'язані, бланковий кредит, тобто без формального забезпечення.

У міжнародній торгівлі банківські кредити мають переваги перед фірмовими. Вони дають можливість одержувачу вільніше використовувати кошти на купівлю товарів, звільняють його від необхідності звертатися за кредитом до фірм-постачальників, робити з останніми розрахунки за товари готівкою за рахунок банківського кредиту. Залучаючи державні кошти і застосовуючи гарантії, приватні банки нерідко надають експортні кредити на 10—15 років за ставками, нижчими від ринкових. Проте банки, як правило, обмежують використання кредиту рамками своєї країни і нерідко ставлять умови про витрачання його на певні цілі, наприклад, на купівлю товарів у фірм, у яких вони заінтересовані. При цьому банківський кредит набуває

властивостей фірмового кредиту. Банківський кредит дається банками, банкірськими домами, іншими кредитними установами.

Для координації операцій з кредитування зовнішньоекономічних операцій, мобілізації значних кредитних ресурсів і рівномірного розподілу ризику банки організовують консорціуми, синдикати, банківські пули. Банки надають експортні та фінансові кредити.

Експортний кредит — кредит, що видається банком країни-експортера банку країни-імпортера для кредитування поставок машин, устаткування й інших інвестиційних товарів. Банківські кредити видаються в грошовій формі і мають "пов'язаний" характер, тому що позичальник зобов'язаний використовувати позичку тільки для купівлі товарів у країні-кредиторі. Однією з форм кредитування експорту банками з 60-х років став кредит покупцю (на 5—8 і більше років).

Особливість кредиту покупцю полягає в тому, що банк експортера безпосередньо кредитує не національного експортера, а іноземного покупця, тобто фірми країни-імпортера та їхні банки. Тим самим імпортер купує необхідні товари з оплатою рахунків постачальника за рахунок коштів кредитора і віднесенням заборгованості на покупця або його банк. Звичайно такі кредити пов'язуються з придбанням товарів і послуг у певної фірми. При цьому експортер не бере участі у кредитуванні угоди, що виключає можливість завищення ціни кредиту. Вартість банківських кредитів покупцеві, як правило, фіксується на ряд років на рівні нижчому від вартості позичкових коштів на ринку позичкових капіталів, що підвищує їх конкурентоспроможність. Термін кредиту покупцю перевищує термін кредиту постачальника; в основному це середньо- і довгострокові позики. Банки при цьому можуть відкривати кредитні лінії для іноземних позичальників на оплату закуплених товарів. У цьому напрямку відбувається еволюція кредитування експорту. Банківські кредити покупцю відтісняють кредити постачальнику (експортеру) і фірмові кредити.

Фінансовий кредит дає змогу закуповувати товари на будь-якому ринку і, отже, на максимально вигідних рівнях. Найчастіше фінансовий кредит не пов'язаний із товарними поставками і призначений, наприклад, для погашення зовнішньої заборгованості, підтримання валютного курсу, поповнення авуарів (рахунків) в іноземній валюті.

Великі банки надають акцептний кредит у формі **акцепту тратти**. Експортер домовляється з імпортером, що платіж за товар буде зроблений через банк шляхом акцепту останнім виставлених експортером тратт.

Згідно з Одтипним вексельним законом, прийнятим Женевською вексельною конвенцією 1930 р., акцепт повинен бути простим, нічим не обумовленим, але може бути обмежений частиною вексельної суми (частковий акцепт). Англійське вексельне право допускає акцепт загальний і обмежений (умовний, частковий, місцевий, підписаний одним із кількох платників). Акцептант є головним боржником, тобто відповідає за оплату векселя у встановлений термін. У разі неплатежу утримувач векселя має право подати на акцептанта прямий позов. Векселі, акцептовані банками, служать інструментом при наданні міжбанківських кредитів, що розширює можливість кредитування

зовнішньої торгівлі. Існує ринок банківських акцептів. Акцептовані першокласним банком тратти легко реалізуються на ринку позичкових капіталів. Через поновлення акцептів кредити часто перетворюються з короткострокових у довгострокові.

Однією з форм кредитування експорту є **акцептно-рамбурсний кредит**, що ґрунтується на поєднанні акцепту векселів експортера банком третьої країни і переказі (рамбурсуванні) суми векселя імпортером банку-акцептантау.

Акцептно-рамбурсна кредитна ставка містить у собі кілька етапів і забезпечується такими інструментами (операціями):

1. доручення про акцепт тратти банком-акцептантом;
2. угода про акцепт;
3. виставлення безвідкличного акцептного акредитива з зобов'язанням акцептувати тратту;
4. відвантаження товару;
5. облік тратти і передання комерційних документів банку;
6. пересилання тратти для акцепту та комерційних документів;
7. повернення акцептованої тратти;
8. переоблік тратти;
9. пересилання комерційних документів;
10. передання комерційних документів імпортеру під забезпечення (гарантійна розписка);
11. рамбурсування (переказ суми векселя і повернення забезпечення);
12. переказ суми векселя банку-акцептантау;
13. пред'явлення тратти до оплати у вказаний термін.

Експортер домовляється з імпортером, що платіж за товар здійснюватиметься через банк шляхом акцепту останнім тратти, виставленої експортером, якщо він не впевнений у платоспроможності імпортера або зацікавлений у швидкому одержанні вирученої валюти за продані товари до настання терміну оплати векселя. При досягненні домовленості імпортер дає доручення своєму банку укласти угоду про акцепт.

Банк-акцептант, у свою чергу, вимагає гарантії своєчасної оплати векселя і виставляє на банк експортера безвідкличний акцептний акредитив, що передбачає акцепт тратти. Отримавши про це повідомлення, експортер відвантажує товар, виписує тратту і комерційні документи, пересилає їх у свій банк, де звичайно враховується вексель. Банк експортера пересилає тратту і документи банкові-акцептантау, котрий, акцептувавши тратту, віддає її або банкові експортера, або його кореспондентові чи філії, а товарні документи — банкові імпортера.

Банк імпортера передає імпортеру товарні документи під відповідне забезпечення, звичайно гарантійну розписку, що підтверджує право власності на товар. Банк експортера переобліковує акцептовану тратту. Тоді вона потрапляє в обіг на світовому ринку позичкових капіталів, який виступає в даній операції як сукупний кредитор. У цьому полягає специфіка і перевага акцептно-рамбурсного кредиту.

До настання терміну тратти імпортер рамбурсує валюту своєму банкові в

обмін на раніше передане забезпечення. Банк імпортера передає банку-акцептанту суму тратти за кілька днів до терміну її оплати. Коли настає термін, останній власник тратти подає її до оплати в банк-акцептант, котрий перевіряє достовірність векселя, послідовність індосамента (буває до 10 передавальних надписів), щоб переконатися, що останній власник законний.

Акцептно-рамбурсний кредит найбільш забезпечений, коли він пов'язаний із зовнішньоторговельними операціями і застосовується при розрахунках між експортером та імпортером. Технічно при цьому використовуються акредитив і переказний вексель. Умови акцептно-рамбурсного кредиту — ліміт, термін кредиту, процентна ставка, порядок оформлення, використання, погашення — визначаються на основі попередньої міжбанківської домовленості. Забезпеченість його обумовлена реалізацією товарів. Якщо цей кредит не пов'язаний із товарними поставками, він набуває суто фінансового характеру.

Проміжною формою між фірмовим і банківським кредитом у деяких країнах (наприклад, у Великобританії, ФРН, Нідерландах, Бельгії) є **брокерський кредит**. Як і комерційний кредит, він стосується товарних угод і одночасно банківського кредиту, оскільки брокери звичайно позичають кошти у банків. Брокерська комісія становить 1/50—1/32 суми угоди. Брокерські фірми у Великобританії об'єднані в асоціацію. Брокери мають інформацію про світові ринки. Крім здійснення кредитних операцій, вони надають гарантії щодо платоспроможності покупців. Роль брокерських кредитів у зовнішній торгівлі на сучасному етапі зменшилась.

Розширення зовнішньоторговельного обороту, проблема мобілізації значних сум на тривалі терміни зі значним ризиком спричинили розвиток **середньо- і довгострокового міжнародного кредиту**. Система кредитування експорту за допомогою векселів, розроблена банкірськими й акцептними домами, комерційними банками, не могла задовольняти зрослі потреби міжнародної торгівлі. У ряді країн (Великобританії, Франції, Японії та ін.) створена спеціальна система середньо- і довгострокового кредитування експорту машин та устаткування з використанням державних субсидій і гарантій. Форми цих видів кредитування загалом аналогічні формам короткострокового кредитування (фірмовим, банківським, міждержавним кредитам тощо), але мають свої особливості. У боротьбі за ринки збуту експортери надають середньострокові кредити терміном від 1—5 до 7—10 років, оформляючи їх векселем. Середньостроковий фірмовий кредит посилює ризик експортера, пов'язаний з оплатою тратт імпортером, і складність обліку тратт, акцептованих імпортером. Банки стають організаторами зовнішньоекономічної діяльності клієнтів, беручи участь у переговорах про торговельно-промислове співробітництво, будучи центрами економічної інформації та звільняючи експортера від ризиків і витрат. Оскільки експорт підприємницького капіталу став динамічним елементом світогосподарських зв'язків і визначальним чинником інтернаціоналізації економіки, підвищується роль банків у створенні підприємств за кордоном й участі в їхніх капіталах. В умовах спеціалізації й універсалізації банків великі кредитні установи надають

і довгострокові міжнародні кредити, теоретично до 40 років, практично на 10—15 років. Цим займаються насамперед спеціальні кредитні інституції — державні і напівдержавні, що мобілізують капітал шляхом випуску власних цінних паперів.

Банки надають довгострокові кредити за компенсаційною угодою, що ґрунтується на взаємних поставках товарів на рівну вартість. Такі кредити завжди мають цільовий характер. Отримуючи в кредит (на 8—15 років) машини, устаткування для створення і реконструкції підприємств, освоєння природних ресурсів, позичальник на погашення кредиту здійснює зустрічні поставки продукції побудованих підприємств або таких, що будуються. Відмітна риса компенсаційних угод — великомасштабний і довгостроковий характер, взаємна обумовленість експортної та імпоротної угод. Кредит за компенсаційними угодами служить для імпортера засобом ув'язування: а) платежів за закуплені машини й устаткування і б) виручки від зустрічних поставок товару на експорт для компенсації відповідних витрат. Під час реалізації великих компенсаційних угод застосування фірмових кредитів звичайно обмежене. Тут переважають довгострокові консорціальні кредити, надані банківськими консорціумами, оскільки, по-перше, національне валютне законодавство, як правило, установлює для банків ліміт кредитування одного позичальника; по-друге, банки прагнуть обмежити ступінь ризику при наданні кредитів.

У діловій практиці термін "довгостроковий кредит" закріпився за позиками кредитних установ. Частиною довгострокового кредиту є позики-залучення державними та приватними корпораціями позичкових коштів на національному і світовому ринках позичкових капіталів шляхом випуску своїх боргових зобов'язань. Довгострокові кредити і позики обслуговують головним чином розширене відтворення основного капіталу, експорт машин, устаткування, реалізацію промислових проектів.

Розрізняють такі форми довгострокових (терміном 10—15 і більше років) міждержавних кредитів за рахунок асигнувань із держбюджету:

1. Двосторонні урядові кредити. У широких масштабах міждержавний довгостроковий кредит зародився під час Першої світової війни й набув розвитку у повоєнний період. У Другій світовій війні міжурядові позики не відігравали істотної ролі. Поставки воєнних та інших матеріалів здійснювалися в основному на умовах "ленд-лізу" (в оренду) без кредитних зобов'язань.

2. Кредити міжнародних і регіональних валютно-кредитних і фінансових організацій.

3. Позики на пільгових умовах як одна із форм допомоги (поряд із технічною допомогою, безоплатними дарами, субсидіями тощо).

Нерідко практикується змішаний вид міжнародного кредиту, наприклад, звичайні форми кредитування експорту поєднуються з наданням допомоги. Новою формою кредитування країн, що розвиваються, є так зване **спільне фінансування** кількома кредитними установами великих проектів, переважно в галузях інфраструктури. Ініціаторами спільного фінансування є міжнародні фінансові інституції, які залучають до цих операцій приватні комерційні банки,

що звичайно кредитують найбільше прибуткову частину проекту.

Застосовуються дві форми спільного фінансування:

— паралельне, фінансування, при якому проект ділиться на складові частини, що кредитуються різними кредиторами в межах установленої для них квоти;

— співфінансування, за якого всі кредитори надають позики в ході виконання проекту. Один із кредиторів (банк-менеджер) координує і контролює підготовку і здійснення проекту.

Спільне фінансування дає певні вигоди позичальнику, відкриваючи йому доступ до пільгових кредитів. Але головні вигоди одержують кредитори, оскільки таке кредитування дає додаткову гарантію своєчасного погашення позики боржником і встановлює залежність країн, що розвиваються, від кредиторів.

Синдикати приватних банків надають кредит за умови одержання країною-позичальником кредитів міжнародних фінансових інституцій: МВФ, МБРР, ЄБРР та ін. Основна мета подібного поділу праці між міждержавними і приватними банками — регулювання доступу позичальників на світовий ринок позичкових капіталів, з огляду на економічні та політичні чинники. Тому кредити міжнародних валютно-кредитних і фінансових організацій посідають скромне місце щодо суми порівняно з двосторонніми урядовими кредитами й особливо кредитами приватних банків, єврокредитами, однак вони також відіграють важливу роль.

Однією з форм довгострокового приватного міжнародного кредиту є емісія цінних паперів.

Класичні позики у формі вільного випуску облігацій на міжнародних ринках позичкових капіталів здійснюються за принципом єдності місця (у Нью-Йорку, Лондоні або інших фінансових центрах), валюти (звичайно валюти кредитора) та біржового котирування. Наприклад, французька позика на англійському ринку капіталів випускалась у фунтах стерлінгів і отримувалася англійськими інвесторами на основі лондонського котирування. Проте після Другої світової війни виникли перешкоди для розміщення облігаційних позик, особливо в Західній Європі. Це було пов'язано з браком довгострокових джерел позичкового капіталу і нестійкістю валют і платіжних балансів, строгим контролем за допуском іноземних позичальників на національні ринки позичкових капіталів. Тому набули розвитку міжнародні облігаційні позики, що випускаються одночасно на кількох головних ринках позичкових капіталів у валюті третьої країни і купуються інвесторами різних країн на основі котирувань місцевих бірж країн, де обертаються ці облігації.

Облігаційні позики — важливий кредитний механізм, з допомогою якого акумулюються та спрямовуються в інші країни як позичковий капітал, так і нагромадження фізичних осіб, корпорацій і держави.

Новою формою міжнародного кредитування є **проектне фінансування**. Хоча узвичаєним є термін "проектне фінансування", мова йде не про субсидування, а про кредитування проектів на певний строк. Його специфіка полягає в тому, що основні етапи інвестиційного циклу пов'язані між собою і

входять у компетенцію певного банківського синдикату, очолюваного банком-менеджером. Банк, що організовує проектне фінансування, виділяє кілька етапів інвестиційного циклу:

- пошук об'єктів вкладень;
- оцінювання рентабельності проекту і проектних ризиків;
- розроблення схеми кредитування (фінансовий монтаж операцій) і пакету забезпечення;
- укладення взаємоузгоджених угод з учасниками проектного фінансування;
- виконання виробничої, комерційної та фінансової програми, супроводження проекту до повного погашення кредитів;
- оцінювання фінансових результатів проекту та їх зіставлення з запланованими показниками.

У великих банках до складу Департаменту проектного фінансування входять і інженери. Для оцінювання техніко-економічного забезпечення проекту і розрахунку різних варіантів його реалізації банк, як правило, залучає незалежних експертів, стягуючи за це спеціальну комісію з клієнта до вирішення питання про надання йому кредиту.

Загально визнані у світовій практиці основні принципи проектного фінансування зводяться в основному до таких:

По-перше, оцінюючи проект, банк виходить із песимістичного прогнозу. При визначенні запасу міцності проекту (відношення чистих надходжень від його реалізації до суми заборгованості за кредитом, включаючи проценти) у розрахунки закладається найменш сприятливий варіант розвитку подій. Висновок за проектом погоджується з усіма заінтересованими підрозділами і розглядається Комітетом міжнародних операцій і Генеральною дирекцією банку.

По-друге, до підписання кредитної угоди детально аналізується динаміка попиту і цін на продукцію, для виробництва якої береться кредит із метою визначення тренду на період експлуатації об'єкта, що кредитується. Вивчається динаміка цін на компоненти, необхідні для реалізації проекту. Звичайно проводиться порівняльний аналіз трьох варіантів: проекту спонсора, песимістичного сценарію банку і базового варіанта, підготовленого незалежними експертами.

По-третє, загально визнаний принцип обмеженої відповідальності клієнта, що означає, що банк може претендувати на погашення кредиту лише за рахунок прибутків від реалізації даного проекту. Цей принцип починає діяти після технічного випробування, передбаченого кредитною угодою банку з клієнтом і підтверджуючого, що продуктивність досягла певної проектно потужності (звичайно 75 %). Тоді проект вважається завершеним, і єдиним забезпеченням погашення цієї частини кредиту є доходи від його експлуатації.

По-четверте, додатковим забезпеченням погашення кредитів служать такі гарантії спонсорів проекту:

- а) платіжна гарантія — безумовне зобов'язання при настанні гарантійного випадку перерахувати банку певну суму;

б) гарантія завершення проекту включає зобов'язання спонсорів не відмовлятися від здійснення проекту;

в) гарантія забезпечення постачання всім необхідним фірми, що займається реалізацією проекту. Банк може запросити контракт між спонсором і цією фірмою (звичайно філією спонсора) про умови його постачання;

г) додаткова гарантія у формі депозиту спонсора або фірми, що реалізує проект, у банку-кредиторі.

Ці гарантії спонсора або його банку страхують ту частину кредиту, яка надається в період розроблення та будівництва до нормального функціонування об'єкта.

По-п'яте, банки приймають ризик, що виникає під час експлуатації об'єкта, що кредитується. Вони наполягають на укладенні контрактів фірми зі споживачами продукції, страхуючи себе від комерційного ризику на період до повного погашення кредиту. Кредитор компенсує підвищений ризик збільшенням розміру банківської маржі.

По-шосте, фінансовий монтаж операції при проектному фінансуванні передбачає різні умови надання кредитів, включаючи процентні ставки в межах відповідних часток. Під час розроблення моделі проектного фінансування співвідношення між власними й позиченими коштами коливається залежно від галузі (20:80; 30:70; 40:60). Залучення коштів позичальника, особливо на початковій стадії, міцніше "прив'язує" його до проекту, ніж у разі реалізації останнього винятково за рахунок позичених коштів.

По-сьоме, оцінюючи кредитований об'єкт, банк аналізує відношення загальної суми очікуваних чистих надходжень (за вирахуванням витрат) до загальної суми основного боргу і відсотків за кредитом. Коефіцієнт покриття боргу, як правило, повинен бути не меншим 1,3 (іноді 1,8), залежно від ступеня ризику та специфіки галузі.

По-восьме, погашення кредиту здійснюється послідовно і його графік пов'язаний із експлуатаційним циклом таким чином, що повернення кредиту починається після досягнення певного рівня продуктивності. При цьому темпи погашення пов'язані зі зростанням виробництва (наприклад, видобутку нафти), стабілізацією його рівня та спаду. Банки намагаються завершити погашення кредиту до фази спаду.

Окрім опосередкованого кредитування імпортерів у формі врахування виданих їм чи акцептованих банком векселів, кредитування на основі документарного акредитива, широкого розвитку набуло і **пряме банківське кредитування імпортерів**. Воно може здійснюватися як приватними банками, так і державними. Беручи до уваги значення, яке надається зовнішній торгівлі в економічній політиці країни, більшість урядів ініціювали створення банків, які б спеціалізувалися на фінансуванні експортно-імпортних операцій. В одних країнах сильні історичні традиції у цій сфері, в інших — функціонування таких банків підпорядковане тенденціям економічного розвитку.

Серед основних функцій цих банків можна виділити такі:

- ◆ довгострокове та короткострокове кредитування експортерів;
- ◆ гарантування та страхування експортних кредитів;

◆ довгострокове кредитування іноземних урядів та фірм.

Такі спеціалізовані банки здебільшого надають кредити іноземним покупцям товарів даної країни на вигідніших умовах, ніж інші організації. До важливих умов надання таких кредитів відносять гарантії урядів країн-позичальників.

Звичайно, що такі банківські кредити більшою мірою, ніж фірмові, підлягають регулюванню та контролю з боку держави. З цього погляду вони схожі з урядовими кредитами. Незважаючи на те, що ці кредити укладаються між банками, санкціонуються вони урядами країн, і в багатьох випадках є частиною міжурядових угод. Тому умови цих кредитів, як правило, суттєво відрізняються від умов звичайних комерційних кредитів.

Останнім часом великі українські комерційні банки також розширили свою діяльність у сфері валютного кредитування. Кредити в іноземній валюті можуть видаватися позичальникам під гарантію, яка передбачає право банку на списання коштів з валютного рахунку гаранта у разі непогашення кредиту у встановлені терміни. Як забезпечення кредитів, виданих в іноземній валюті, також можуть прийматися у позичальника або його гаранта акредитиви та платіжні гарантії, виставлені на їх користь іноземними банками (здебільшого банками-кореспондентами банку, що є кредитором).

При кредитуванні експортно-імпортних торговельних операцій найчастіше як заставу використовують шляхові документи, зокрема заставою короткострокових позик є документи, що засвідчують відвантаження товарів (коносаменти, накладні). Коносамент використовується при оформленні відвантаження товарів морським та річковим транспортом, накладні — при транспортуванні іншими видами транспорту. Цей спосіб забезпечення кредиту оформляється через індосування названих документів їх власниками на користь банку-кредитора. Умовою видачі кредиту під забезпечення шляховими документами є страхування вантажу.

При забезпеченні товарними запасами як застава приймаються партії сировини, матеріалів готової продукції. Перевага віддається товарам, торгівля якими ведеться на біржі і за якими легко визначити ринкову вартість. Умовою використання товарних запасів є їх страхування. Існує два способи оформлення зазначеного забезпечення: під складські квитанції і під розписки. При першому способі заставлені товари вилучаються у позичальника і передаються на зберігання складській компанії. Складські квитанції слугують забезпеченням кредиту. Після погашення позики банк випишує ордер на видачу товару позичальникові. При другому способі товари перебувають на зберіганні у позичальника, проте контроль над ними здійснює зазвичай представник банку. У цьому разі забезпеченням є охоронні розписки. Другий спосіб дає змогу знизити витрати на зберігання застави, проте збільшує ризик банку. Видача кредиту під охоронні розписки вимагає високої надійності клієнта.

Як інструмент забезпечення кредиту товарними запасами може бути вексель позичальника. Такий спосіб оформлення забезпечення використовується при кредитуванні торговельних фірм. При цьому банк оплачує товари експортеру, позичальник, отримавши товар, який юридично

належить банку, зобов'язується зберігати його до моменту погашення позики. Зобов'язання позичальника оформлюється векселем, який підлягає оплаті на першу вимогу банку. Якщо заставлені товари продані позичальником, то він має право розпоряджатися виручкою від перепродажу за довіреністю банку-кредитора. Без довіреності виручка зараховується на погашення кредиту.

Для отримання кредиту в іноземній валюті позичальник повинен вказати:

- ✓ мету отримання кредиту;
- ✓ економічне обґрунтування кредиту;
- ✓ суму та строк, на який береться кредит;
- ✓ назву, кількість та вартість товару;
- ✓ валюту платежу та країну придбання товару;
- ✓ графік поставок товару, що імпортується;
- ✓ джерело погашення кредиту;
- ✓ розрахунок строків використання і погашення кредиту та відсотків

за ним.

У деяких випадках банк може вимагати від позичальника і додаткову інформацію щодо реквізитів торговельних партнерів, на рахунки яких буде зараховуватися сума кредиту. Використання кредитів в іноземній валюті передбачається лише за умови своєчасного подання у банк копій контрактів позичальників з іноземними партнерами, попередньо узгоджених з банком. Строки укладання контрактів та періоди розрахунків за ними повинні чітко відповідати строкам використання кредиту.

При кредитуванні в іноземній валюті, окрім кредитного ризику, для банку може виникнути загроза і валютного ризику у таких випадках:

- ◆ при зниженні курсу валюти, у якій видано кредит, відносно національної валюти;
- ◆ при конвертації отриманих надходжень у валюту кредиту;
- ◆ при використанні забезпечення, вираженого у національній валюті чи в третій валюті.

Для забезпечення своєчасного повернення кредиту банк повинен систематично контролювати хід виконання кредитної угоди. У разі невиконання позичальником умов кредитного договору банк має право припинити подальше використання кредиту та достроково стягнути суму заборгованості.

Пряме банківське кредитування можна розглядати як вигіднішу форму кредитування для імпортера, тому що ці кредити дають йому можливість вибрати експортера. У свою чергу, таке кредитування не позбавлене вигоди і для експортера, оскільки звільняє його від необхідності звертатися до банку з проханням урахувати чи придбати векселі.

Питання для самоперевірки

1. Хто може бути кредитором зовнішньоторговельних угод?
2. Охарактеризуйте види фірмових кредитів.
3. Чим зумовлена необхідність кредитування експортерів та імпортерів?
4. У чому полягає зв'язок фірмового кредиту з банківським?

5. Які ви знаєте способи фінансування міжнародної торгівлі?
6. Назвіть порядок здійснення акцептної операції?
7. Що таке акцептно-рамбурсного кредит?
8. Які ви знаєте види акредитивів, що застосовуються для короткострокового кредитування імпортера?
9. Розкрийте зміст прямого банківського кредитування експортно-імпортних операцій.
10. За яких умов можливе виникнення валютного ризику при банківському кредитуванні?
11. Що таке акцептна кредитна лінія?
12. Назвіть переваги та недоліки використання факторингу експортерами.
13. Які ви знаєте переваги та недоліки використання форфейтингу експортерами?
14. Розкрийте зміст лізингу як форми короткострокового кредитування.

ЛЕКЦІЯ №6

ТЕМА 6

БАНКІВСЬКА ГАРАНТІЯ В МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКАХ

ЗМІСТ ТЕМИ

- 1. Загальні принципи і правові основи банківської гарантії.**
- 2. Дія банківських гарантій.**
- 3. Видача банківських гарантій.**
- 4. Використання банківської гарантії.**
- 5. Типи та види банківських гарантій.**

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 26, 46]

Ключові слова: гарантія, поручительство, платіжне зобов'язання, принципал, гарант, бенефіціар, авізуючий банк, непряма гарантія, відклична банківська гарантія, безвідклична банківська гарантія, безумовна гарантія, умовна гарантія, платіжна гарантія, договірна (контрактна) гарантія, гарантія повернення авансу, гарантія виконання, гарантія коносаменту, митна гарантія, гарантія якості, гарантія поставки, гарантія обслуговування, судова гарантія, гарантія накладення арешту на майно (або гарантія забезпечення ризику), тендерні гарантії.

6.1. Загальні принципи і правові основи банківської гарантії

У практиці проведення міжнародних розрахунків ефективно використовується такий інструмент, як банківська гарантія. Вона кваліфікується як зобов'язання банку сплатити відповідну грошову суму у разі

невиконання або порушення контрагентами умов контракту. Значного поширення банківські гарантії набули у 70-ті роки, коли покупці з Середнього Сходу, що торгували на умовах негайного платежу або короткотермінового кредиту, вирішили захистити себе від невиконання постачальниками зобов'язань за контрактом.

У зовнішньоекономічній торгівлі для обох ділових партнерів часто виникає однакова проблема: продавцеві важко оцінити платоспроможність покупця, а останньому нелегко оцінити готовність постачальника виконати зобов'язання, його професійні та фінансові можливості. Таким чином, основною вимогою контрагентів є забезпечення виконання зобов'язань партнером.

При тлумаченні терміна «гарантія» різні джерела неоднаково визначають її сутність. Одні розуміють під цим тільки самостійне, незалежне від стану і реалізованості інших правових стосунків між боржником і кредитором, гарантійне зобов'язання. Інші називають гарантією різного роду гарантійні операції — від морально зобов'язуючої заяви про патронат до поручительства і зобов'язання платежу.

Загальним для всіх таких операцій є поручительство гаранта сплатити борг або виконати послуги, якщо сторона, котра взяла на себе зобов'язання це зробити, не в змозі його виконати. Характерною ознакою гарантії є функція забезпечення, яка саме і полягає у забезпеченні платежу.

Міжнародна торговельна палата в Парижі видала основні правила для гарантій, які називаються «Уніфіковані правила за договірними гарантіями». Перше видання вийшло в серпні 1978 р.

Разом з тим на відміну від Уніфікованих правил для акредитива і Уніфікованих правил для інкасо основні правила для гарантій досі не вдалося реалізувати. Таким чином, уніфікації у сфері банківських гарантій ще не досягнуто.

У цілому для банківських гарантій використовується тільки право, яке діє за місцем перебування того банку, який видає гарантію бенефіціару. Тому для кожного окремого випадку передусім необхідно з'ясувати правове положення в тій чи іншій країні. Будь-яку заяву, яка називається «гарантією», необхідно ретельно перевіряти з правового погляду і на предмет дійовості. Насамперед необхідно перевіряти, в якому вигляді надано гарантію — як поручительство чи як зобов'язання здійснити платіж. Останнє ще має назву абстрактної обіцянки платежу.

Відповідно до загального права іноземних держав *поручительство* є однією з форм гарантії і являє собою договір, згідно з яким одна особа (поручитель) бере на себе перед кредитором відповідальність за виконання боржником зобов'язання у повному обсязі або тільки частково.

Поручительство має акцесорний характер і має силу тільки в тому випадку, коли діє головне зобов'язання. Акцесорний характер поручительства полягає в тому, що:

- зобов'язання поручителя не може бути більшим за обсягом або більш обтяжливим, ніж зобов'язання головного боржника. Однак воно може

бути меншим і менш обтяжливим і стосуватися тільки частини боргу;

- за відповідних умов поручитель може використовувати право головного боржника на залік його вимог;
- поручителю належить право на всі заперечення проти вимог кредитора, які випливають з самого зобов'язання головного боржника.

Поручительство, за відсутності іншої домовленості, забезпечує не тільки основне зобов'язання головного боржника, а й додаткові зобов'язання, які виникають з основного відповідно до закону, наприклад зобов'язання сплатити законні відсотки за прострочку платежу, відшкодування збитків, що мали місце при невиконанні зобов'язання, сплату договірної неустойки.

Вимоги до поручителя виставляються кредитором не раніше терміну, коли головний боржник повинен був виконати своє зобов'язання. Поручитель, який сплатив борг за головного боржника, опиняється щодо нього в тому самому становищі, в якому перебуває кредитор. До поручителя переходять усі права, що стосуються боржника, які належали кредитору, включаючи забезпечення (заставу, іпотеку тощо).

Слід мати на увазі, що акцесорність є критерієм розмежування між поручительством і платіжним зобов'язанням (гарантією). Якщо акцесорність має місце, то мова йде про поручительство, якщо її немає, то про платіжне зобов'язання.

Принципові моменти, які відрізняють поручительство від гарантії:

Поручительство	Платіжне зобов'язання
Зобов'язання поручителя поширюється тільки на зобов'язання основного боржника. Він платить лише в тому разі, коли доведено, що основний боржник не виконав договір з кредитором	Зобов'язання гаранта самостійне, тобто не залежить від договірних стосунків між принципалом і бенефіціаром

Платіжне зобов'язання є формою гарантії, яка створює неакцесорне, абстрактне зобов'язання щодо бенефіціара. Гарант залишається зобов'язаним навіть тоді, коли зобов'язання, яке становить основу договору, з якихось причин утрачено. Він повинен без заперечення здійснити платіж на першу вимогу. Тому він може і буде тільки перевіряти, чи правильно запитана гарантія, тобто чи виконані формальні умови згідно з текстом гарантії. Він не буде перевіряти матеріальну правомірність пред'явлення вимог за гарантією.

Така форма гарантії створює бенефіціару досить надійне правове становище. Він може вимагати негайної виплати, причому принципал або гарант не мають права заявляти протест. Тим самим бенефіціар звільняється не тільки від ризику неплатоспроможності основного боржника, а й від ризику процесуального заперечення. Це пов'язано з тим, що саме боржник (продавець, експортер) повинен вимагати назад платіж, який зроблено за гарантією, якщо він вважає, що несе відповідальність за незадовільне виконання контракту. І зовсім не кредитор (покупець, імпортер) повинен домагатися реалізації своїх вимог, які виникають із незадовільного виконання контракту. Тут, як і при акредитиві, діє принцип «спочатку платити, потім вести судовий розгляд».

6.2. Дія банківських гарантій

Банк не зобов'язаний здійснювати прогарантовану ним роботу замість виконавця. Він не буде, наприклад, будувати нафтопереробний завод, якщо його принципал не в змозі це зробити. Він не вироблятиме хімічних добрив, якщо його клієнт запізнюється з поставкою. Банк платитиме, оскільки його обов'язок як гаранта обмежується платежем, а не здійсненням невиконаної роботи.

Банківська гарантія діє як забезпечення виконання робіт потрібним чином:

1. **Легітимація.** Банківська гарантія є свідомством здатності принципала за гарантією виконувати роботу. Оскільки банк бере на себе безвідкличне зобов'язання здійснити платіж, він повинен ретельно перевірити репутацію свого клієнта з технічного та економічного боків, його спроможність виконати ті проекти (роботи, заходи), з якими пов'язані зобов'язання, що забезпечені банківською гарантією.

2. **Мотивація.** Принципалу (продавцю) загрожує втрата гарантійної суми, якщо він не виконує договір (не постачає товару, не виконує роботи або не надає зазначених послуг). Це є для нього дійовим стимулом виконати зафіксоване в договорі зобов'язання самостійно, навіть якщо інтерес його до цієї угоди послаблюється.

3. **Компенсація.** Якщо принципал за гарантією порушує свої зобов'язання, покупець має право вимагати сплати гарантійної суми. Тим самим він повністю або частково (якщо був наданий аванс на здійснення певних робіт) компенсує фінансові наслідки порушення договору.

Банківська гарантія може виставлятися бенефіціару прямо, без авізування через його банк. Тоді в гарантійній операції беруть участь три сторони.

1. **Принципал** — наказодавець за гарантією, який уповноважує свій банк виставити гарантію, він же дає інструкції своєму банку щодо того, яку гарантію необхідно надати (її вигляд, сума, дата закінчення строку дії, специфічні умови тощо).

2. **Гарант, або банк-гарант,** — банк, який виставляє гарантію (банк принципала).

3. **Бенефіціар** — особа, на користь якої виставлена гарантія.

Взаємовідносини сторін схематично показані на рис. 6.1

Ця схема ясно показує, що банк-гарант надає гарантію на користь бенефіціара безпосередньо, без допомоги посередника. Такі гарантії називаються **прямими гарантіями**. Вони найменш вигідні бенефіціару, оскільки йому важко перевірити оригінальність гарантії без свого банку. Найбільш поширені в міжнародній торгівлі гарантії, які авізуються через банк бенефіціара. У цьому разі до операції підключається четвертий учасник, і гарантія надається бенефіціару місцевим банком за запитом банку експортера, який діє як контргарант.

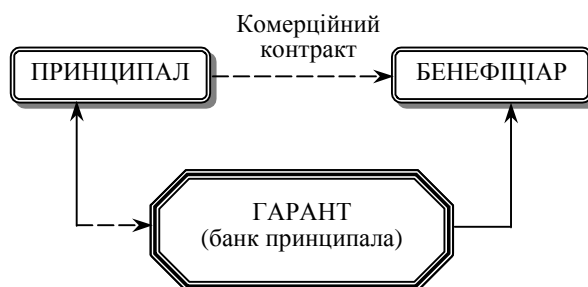

Рис. 6.1 - Схема надання прямої банківської гарантії

У такій гарантійній операції беруть участь чотири сторони:

- принципал;
- банк-гарант;
- авізуючий банк — банк, що здійснює авізування бенефіціару отриманої від банку-гаранта гарантії;
- бенефіціар.

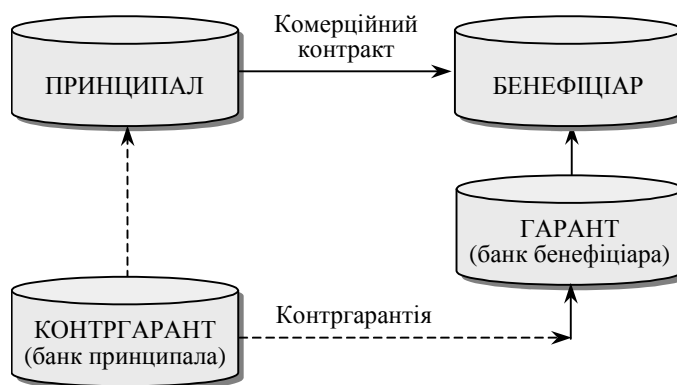

Рис. 6.2 - Схема надання непрямої банківської гарантії

Якщо банк-гарант і авізуючий банк не є кореспондентами, то у проведенні операції бере участь ще банк-посередник (загальний кореспондент) або кілька банків-посередників. Такі гарантії називаються *непрямими*.

Система дії непрямих гарантій на практиці нагадує безвідкличний документарний акредитив. Так само в операції задіяні чотири сторони, однак механізм дії гарантії зворотний: імпортер діє як принципал, коли просить свій банк відкрити акредитив у банку експортера, мета якого полягає в авізуванні клієнта-бенефіціара, з наданням і без надання свого підтвердження.

Використання непрямих гарантій уповільнює процес реалізації гарантії через присутність четвертої сторони як посередника. Крім цього, зростає також вартість операції, оскільки банк, що є гарантом, бере комісію, яку буде віднесено на рахунок експортера.

Якщо гарантію виставляє не банк принципала, а банк бенефіціара або третій банк, то банк принципала є банком-поручителем.

Слід підкреслити, що днем закінчення контргарантії має бути дата, відмінна від дня закінчення самої гарантії, щоб існувала можливість для

поштових відстрочок (обмін інформації між банками). Як правило, термін контргарантії закінчується не пізніше, ніж через 15 днів після самої гарантії. В окремих випадках можливе збільшення вказаного терміну.

6.3. Видача банківських гарантій

Видача банківської гарантії — це «робота на замовлення», яка має суто індивідуальний характер. Перед тим як дати наказ на виставлення гарантії експортер консультується зі спеціалістами, оскільки необхідно враховувати велику кількість національних законодавчих особливостей і технічних нюансів у країні отримувача. Зазвичай такими спеціалістами є банки, до яких звертаються з проханням видати гарантію.

Банки, приймаючи рішення про надання гарантії, вимагають від клієнтів подання таких документів:

- доручення на видачу гарантії;
- генеральне або разове зобов'язання;
- завірений проект гарантії на рідній мові (один прим.) і на відповідній іноземній мові (два прим.);
- завірену копію контракту чи іншого документа, який свідчить про необхідність видачі гарантії;
- оригінали векселів і копії одного з них, а також розклад виплат за векселями (за гарантіями в забезпечення оплати векселів).

Перевіривши прийнятність для банку умов гарантії і правильність оформлення поданих документів, виконувач відповідного відділу банку складає проект гарантії банку або доручення іноземному банку про видачу гарантії за рахунок уповноваженого банку (контргарантії останнього) і передає їх на підпис особі, яка має право підпису таких документів у банку.

Гарантію доцільно складати у чотирьох примірниках: один — для бенефіціара за гарантією, другий — для клієнта, що дав доручення на видачу гарантії, третій — у договірно-правовий відділ банку, четвертий — у досье за гарантією.

Підписані гарантії і контргарантії уповноваженого банку реєструються в спеціальному журналі за такими основними реквізитами:

- номер гарантії, який одночасно є і номером особового рахунку, за яким ця гарантія ставиться на облік;
- найменування клієнта або іноземного банку, за дорученням якого видана гарантія;
- найменування банку, фірми або установи, на користь якої видана гарантія;
- дата гарантії;
- сума гарантії в іноземній валюті;
- термін дії гарантії.

Видані банками гарантії передаються при супроводжувальному листі клієнтам для подальшого їх передання бенефіціару або направляються

останньому безпосередньо через іноземний банк (залежно від умов, що зазначені в дорученні на видачу гарантії). Гарантія, яка видана на користь іноземного банку, як правило, відправляється безпосередньо на його адресу з проханням підтвердити її отримання, а копія цієї гарантії передається клієнту, який дав доручення на її відкриття.

Порядок зміни умов гарантії, що видається банком, визначається його внутрішніми інструкціями.

Зменшення суми гарантії (якщо це відповідає умовам гарантії) відбувається у міру виконання контракту. Аналогічно відбувається зменшення суми контргарантії уповноваженого банку за умови відповідного підтвердження іноземного банку-гаранта.

6.4. Використання банківської гарантії

У більшості випадків банківська гарантія не використовується. Записана в договорі послуга виконується, як і обумовлювалось, а гарантія погашається після закінчення терміну її дії. Іноді гарантійний документ, якщо він уже не потрібний, повертається в банк, який його видав.

У міжнародній практиці розрахунків існує правомірне і неправомірне використання банківських гарантій.

Правомірне використання. Якщо постачальник, на думку бенефіціара гарантії, порушив своє договірне зобов'язання, останній може скористатися гарантією.

Як правило, проста письмова заява бенефіціара про настання строків сплати гарантійної суми — достатня умова для здійснення гарантійним банком або його кореспондентом негайного платежу. Передумовою є лише те, щоб використання відбувалось беззастережно, протягом термінів дії і на умовах, які передбачалися гарантією. Якщо банк-гарант доручив банку-кореспонденту в країні бенефіціара видати гарантію, то вимога виставляється там. Банк-кореспондент негайно заплатить і, посилаючись на зустрічну гарантію, яку він має, почне вимагати суму від банку-гаранта. При цьому банк-кореспондент вирішує, чи використана гарантія у повному обсязі з її умовами.

Банк-гарант також негайно виконає своє зобов'язання за платежом і потім зніме цю суму з рахунку принципала. Правову основу для цього дає підписана клієнтом заява про відповідальність (реверс), яка є складовою гарантійного договору.

Неправомірне використання. Сутність банківської гарантії полягає в її абстрактному характері. З цього випливає принцип виключення: будь-яка спроба затягнути оплату гарантії не з вини банку, який її надав (виплата за гарантією може затримуватись через виставлення постійних претензій бенефіціаром принципалу), може призвести до значної втрати довіри до цього банку і вплинути на його рейтинг.

Обмеження принципу виключення заперечень виникає з основного правила «вірність і віра». Так, якщо банк дізнається, що правова угода, яка

лежить в основі гарантії, порушує, наприклад, закон або відповідні звичаї, він може і повинен відмовити в платежі. Відмовити у виплаті, незважаючи на формальне виставлення вимог за гарантією, банк може лише за наявності дуже суворих передумов: вимога вже на перший погляд має здаватися протизаконною.

Досвід багатьох років видачі банківських гарантій показав, що необґрунтоване вимагання гарантії трапляється дуже рідко. Навіть якщо таке інколи і трапляється, то, як правило, все з'ясовується через переговори і сума відшкодовується.

Якщо гарантія вимагається без обґрунтування, завданий збиток виявляється незастрахованим (таку можливість іноді надають муніципальні органи зі страхування експортних ризиків) і врегулювати це питання через переговори не вдається, принципалу зазвичай залишається лише довгий і досить дорогий процесуальний шлях для повернення своїх грошей. Справа ускладнюється тим, що бенефіціари, які перебувають за межами національних кордонів гаранта, часто наполягають на видачі гарантії банком власної країни.

6.5. Типи та основні види банківських гарантій

Банківські гарантії поділяються на два типи — відкличні і безвідкличні.

Відклична банківська гарантія являє собою таку гарантію, яка може бути відкликана або її умови можуть бути змінені без попереднього повідомлення бенефіціара. Така гарантія не містить твердого зобов'язання банку перед бенефіціаром і, отже, не є достатнім забезпеченням для бенефіціара. У практиці міжнародних розрахунків відклична банківська гарантія практично не використовується.

Бенефіціару, який хоче отримати тверде зобов'язання банку, доцільніше використовувати **безвідкличну банківську гарантію**, яка не може бути відкликана, а її умови не можуть змінюватись без згоди бенефіціара.

Відкличні і безвідкличні банківські гарантії поділяються на умовні й безумовні.

При виставленні **безумовної гарантії** мається на увазі, що банк-гарант виконує свої зобов'язання перед бенефіціаром (здійснює йому платіж) проти його простої першої вимоги, навіть якщо вона нічим не обумовлена і не підтверджена поданням яких-небудь інших додаткових документів. Такий тип гарантії вигідний бенефіціару, оскільки максимально захищає його інтереси, і зовсім не вигідний принципалу. Реалізація безумовної гарантії відбувається в результаті одностороннього прийняття рішення бенефіціаром, тобто виключається можливість виникнення будь-яких спорів. Вимога бенефіціара має бути тільки заявлена в межах суми і строку гарантії. При виставленні безумовних гарантій банком-гарантом, як правило, використовується формулювання «Безумовно гарантуємо», «Гарантуємо безумовний платіж на першу вимогу бенефіціара», «Гарантуємо безумовний платіж на першу просту вимогу бенефіціара незалежно від можливих заперечень з боку принципала» тощо. Зазвичай,

безумовні гарантії виставляються за дорученням великих клієнтів банку і вони потребують грошового покриття.

Умовні гарантії являють собою такі гарантії, при реалізації яких необхідно виконувати певні умови. Вони менш вигідні бенефіціару. Як правило, до таких умов належать:

- бенефіціар повинен вказати причину заявлення своєї вимоги за гарантією, наприклад, додавши сертифікат про те, що він виконав свої зобов'язання за контрактом, а його контрагент не здійснив платіж у встановлені строки;

- до вимоги бенефіціара на платіж у рахунок гарантії мають бути додані документи, які підтверджують виконання ним своїх зобов'язань за контрактом (комерційні і/або інші документи); такі гарантії, що передбачають подання комплекту документів на відвантаження, називаються **документарними**;

- вимога бенефіціара в рахунок гарантії повинна бути підтверджена спеціальним документом — свідоцтвом повноважного представника третьої особи (наприклад, торговельної або торговельно-промислової палати, органу сертифікації товару, арбітражу) про те, що контрагент (принципал) не виконав своїх зобов'язань;

- згода принципала на здійснення платежу в рахунок гарантії — така умовна гарантія найменш вигідна для бенефіціара.

У міжнародній практиці розрізняють два види банківських гарантій — платіжні та договірні (контрактні) гарантії.

Платіжні гарантії використовуються при розрахунках за відкритим рахунком й у формі інкасо, при розрахунках на умовах комерційного кредиту. Платіжні гарантії виставляються банками-гарантами в забезпечення платіжних зобов'язань покупців (боржників) щодо продавців (кредиторів). Такі гарантії захищають інтереси експортерів. Вони можуть бути як безумовними (при розрахунках на умовах комерційного кредиту; при розрахунках у формі інкасо, особливо якщо покупець має можливість отримати товар до його оплати), які передбачають платіж проти першої простої вимоги бенефіціара, так і умовними (при розрахунках банківським переказом), тобто передбачати подання певних документів, що підтверджують відвантаження товару, проти яких здійснюється платіж за гарантією (документарна гарантія).

При виставленні документарних гарантій банки-гаранти просять виписувати товаророзпорядчі документи їх наказу. Останнім часом проявилася тенденція виконувати операції за документарними гарантіями так само, як операції за документарними акредитивами, застосовуючи при цьому до них низку положень Уніфікованих правил і звичаїв для документарних акредитивів.

Договірні (контрактні) гарантії забезпечують платежі за будь-якими договорами (наприклад, договір про постачання товару, договір про надання тієї чи іншої послуги тощо) і виставляються банками в забезпечення інтересів імпортера. Договірні гарантії, так само як і документарні акредитиви та інкасо, є предметом уніфікації. Однак застосування уніфікованих правил до документарних гарантій факультативне. Цих правил дотримуються тільки тоді, коли це безпосередньо узгоджено сторонами у зовнішньоторговельному

контракті і в самій гарантії міститься застереження про це. Крім того, якщо будь-який пункт УПДГ суперечить положенню права, яке застосовується до гарантії і яке сторони не можуть порушити, то це положення домінує, тобто застосування УПДГ може бути обмежене нормами національного законодавства.

До основних видів договірних гарантій, які набули найбільшого поширення в міжнародних операціях, належать *гарантії повернення авансу*, *гарантії належного виконання контракту* та *тендерні гарантії* (гарантії участі у тендерних торгах).

Гарантія повернення авансу (гарантія авансових платежів) видається банком за дорученням експортера (підрядника), який відповідно до умов контракту отримує авансом повну вартість товару або його частину.

Сутністю такої гарантії є зобов'язання банку після повернення суми авансу (або його невикористаної частини) у разі невиконання продавцем (підрядником) своїх обов'язків щодо постачання товару (здійснення робіт), які закріплені у контракті.

Гарантія авансового платежу звичайно видається на термін від півроку до року і припиняє свою дію з поставкою предмета договору.

Сума гарантії дорівнює розміру авансового платежу, однак часто зменшується у міру просування роботи або здійснення поставки за контрактом, згідно з умовами якого здійснювалися авансові платежі.

Розмір авансу, як правило, становить від 10 до 20% суми контракту. Гарантії авансового платежу завжди складаються в такій формі, за якою вони вводилися б у дію тільки після отримання продавцем узгодженого авансу.

Дуже часто, якщо контракт передбачає поставки товару частинами (поетапне виконання робіт), обсяг зобов'язань банку-гаранта зменшується на суму вартості відвантаженого експортером товару (або на суму вартості виконаних підрядником окремих етапів робіт). Отже, названі гарантії обов'язково мають містити статтю про зменшення зобов'язань у процесі виконання договору поставок товару, підтвердженого документами про поставки (наприклад, коносаментом), або у процесі закінчення робіт на об'єкті, також підтвердженого спеціальним сертифікатом про закінчення робіт.

Найбільш проста форма зменшення зобов'язань за гарантією — це встановлення чіткої часової дегресії, наприклад: «Гарантійна сума зменшується кожні 6, 12, 18 і 24 місяці після вступу в силу щоразу на 25%». Часто за орієнтир для визначення скорочення береться дійсний хід робіт, наприклад, «Сума цієї гарантії скорочується автоматично на 15% вартості часткового постачання проти передання Bank of China вказаних в акредитиві № 2398 документів про відвантаження, і строк її дії закінчується при повному використанні цього акредитива». Особливо важлива точність у формулюванні тих умов гарантії, які визначають, як відбуватиметься зменшення зобов'язань.

Найбільш доцільним для імпортера є використання безумовних гарантій повернення авансу. Оскільки відповідно до норм міжнародного права імпортер має право на повернення подвійної суми авансу при невиконанні експортером своїх зобов'язань за контрактом, імпортеру доцільно вимагати виставлення

гарантії на суму, яка дорівнює подвійному розміру суми авансу. Однак у цьому разі така гарантія за вимогами експортера виставляється як умовна — тобто вона включатиме умову про подання рішення арбітражного суду, яке зобов'язує експортера повернути аванс або його частину.

Гарантія виконання (виконання договору, контракту) видається за дорученням експортера на користь імпортера. Умови зовнішньоторговельних контрактів зазвичай передбачають санкції, які застосовуються до експортера (продавця або підрядника) у разі невиконання або неналежного виконання ним своїх зобов'язань. Такими санкціями є штрафи. Гарантії виконання забезпечують сплату банком-гарантом сум штрафів за вимогою бенефіціара. Найчастіше такі гарантії видаються при здійсненні підрядного будівництва, їх сума завжди не перевищує 10—15% від суми контракту.

Імпортери (покупці або замовники) зазвичай наполягають на виставленні на їх користь безумовних гарантій виконання. Однак установи-експортери прагнуть до видачі гарантій, які передбачають платежі на основі спеціального документа (документів), що свідчить про неналежне виконання експортером (продавцем або підрядником) умов контракту. Такі документи узгоджуються сторонами.

Гарантія виконання, як правило, діє до фактичної (фізичної) поставки предмета договору або до моменту виконання відповідних робіт чи надання послуг. У середньому термін дії названої гарантії становить два роки.

При визначенні терміну дії гарантії виконання враховуються два принципи:

- **Чітке установлення терміну.** Так, якщо не може бути вказана точна дата закінчення терміну гарантії, тоді в договорі з купівлі-продажу або договорі підряду на виконання робіт чи надання послуг має чітко вказуватись, до якої дати виконується зобов'язання. Саме її вважають датою закінчення дії гарантії виконання.

- **Пролонгація.** Якщо робота до закінчення терміну відповідної гарантії виконана не повністю, експортер може подовжити термін дії гарантії виконання. Якщо він цього не робить, то імпортер у багатьох випадках вимагає пролонгації від банку, який гарантує.

Гарантію виконання вимагають на випадок рекамацій щодо якості товару чи виконаних робіт або при затримках поставок товару.

Сума гарантії виконання встановлюється у відсотках до суми контракту (від 5 до 20%) і сплачується у разі, коли покупець заявляє, що продавець не діяв відповідно до умов контракту.

Слід підкреслити, що гарантія виконання — це найбільш ризикований вид гарантії для експортера (продавця або підрядника), оскільки імпортер (покупець або замовник) вимагатиме продовження терміну дії доти, доки він повністю не задовольниться належним виконанням контракту. Через те, що належне виконання контракту — поняття дуже суб'єктивне, багато залежатиме від доброзичливості самого покупця.

Крім описаних вище видів гарантій, які набули найбільшого поширення в міжнародних розрахунках, існують ще інші їх види, які менш поширені і більш

специфічні. До них належать:

Гарантія коносаменту (гарантія за втрачений коносамент). Коносаменти, що необхідні для отримання товарів, можуть загубитися або запізнитися під час поштового переказування. Цей вид гарантії найчастіше використовується тоді, коли платіж забезпечується акредитивом, а товар уже перебуває в порту призначення. У такому разі банк імпортера може дати гарантію коносаменту власнику пароплавства або експедитору, тобто зобов'язання взяти на себе всі витрати, що виникають, якщо виявиться, що приймальник товару не був правомірним отримувачем. Таким чином, банківська гарантія може спонукати перевізника вантажу до передання товару отримувачу без пред'явлення коносаменту, оскільки вона захищає його у разі вимоги відшкодування збитків.

Сума гарантії коносаменту встановлюється у розмірі вартості товару плюс відповідна маржа (від 150 до 200% вартості вантажу). Термін дії гарантії не лімітується або визначається до моменту представлення оригіналів коносаменту.

Митна гарантія (гарантія митного очищення, тимчасового ввезення) видається банками за дорученням підрядників для забезпечення безмитного тимчасового ввезення обладнання або матеріалів, необхідних для будування об'єктів чи проведення інших робіт. Зазвичай таке обладнання після закінчення робіт має вивозитись. Якщо воно не буде вивезене, гарантія митного очищення забезпечить отримання або виплату митного збору.

Гарантія якості забезпечує імпортерові (покупцеві) гарантії у разі отримання неякісних товарів. Вона видається на випадок, якщо постачальник при зверненні до нього все ж не усуне певних недоліків. Гарантія якості виступає у ролі страхування при виникненні претензій у покупця до продавця, у випадку появи дефектів при транспортуванні товару. Сума гарантії вказується в самому контракті і становить від 5 до 20% його вартості.

Гарантія поставки забезпечує імпортера (покупця), якщо продавець не поставити товар або не надасть відповідних послуг у зазначений термін. За своєю сутністю вона близька до гарантії виконання.

Гарантія обслуговування використовується при укладенні контрактів на будування об'єктів. Її мета — гарантувати, що після закінчення робіт будівельник виконає свої зобов'язання в період обслуговування об'єкта. Такі гарантії можуть використовуватись до моменту отримання грошей від замовника.

Судова гарантія забезпечує витрати процесу і сторін під час судових процесів, які закінчуються на користь судових інстанцій або сторін.

Гарантія накладення арешту на майно (або гарантія забезпечення ризику). Якщо на майнові цінності дебітора накладається арешт, то він може виставити гарантію забезпечення позову (наприклад, солідарне поручительство). Після цього йому знову надається право розпоряджатися цими цінностями.

Питання для самоперевірки

1. Що являє собою банківська гарантія і для чого вона використовується?
2. Чим відрізняється поручительство від платіжного зобов'язання?
3. У чому полягає дія банківської гарантії?
4. Чим відрізняється пряма банківська гарантія від непрямой?
5. Як здійснюється видача банківської гарантії?
6. Які документи необхідно надати для отримання банківської гарантії?
7. У чому полягає правомірне використання банківської гарантії?
8. Чому банківська гарантія практично не використовується?
9. Які типи та види гарантій ви знаєте?

ЛЕКЦІЯ №7

ТЕМА 7

ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА ТА ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

ЗМІСТ ТЕМИ

1. Сутність і значення валютної політики
2. Валютне регулювання і валютний контроль НБУ
3. Інструменти валютної політики

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 26, 46]

Основні терміни і поняття: валютна політика, валютне регулювання, валютний контроль, грошово-кредитна політика, поточна валютна політика, структурна валютна політика, пряме валютне регулювання, опосередковане валютне регулювання, інструменти валютної політики, дисконтна політика, девізна політика, валютна інтервенція, диверсифікація валютних резервів, валютні резерви, регулювання режиму валютного курсу, девальвація, ревальвація, валютні обмеження, валютна блокада.

1. Сутність і значення валютної політики

Важливим призначенням національної валютної системи є розроблення і реалізація державної *валютної політики як сукупності організаційно-правових та економічних заходів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на досягнення визначених державою цілей.*

Кінцевими цілями валютної політики є стратегічні цілі монетарної політики взагалі — зростання зайнятості та виробництва ВВП, стабілізація цін. Механізм валютної політики пов'язаний також з проміжними та тактичними цілями монетарної політики, оскільки має можливість впливати своїми інструментами на основні монетарні індикатори — масу грошей в обороті та процентну ставку.

Крім загальномонетарних цілей, *валютна політика має свої специфічні*

цїлі, що реалізуються переважно у валютній сфері, і теж справляють істотний вплив на розвиток реального сектора економіки. Це, зокрема:

- лібералізація валютних відносин у країні;
- забезпечення збалансованості платіжного балансу та стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний ринок;
- забезпечення високого рівня конвертованості національної валюти;
- захист іноземних та національних інвестицій у країні;
- забезпечення стабільності курсу національної валюти.

У найбільше загальному виді валютна політика складається з таких елементів:

- регулювання валютного курсу (механізм його встановлення, підтримки рівня);
- управління офіційними валютними резервами;
- валютне регулювання і валютний контроль;
- міжнародне валютне співробітництво й участь у міжнародних валютно-фінансових організаціях.

У зв'язку з тим, що до суб'єктів валютної політики можна віднести всіх учасників валютних відносин, сам процес реалізації валютної політики відбувається на трьох основних рівнях:

1) рівень підприємств, організацій і банків, що володіють значними обсягами валютних коштів, беруть активну участь у валютних відносинах та формують власну валютну політику;

2) рівень національних держав, котрі в особі їхніх урядів та центральних банків розробляють валютну політику, що визначає особливості поведінки всіх інших суб'єктів валютних відносин;

3) міждержавний рівень, на якому формування валютної політики відбувається на основі міжнародних угод у валютній сфері.

Найважливішим є процес формування і реалізації валютної політики на національному рівні, що здійснюється державою в особі центрального банку країни. При цьому здійснення центральним банком своїх функцій як головного органу монетарного регулювання економіки визначає тісний зв'язок між його грошово-кредитною та валютною політикою. Цей взаємозв'язок насамперед визначається таким:

по-перше, і валютна, і грошово-кредитна політика проводяться єдиним державним органом — центральним банком. Це створює належні організаційні можливості для координації зусиль його підрозділів у проведенні відповідних регулятивних заходів як на грошовому, так і на валютному ринку країни, дає змогу виробляти єдину стратегію і тактику дій щодо впливу на операції суб'єктів обох цих ринків;

по-друге, стратегічні завдання валютної політики відповідають стратегічним цілям грошово-кредитної політики центрального банку, що вказує на підпорядкованість здійснюваних центральним банком країни регулятивних заходів єдиним стратегічним завданням державної економічної політики — насамперед стабільність національних грошей, економічне зростання, висока

зайнятість;

по-третє, ряд інструментів грошово-кредитної політики центральний банк використовує для реалізації завдань валютної політики. Так, зокрема, дисконтна (процентна) політика, операції на відкритому ринку, встановлення обов'язкових резервних вимог можуть використовуватися центральним банком для активного впливу на кон'юнктуру валютного ринку країни, а також відповідно на динаміку обмінного курсу національної валюти.

На різноманітних етапах економічного розвитку напрямки валютної політики визначаються економічною і політичною ситуацією в країні, станом її платіжного балансу і грошового обігу, а також зовнішніми зобов'язаннями, що впливають з участі цієї країни в міжнародних кредитно-фінансових організаціях.

Важливе значення для розуміння сутності і цілей валютної політики має поділ її на два основні види: поточну (короткострокову) і структурну (довгострокову).

Поточна валютна політика — це сукупність регулятивних заходів центрального банку щодо оперативного повсякденного впливу на динаміку обмінного курсу, кон'юнктуру валютного ринку, обсяги валютних операцій у країні.

Основними *цільми* поточної валютної політики є забезпечення рівноваги платіжного балансу, стабільного рівня валютного курсу та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності. Дані цілі передбачають вплив центрального банку на ті операції економічних агентів, котрі вони проводять на валютному ринку країни. Отже, саме функціонування валютного ринку є основним об'єктом впливу поточної валютної політики центрального банку.

Структурна валютна політика — це сукупність заходів міждержавного регулювання валютних відносин, направлених на забезпечення довгострокових структурних змін у світовій валютній системі. Спрямованість цих змін визначає такі найважливіші елементи світової валютної системи, як роль золота і резервних валют у міжнародних розрахунках, режими валютних курсів і паритетів, механізми вирівнювання платіжних балансів, функції міжнародних валютно-кредитних організацій.

2. Валютне регулювання і валютний контроль НБУ

Досягнення цілей валютної політики забезпечується через законодавче регулювання валютних відносин (валютне регулювання) і контроль за виконанням установлених вимог, норм і правил (валютний контроль). Тому поняття валютної політики і валютного регулювання тісно між собою пов'язані. При широкому трактуванні валютної політики валютне регулювання і контроль є, по суті, її складовими. До складу валютної політики входить також міжнародне валютне співробітництво, у тому числі з міжнародними валютно-фінансовими організаціями.

Валютне регулювання — це діяльність держави та уповноважених нею органів щодо регламентації валютних відносин економічних суб'єктів та їх діяльності на валютному ринку. Така регламентація тією чи іншою мірою поширюється на всі складові валютних відносин та валютного ринку, і насамперед на:

- процес курсоутворення;
- виконання платіжної функції іноземною валютою на внутрішніх ринках країни;
- діяльність комерційних банків та інших структур на валютному ринку;
- здійснення міжнародних платежів за поточними операціями платіжного балансу;
- здійснення міжнародних платежів за капітальними операціями платіжного балансу та розвиток іноземних інвестицій в економіку країни;
- ввезення та вивезення валютних цінностей через державний кордон;
- кредитні відносини резидентів з нерезидентами;
- формування та використання золотовалютних резервів.

Залежно від виду використовуваних державою інструментів валютне регулювання може бути прямим або опосередкованим.

Пряме валютне регулювання являє собою сукупність законодавчих та нормативно-правових актів, а також адміністративних дій органів державної влади, що визначають порядок проведення операцій з валютними цінностями.

Опосередковане валютне регулювання передбачає використання економічних важелів впливу на поведінку суб'єктів валютного ринку шляхом створення у них економічної зацікавленості у проведенні тих чи інших валютних операцій.

В Україні головним виконавчим органом валютного регулювання, що видає нормативні акти у сфері валютної політики держави та використовує сукупність інструментів для впливу на валютні операції суб'єктів ринку, є Національний банк України.

Валютне регулювання — одна із форм державного впливу на учасників зовнішньоекономічної діяльності з метою дотримання інтересів національної економіки, що забезпечується через відповідне валютне законодавство. У зв'язку з цим основним засобом, що забезпечує ефективність здійснюваного валютного регулювання, є валютний контроль.

Валютний контроль — це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення виконання встановлених державою законів, норм і правил проведення валютних операцій. Згідно з чинним законодавством України всі валютні операції за участі резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю.

Основні завдання валютного контролю такі:

- визначення відповідності здійснюваних валютних операцій чинному законодавству та наявності необхідних для цього ліцензій;
- перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті

перед державою, а також зобов'язань щодо продажу валюти на внутрішньому валютному ринку;

- перевірка обґрунтованості здійснюваних платежів в іноземній валюті;
- перевірка повноти та об'єктивності обліку і звітності за валютними операціями суб'єктів господарювання;
- перевірка зобов'язань щодо декларування валютних цінностей та іншого майна резидентів, яке перебуває за межами України.

Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати й одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах повноважень, визначених чинним законодавством.

Серед таких органів провідне місце в системі функцій щодо реалізації державою валютного регулювання та валютного контролю належить Національному банку України. Саме на нього як головний орган реалізації монетарної політики держави покладено широке коло повноважень з валютного регулювання економіки.

До складу цих повноважень чинним законодавством віднесено, зокрема, такі:

- здійснення валютної політики виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складання разом з Кабінетом Міністрів України платіжного балансу;
- контроль за дотриманням ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначення лімітів заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків;
- видача обов'язкових для виконання нормативних актів щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- нагромадження, зберігання і використання резервів валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видача ліцензій на здійснення валютних операцій та прийняття рішень про їх скасування;
- установлення способів визначення і використання обмінних курсів іноземних валют, виражених у валюті України;
- установлення єдиних форм обліку, звітності та документації про валютні операції, порядку контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечення публікації банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

3. Інструменти валютної політики

Крім валютних обмежень, практика валютного регулювання виробила ще ряд методів (інструментів), які забезпечують переважно економічний вплив на

валютні відносини.

Інструменти валютної політики — це ті прийоми, важелі, методи, які використовуються для впливу на валютні відносини суб'єктів ринку з метою реалізації завдань валютного регулювання і валютного контролю в країні.

Усі інструменти валютної політики залежно від способів їх використання та особливостей впливу на валютні операції можна умовно поділити на економічні та адміністративні (рис. 7.1).

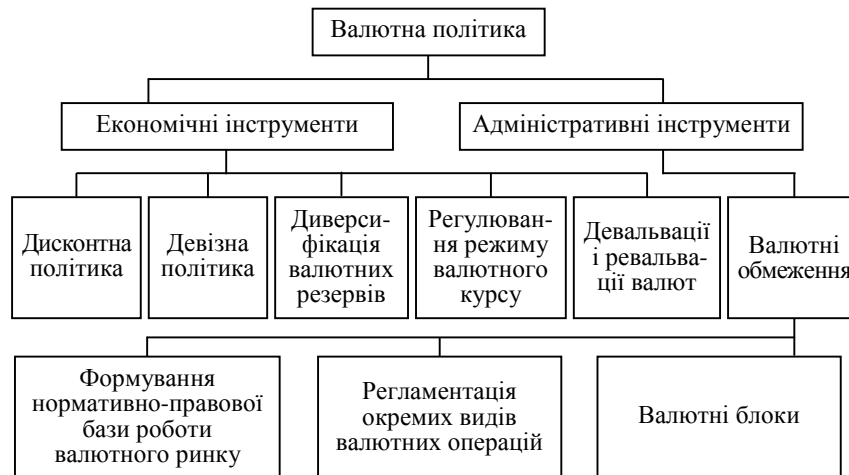

Рис. 7.1 - Інструменти реалізації валютної політики

I. Економічні інструменти валютної політики передбачають використання різних засобів стимулювання економічної зацікавленості суб'єктів ринку у здійсненні тих чи інших валютних операцій з метою впливу на динаміку обмінного курсу та інші макроекономічні параметри розвитку національного господарства. До складу основних економічних інструментів реалізації валютної політики центрального банку належать: 1) дисконтна політика; 2) девізна політика; 3) диверсифікація валютних резервів; 4) регулювання режиму валютного курсу; 5) девальвації і ревальвації валют.

1. Дисконтна політика — це система заходів центрального банку щодо встановлення і періодичної зміни облікової ставки за кредитами, що надаються комерційним банкам, з метою впливу на динаміку валютного курсу, стан платіжного балансу і рух капіталів, а також динаміку кредитних вкладень, грошової маси і цін. Отже, реалізація дисконтної політики центрального банку має як внутрішній, так і зовнішній аспект.

Зовнішній аспект дисконтної політики передбачає вплив на динаміку валютного курсу через стимулювання припливу або ж відпливу капіталів, чому активно сприяє зміна ринкової норми процента, позаяк капітали переміщуються між країнами у пошуках найбільш ефективних з погляду прибутковості сфер їх застосування.

За таких обставин підвищення процентних ставок на ринку збільшує попит на національну валюту як об'єкт інвестування, що веде до підвищення її курсу внаслідок припливу іноземних капіталів.

У разі зниження офіційної облікової ставки та відповідної реакції

ринкових ставок процента має місце відплив короткострокових капіталів у ті країни, де рівень банківських ставок перебуває на вищому рівні, що зумовлює зниження курсу національної валюти.

Внутрішній аспект впливу дисконтної політики на валютний курс визначається зміною грошової маси та впливом останньої на динаміку внутрішніх цін та кон'юнктуру валютного ринку в країні. Так, зниження облікової ставки центрального банку може сприяти розширенню можливостей з рефінансування комерційних банків, а отже і здешевленню їхніх кредитних ресурсів та збільшенню масштабів кредитних вливань в економіку. Відповідно до цього збільшення грошової маси може обумовити здешевлення національної валюти порівняно з іноземною на внутрішньому валютному ринку. Так само і зростання рівня внутрішніх цін може спричинити послаблення національної валюти стосовно іноземних через паритет купівельної спроможності.

Ефективність дисконтної політики як інструмента валютного регулювання має певні обмеження. Так, зокрема, якщо відплив капіталів з країни обумовлений політичною й економічною нестабільністю, то підвищення процентних ставок не здатне зупинити цей процес. Справді, в умовах кризи довіри до уряду й банківської системи, високого ризику вкладення капіталів, нестійкого курсу національної валюти та відсутності належних гарантій збереження іноземних інвестицій механізм дисконтної політики не здатний активно впливати на динаміку обмінного курсу. З іншого боку, досить складно з належним рівнем достовірності прогнозувати вплив конкретної зміни облікової ставки центрального банку на зміну кредитних вкладень в економіку і рух міжнародних капіталів, що не дає змогу достатньо оперативно й гнучко використовувати даний інструмент валютної політики для впливу на стан валютного ринку.

Серед недоліків дисконтної політики можна також відзначити деяку суперечливість її внутрішніх і зовнішніх аспектів впливу на економічні процеси. Так, центральний банк мусить знижувати процентні ставки задля стимулювання банківського кредитування національної економіки і зростання виробництва. Водночас зниження ринкової норми процента не стимулює припливу капіталів і може спричинити дефіцит платіжного балансу. Підвищення ж процентних ставок попри можливий приплив капіталів з-за кордону має дестимулюючий вплив на вітчизняне виробництво. У зв'язку із зазначеними обставинами центральний банк повинен використовувати дисконтну політику лише у комплексному поєднанні з іншими інструментами валютного регулювання.

2. Девізна політика — це інструмент валютної політики, що впливає на обмінний курс національної валюти через купівлю-продаж державними органами іноземної валюти (девіз). Власне, саме поняття *девізи* означає платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків (звідси і назва політики). Девізна політика проводиться у формі валютних інтервенцій.

Валютна інтервенція — пряме втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на обмінний курс національної валюти

через операції з купівлі-продажу іноземних валют.

Задля підвищення обмінного курсу національної валюти центральний банк продає іноземну валюту, а для його зниження — скуповує іноземну валюту на ринку. Отже, центральний банк забезпечує підтримання стабільності кон'юнктури на внутрішньому валютному ринку країни у такий спосіб: коли має місце надлишкова пропозиція іноземної валюти, центральний банк скуповує її, щоб не допустити необґрунтованого зміцнення національної грошової одиниці, і навпаки, коли надходжень валютних коштів на внутрішній ринок недостатньо центральний банк продає іноземну валюту, з тим щоб не допустити зниження обмінного курсу національної валюти.

Валютні інтервенції можуть проводитися також і для стимулювання експортних операцій. Задля цього перед центральним банком як мета валютної політики може ставитися завдання забезпечити штучне заниження курсу національної валюти. Завдяки цьому експортери в обмін на виручену ними іноземну валюту отримують більше коштів у національній валюті та збільшують власну норму прибутку або ж, підтримуючи цю норму на незмінному рівні, забезпечують реалізацію своїх товарів за кордоном за нижчими цінами, підвищуючи свою конкурентоспроможність.

Механізм проведення валютних інтервенцій передбачає залучення до відповідних операцій на валютному ринку певного кола комерційних банків, що виконують роль свого роду первинних дилерів на ринку, поширюючи ефект від валютних інтервенцій центрального банку через власні операції зі своїми клієнтами та з іншими банками на загальну динаміку обмінного курсу. У більшості випадків об'єктом купівлі-продажу національної валюти в обмін на іноземну в процесі валютних інтервенцій є долар США, а сьогодні зростає також і роль євро.

Основними джерелами коштів для проведення валютних інтервенцій є офіційні золотовалютні резерви країни. Зміна їхнього рівня може відобразити масштаби державного втручання у процес формування обмінних курсів на валютному ринку. У зв'язку з цим інформація про обсяги інтервенцій у багатьох країнах вважається секретною, з тим щоб конфіденційність дій центрального банку обмежила можливості спекулятивного втручання у динаміку валютних курсів.

Крім того, важливим джерелом коштів для проведення валютних інтервенцій можуть бути короткострокові взаємні кредити, що надаються центральними банками один одному в національних валютах згідно з відповідними міжбанківськими угодами. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що участь у валютних інтервенціях можуть брати центральні банки кількох країн.

Залежно від впливу на динаміку внутрішніх економічних процесів валютні інтервенції центрального банку поділяються на стерилізовані та нестерилізовані. *Стерилізованими* називаються валютні інтервенції, за яких зміна іноземних активів центрального банку компенсується відповідною зміною його внутрішніх активів. Наприклад, для того щоб уникнути внаслідок продажу національної валюти на валютному ринку країни надмірного

непередбачуваного зростання грошової маси, а отже і сплеску інфляції, центральному банку потрібно здійснити зворотну операцію з внутрішніми активами, у ролі яких можуть бути державні цінні папери. У цьому разі необхідно реалізувати на ринку на відповідну суму державні цінні папери, з тим щоб вилучити надлишкову грошову масу. *Нестерилізованими* називаються валютні інтервенції, за яких зміна валютних резервів центрального банку веде до зміни грошової маси в країні.

Водночас необхідно зазначити, що використання девізної політики має і певні обмеження. Це пов'язано передусім із тим, що валютна інтервенція може мати лише тимчасовий характер, позаяк розміри офіційних золотовалютних резервів є, як правило, обмеженими. А це означає, що продаж іноземної валюти з резервів має обов'язково чергуватися з її купівлею. Інакше резерви надто швидко будуть вичерпані. Це означає, що валютні інтервенції можуть бути ефективними лише у разі незначних коливань кон'юнктури на внутрішньому валютному ринку та порівняно незначних обсягах нерівноваги платіжного балансу. Нестабільність цінової динаміки на внутрішньому ринку також може перешкоджати досягненню цілей девізної політики.

Отже, валютні інтервенції не можуть бути ефективним інструментом валютної політики в періоди валютних криз і нестабільної фінансової ситуації в країні. Проте вони є досить дієвим засобом впливу на обмінний курс національної валюти у процесі поточного регулювання центральним банком валютних відносин, особливо коли перебіг господарських процесів у країні відзначається достатнім рівнем стабільності.

3. Диверсифікація валютних резервів — це інструмент валютної політики центрального банку, який передбачає регулювання структури офіційних валютних резервів шляхом включення до їхнього складу іноземних валют різних країн. Під *валютними резервами* розуміють належні державі офіційні запаси іноземної валюти, що перебувають у центральному банку, в банківських установах інших країн та міжнародних валютно-кредитних організаціях.

Безпосередньою формою розміщення валютних резервів можуть бути: а) готівка (банкноти і монети); б) залишки на депозитних рахунках у зарубіжних банках; в) цінні папери, номіновані в іноземній валюті.

Основними цілями диверсифікації валютних резервів є:

- 1) захист від валютного ризику, тобто ризику втрат коштів унаслідок коливання обмінних курсів різних валют;
- 2) забезпечення міжнародних розрахунків, у тому числі і розрахунків за зовнішньою заборгованістю країни;
- 3) проведення валютних інтервенцій на ринку, для чого у складі резервів мають бути відповідні обсяги необхідних видів іноземних валют.

Механізм застосування даного інструменту валютної політики передбачає, як правило, продаж нестабільних валют і купівлю більш стійких валют, а також валют, необхідних для проведення міжнародних розрахунків та інтервенцій.

Спрямованість диверсифікації валютних резервів визначається

становищем окремих національних валют на міжнародних ринках і їхньою роллю у світовій валютній системі. Якщо до Першої світової війни провідна роль у системі міжнародних розрахунків належала англійському фунту стерлінгів, то за умов золотого стандарту саме ця валюта нарівні із золотом переважала у складі офіційних резервів центральних банків різних країн (до 80 %). Після Другої світової війни панівне становище у світовій валютній системі перейшло до долара США, що визначило його роль як головної резервної валюти. Із зростанням економічного потенціалу країн Західної Європи та Південно-східної Азії у загальній сумі світових валютних резервів частка долара має тенденцію до зниження на користь євро та японської єни. Утім, з урахуванням того, що значення єни в міжнародних операціях, які безпосередньо не пов'язані з прямими угодами з Японією, досить незначне, спрямованість конкурентної боротьби за провідне місце у валютних резервах перебуватиме у площині протистояння євро і долара США. Саме перспективи розвитку європейської та американської економічних систем визначатимуть у найближчій перспективі структуру офіційних валютних резервів різних країн на користь євро чи долара.

Загалом активність центрального банку у використанні даного інструменту валютної політики обумовлюється цілим рядом чинників. По-перше, це рівень валютних ризиків, що визначається поточною кон'юнктурою світових фінансових ринків та перспективами коливань обмінних курсів іноземних валют. Чим вища нестабільність фінансових ринків, а відтак і обмінних курсів, тим більшою є потреба у диверсифікації валютних резервів. По-друге, на величину, склад і структуру валютних резервів, а отже і необхідність їх диверсифікації, значний вплив справляє стан платіжного балансу країни: його активне сальдо визначає можливості збільшення резервів, а пасивне — обумовлює потребу їх використання на погашення зовнішніх боргів. По-третє, від того, наскільки активно використовує центральний банк девізну політику як інструмент валютного регулювання, залежать обсяги інтервенцій на внутрішньому валютному ринку та, відповідно, величина і структура необхідних для цього валютних резервів.

Отже, диверсифікацію валютних резервів можна більшою мірою розцінювати як допоміжний засіб регулювання валютних відносин, належне використання якого забезпечує ефективність інших основних інструментів реалізації валютної політики.

4. **Регулювання режиму валютного курсу** — діяльність центрального банку, спрямована на встановлення порядку визначення і зміни обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют.

5. **Девальвація і ревальвація валют** є інструментом валютної політики, сутність якого полягає у діяльності центрального банку країни, офіційно спрямованої на зміну обмінного курсу національної валюти в бік зниження чи підвищення.

Девальвація — це зниження обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. Її об'єктивною основою є завищення офіційного валютного курсу порівняно з

реальною купівельною спроможністю національної грошової одиниці. Якщо, скажімо, темпи інфляції в одній країні вищі, ніж в іншій, то купівельна спроможність її валюти буде нижчою, а отже і обмінний курс потребує зниження, позаяк відображає вже меншу кількість товарів і послуг, які можна придбати за цю валюту.

В умовах золотого стандарту девальвація означала зниження державою офіційного золотого вмісту національної грошової одиниці. З припиненням розміну банкнот на золото девальвація стала виключно інструментом валютної політики.

Девальвація сприяє експорту за рахунок збільшення норми прибутку в національній валюті, що позитивно впливає на сальдо платіжного балансу і сприяє припливу валютної виручки в країну. Водночас девальвація обумовлює подорожчання імпорту, що може призвести до розвитку інфляційних процесів і, крім того, робить дорожчим процес обслуговування зовнішнього боргу країни, оскільки для погашення заборгованості за іноземними кредитами потрібно купувати, відповідно, іноземну валюту, для чого, у свою чергу, потрібно витратити більше національної валюти.

Втім, центральний банк може вдаватися до свідомих заходів щодо навмисного девальвування національної валюти, потреба в якому пов'язана не з об'єктивними процесами динаміки внутрішніх цін, а з необхідністю штучними заходами стимулювати експорт. У цьому разі йдеться про *валютний демпінг*, тобто знецінення національної валюти з метою масового експорту товарів за цінами, нижчими за світові.

Протилежним до девальвації методом реалізації валютної політики є ревальвація. **Ревальвація** — це підвищення курсу національної валюти відносно іноземної та міжнародних валютних одиниць. Об'єктивною передумовою для ревальвації є нижчі темпи інфляції у даній країні порівняно з іншими. У результаті купівельна спроможність національної грошової одиниці виявляється заниженою порівняно з іноземними, що вимагає підвищення офіційного обмінного курсу національної валюти.

Ревальвація в умовах золотомонетного стандарту означала підвищення металевого вмісту грошових одиниць і застосовувалась як метод грошової реформи для стабілізації обігу банкнот і відновлення розміну їх на золото. В умовах Бреттон-Вудської валютної системи ревальвацію змушені були проводити країни зі стійким активним сальдо платіжних балансів, оскільки офіційні курси їхніх валют виявлялися заниженими порівняно із реальною купівельною спроможністю.

Порівняно з девальвацією в сучасних умовах ревальвація є більш рідкісним явищем. Вона значно більшою мірою вигідна для імпортерів і не вигідна для експортерів, оскільки ціни на продукцію останніх на світових ринках стають вищими. Імпортерам же придбання іноземної валюти для оплати товарів, які ввозяться в країну, обходиться дешевше, що підвищує їхню норму прибутку. Те ж саме стосується і вигідності придбання валюти для обслуговування зовнішніх боргів.

Терміни «девальвація» і «ревальвація» можуть використовуватись і для

визначення тривалого і стійкого зниження або підвищення обмінного курсу національної валюти відповідно.

У даному разі девальвація і ревальвація відображають об'єктивний ринковий процес, що визначає зміну обмінного курсу національної валюти під впливом динаміки попиту і пропозиції на валютному ринку. За таких обставин центральний банк часто-густо змушений діяти з урахуванням цих ринкових сил, змінюючи офіційний обмінний курс відповідно до обставин, що склалися.

II. Адміністративні інструменти валютної політики передбачають сукупність заходів з нормативно-правового регулювання різноманітних аспектів функціонування валютного ринку країни та діяльності його учасників. Основним напрямом адміністративного регулювання валютних операцій є політика валютних обмежень.

Валютні обмеження — це сукупність регулятивних заходів, які передбачають установлення законодавчих або нормативних правил щодо заборони, лімітування і регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютою і валютними цінностями

Валютні обмеження — один із найважливіших інструментів реалізації валютної політики держави. Його ключовим завданням є формування правового поля реалізації суб'єктами валютного ринку валютних операцій передусім шляхом регламентування порядку їх здійснення через систему законодавчих і нормативних актів.

Окрім формування правового поля для організації операцій резидентів і нерезидентів з валютними цінностями на території країни, важливими завданнями валютних обмежень є: 1) підтримання обмінного курсу національної валюти на заданому рівні; 2) вирівнювання платіжного балансу; 3) збільшення обсягів офіційних золотовалютних резервів. Реалізація цих завдань передбачає посилення адміністративного впливу держави в особі центрального банку на порядок здійснення тих чи інших валютних операцій шляхом лімітування можливостей їх здійснення суб'єктами ринку. Потреба у таких заходах може бути зумовлена неефективністю чи недовістю традиційних економічних інструментів реалізації валютної політики центробанку в разі порушення нормального перебігу економічних процесів (наприклад, у періоди валютних криз, виникнення значного диспаритету у зовнішній торгівлі, зростання обсягів зовнішньої заборгованості тощо).

Регламентація окремих видів операцій з валютними цінностями на внутрішньому валютному ринку країни може здійснюватися за такими основними напрямками:

1) визначення порядку використання іноземної валюти на території країни, що передбачає, як правило, запровадження різного роду обмежень на використання іноземної валюти як засобу розрахунків і платежів;

2) регулювання строків здійснення платежів за експортними та імпорнтними операціями, що може стати важелем впливу на величину валютних потоків, що надходять та вивозяться з країни;

3) установлення вимог щодо обов'язкового продажу всієї або частини

валютної виручки експортерів-резидентів на внутрішньому валютному ринку країни;

4) обмеження прав фізичних осіб чи суб'єктів господарювання володіти і розпоряджатися іноземною валютою (запроваджується здебільшого за умов установлення валютної монополії держави на зовнішньоекономічну діяльність);

5) запровадження обмежень на отримання резидентами зовнішніх кредитів;

6) регулювання вивезення капіталів за кордон, а також репатріації прибутків вітчизняними експортерами та зарубіжними інвесторами;

7) обмеження прав банків на здійснення строкових (форвардних, ф'ючерсних, опціонних) операцій з придбання валюти, що слугує засобом запобігання спекулятивному тиску на динаміку обмінного курсу національної валюти;

8) визначення порядку здійснення зарубіжних інвестицій резидентами та умов інвестування капіталів усередині країни зарубіжними інвесторами;

9) регламентація способів використання валютних рахунків в уповноважених банках, а також порядку відкриття резидентами рахунків у банківських установах за кордоном.

Конкретний перелік і обсяг запроваджуваних валютних обмежень залежать від економічної ситуації в країні, розвитку зовнішньоекономічної сфери, ступеня інтегрованості національної економіки у світову економічну систему, стабільності ситуації на внутрішньому валютному ринку країни. Відповідно до цих моментів спрямованість валютних обмежень, запроваджуваних урядом і центральним банком країни, може змінюватися від більш жорсткої до більш ліберальної форми регламентації операцій з валютними цінностями, і навпаки.

У міжнародній сфері економічних відносин валютні обмеження можуть використовуватися як інструмент структурної валютної політики. У цьому випадку валютні обмеження можуть набувати форми валютної блокади.

Валютна блокада — це система економічних санкцій у формі валютних обмежень, що накладаються однією країною або групою країн на іншу країну, з метою перешкоджання використанню нею своїх валютних цінностей задля реалізації певних економічних чи політичних вимог. Процес реалізації валютної блокади може здійснюватися у таких основних формах: 1) заморожування валютних цінностей даної країни (тобто її іноземних авуарів), що зберігаються в іноземних банках через позбавлення власників рахунків права вільно розпоряджатися коштами на них; 2) припинення іноземних допоміг уряду даної країни; 3) запровадження заборони національним компаніям щодо реалізації інвестиційних проектів на території країни, яка є об'єктом валютної блокади; 4) відмова у наданні кредитів, у тому числі й кредитів міжнародних валютно-кредитних організацій.

Сьогодні політика валютних обмежень у зазначених вище формах використовується у міжнародній сфері економічних відносин насамперед з

метою боротьби із фінансовою підтримкою міжнародних терористичних угруповань, а також протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. До міжнародних органів, на які покладено відповідні функції, належить передусім Група розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF), а також інші міжнародні організації, діяльність яких спрямована на співробітництво у запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів. Рекомендації FATF, зокрема, розглядаються як міжнародний стандарт для боротьби з відмиванням капіталів: зміцнення національних правових і фінансових систем, підвищення ефективності регулюючих режимів, розвиток міжнародного співробітництва правоохоронних органів та здійснення інших заходів, спрямованих на боротьбу з відмиванням капіталів. Країни, що не дотримуються цього стандарту, заносяться у так званий «чорний» список FATF і щодо них можуть вжити ряд заходів адміністративного впливу, передусім у плані обмеження грошових операцій з фізичними і юридичними особами цих країн, тобто прями валютні обмеження.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте сутність та зміст основних цілей валютної політики центрального банку.
2. У чому полягають завдання валютного регулювання і валютного контролю?
3. Назвіть основні види та розкрийте механізм дії інструментів валютної політики.
4. Сформулюйте визначення поняття обмінного курсу, чим зумовлена потреба його розрахунку.
5. Які фактори впливають на динаміку обмінного курсу національної валюти?
6. Дайте порівняльну оцінку режимів плаваючого і фіксованого режимів валютного курсу.
7. Чим визначалося використання різних режимів валютного курсу в Україні на різних етапах перехідного періоду?
8. За якими напрямками здійснюється регулювання центральним банком внутрішнього валютного ринку?
9. Охарактеризуйте процес регулювання центральним банком ринку дорогоцінних металів.
10. Назвіть основні напрями організації валютного контролю Національного банку України.

ЛЕКЦІЯ №8

ТЕМА 8

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС ТА ЗОЛОВОВАЛЮТНІ РЕЗЕРВИ В СИСТЕМІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ЗМІСТ ТЕМИ

1. Діяльність центрального банку зі складання та регулювання платіжного балансу

2. Діяльність центрального банку з управління золотовалютними резервами

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 46, 54, 55, 56, 57]

Основні терміни і поняття: платіжний баланс, економічною територією, рахунок поточних операцій, баланс товарів (або торговельний баланс), баланс послуг, доходи, поточні трансферти, рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій, рахунок операцій з капіталом, фінансовий рахунок, прямі інвестиції, портфельні інвестиції, інші інвестиції, резервні активи, дисконтна політика, девізна політика, валютні обмеження, нейтральна форма платіжного балансу, аналітична форма платіжного балансу, золотовалютні резерви, резервна позиція в МВФ, спеціальні права запозичення, золотий запас.

1. Діяльність центрального банку зі складання та регулювання платіжного балансу

Важливим напрямом валютної політики центрального банку кожної країни є складання та регулювання сальдо платіжного балансу, який відбиває кількісне і якісне вартісне вираження масштабів, структури і характеру зовнішньоекономічних операцій країни та її участі у світовому господарстві.

Платіжний баланс — це співвідношення усіх фактичних платежів, здійснених даною країною іншим країнам, та надходжень коштів, отриманих нею з-за кордону.

Платіжний баланс є документом, що відображає систематизований запис усіх економічних угод, здійснюваних резидентами даної країни з її нерезидентами. Платіжний баланс може складатись або за певний період (рік, місяць, квартал) або на певну дату (у вигляді співвідношення міжнародних надходжень і платежів на даний момент). Відображаючи усі операції, здійснені між національною економікою та господарствами інших країн, платіжний баланс слугує важливою інформаційною базою для розроблення основних засад валютної, грошово-кредитної, зовнішньоекономічної політики держави, оцінки перспектив щодо участі країни у міжнародному поділі праці та її позицій на світових ринках. Тому складання платіжного балансу є обов'язковою вимогою Міжнародного валютного фонду до всіх країн-членів.

Згідно з рекомендаціями МВФ складання платіжного балансу має ґрунтуватися на чіткому визначенні цілого ряду понять: резидента (нерезидента), економічної території, поняття угоди, обліку цін та моменту здійснення угоди.

Визначення поняття *резидента (нерезидента)* для складання платіжного балансу загалом відповідає системі національних рахунків. Резидентом є суб'єкт ринку, що функціонує на економічній території даної країни більше

року, має тут центр економічного інтересу, тобто веде господарську діяльність на території країни і має намір тривалий час продовжувати цю діяльність.

Під *економічною територією* розуміють географічну територію, на яку поширюється юрисдикція уряду даної країни і на якій товари, робоча сила і капітал мають можливість вільно переміщуватися. Економічна територія країни включає також її повітряний простір, територіальні води і континентальний шельф, на який країна має виключне право володіння.

Поняття *угоди* передбачає обмін матеріальними або фінансовими активами між резидентами і нерезидентами. Угода визначається як економічний потік, котрий відображає створення, перетворення, передання або знищення економічної цінності і передбачає зміну власності на товари і фінансові активи, надання послуг, робочої сили і капіталу.

Облік цін згідно з рекомендаціями спеціалістів МВФ здійснюється на основі використання ринкової ціни. Вона являє собою суму коштів, яку покупці, котрі бажають придбати товари чи фінансові активи, сплачують продавцям відповідно до кожної конкретної угоди.

Момент здійснення угоди може визначатися за датою її укладення, датою відвантаження товару, датою перетинання кордону тощо. Загальним правилом при визначенні моменту здійснення угоди є фіксація зміни права власності на економічні цінності.

Структура платіжного балансу передбачає групування всіх операцій, що в ньому відображаються, за окремими статтями і розділами залежно від характеру здійснюваних зовнішньоекономічних угод. Ці угоди поділяються на два види: 1) *поточні*, пов'язані з рухом товарів, послуг, доходів, трансфертів, і 2) *фінансові*, пов'язані з інвестиційною діяльністю, а також операціями з активами і зобов'язаннями.

Сьогодні структура платіжного балансу є стандартизованою відповідно до чинних методичних вказівок МВФ. Структурно основні компоненти платіжного балансу групуються за двома рахунками: 1) рахунок поточних операцій і 2) рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій.

I. *Рахунок поточних операцій* охоплює всі операції, здійснювані резидентами і нерезидентами з реальними цінностями, також операції, пов'язані з безоплатним наданням чи одержанням цінностей для поточного використання. У структурі рахунка поточних операцій виділяють такі чотири елементи: 1) баланс товарів, 2) баланс послуг, 3) доходи і 4) поточні трансферти.

Баланс товарів (або торговельний баланс) показує співвідношення між доходами від експорту товарів і витратами, здійснюваними на оплату імпорту товарних цінностей. Облік експорту та імпорту товарів ведеться у цінах FOB, що не включають витрат на перевезення і страхування товарів, оскільки дані витрати належать до послуг і проходять у балансі за відповідною статтею.

Баланс послуг є частиною платіжного балансу, що відображає надходження коштів за надані нерезидентам послуги і витрати на оплату послуг, які отримуються резидентами. При цьому у платіжному балансі відображається рух коштів за такими видами послуг, як транспортні,

подорожні, будівельні, фінансові, страхові, послуги зв'язку, комп'ютерні та інформаційні послуги, роялті та ліцензійні послуги, реклама та маркетинг, наукові та конструкторські послуги, урядові послуги та інші.

Доходи є статтею поточного рахунка платіжного балансу, що відображає рух коштів, пов'язаних з такими операціями: а) оплатою праці, тобто виплатами заробітної плати працівникам даної країни за роботу, виконану за кордоном; б) доходами від прямих, портфельних та інших інвестицій, що передбачають сплату коштів за результатами пайової участі у капіталі компаній, дивідендів за акціями, процентів за облігаціями і банківськими кредитами тощо.

Поточні трансферти є статтею рахунка поточних операцій, яка показує некомпенсоване передання даній країні матеріальних та фінансових цінностей з-за кордону, і навпаки. Вони включають, з іншого боку, державні трансферти у вигляді гуманітарної допомоги, внесків до міжнародних організацій, надання технічної допомоги, а з іншого — грошові перекази працюючих за кордоном, а також дарування, спадщину, аліменти, пенсії та інші виплати.

II. Рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій — це розділ платіжного балансу, в якому відображається співвідношення між іноземними активами та зобов'язаннями резидентів і нерезидентів даної країни. Відповідно до назви його двома основними складовими є рахунок операцій з капіталом та фінансовий рахунок.

Рахунок операцій з капіталом включає всі операції, які передбачають, по-перше, одержання або сплату капітальних трансфертів, а по-друге, придбання і використання невиробничих, нефінансових активів. У першому випадку йдеться про передання права власності на основні фонди, списання боргу за ввезені мігрантами ресурси, а в другому — про передання прав на користування землею та її надрами, патентів, ліцензій, авторських прав тощо.

Фінансовий рахунок охоплює усі операції з фінансовими активами і зобов'язаннями резидентів щодо нерезидентів. Усі ці операції за функціональними ознаками класифікуються на чотири основні групи: 1) прямі інвестиції; 2) портфельні інвестиції; 3) інші інвестиції; 4) резервні активи.

Прямі інвестиції відображають вкладення коштів резидентами у діяльність зарубіжних підприємств з метою справляти стійкий вплив на діяльність такого підприємства в іншій країні. Вкладення коштів вважаються прямими інвестиціями, якщо вони забезпечують 10-відсоткову участь у капіталі підприємства. Як правило, такого роду капіталовкладення передбачають придбання відповідної кількості простих акцій, що забезпечують право голосу їх власникові.

Портфельні інвестиції охоплюють вкладення коштів резидентів у цінні папери, які надають право участі у капіталі, а також боргові цінні папери, за винятком тих коштів, що належать до прямих інвестицій та резервних активів. Сюди належать вкладення в акції різних типів (не для контролю над підприємством), облігації та інші боргові зобов'язання, а також різні види похідних фінансових інструментів.

Інші інвестиції відображають вкладення за залишковим принципом, тобто операції, що не відносяться до прямих і портфельних інвестицій та

резервних активів. Сюди належать торговельні кредити (тобто комерційні кредити постачальників або аванси покупців), банківські кредити, готівкова валюта (поза банківською системою), депозити у банках, довгострокові кредити МВФ та міжнародних валютно-кредитних організацій, прострочена заборгованість.

Резервні активи відображають іноземні валютні активи у різних формах, що перебувають під контролем центрального банку країни. До них відносять монетарне золото, спеціальні права запозичення, резервна позиція в МВФ, іноземна валюта (готівка і кошти на рахунках у банках-нерезидентах), а також зарубіжні фінансові активи у вигляді ліквідних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті.

Побудова платіжного балансу ґрунтується на принципах бухгалтерського обліку, що передбачає відображення кожної економічної операції подвійним записом — кредитом однієї статті і дебетом іншої. Це підтверджує опосередковування рухом валютних потоків руху реальних економічних цінностей. У разі якщо економічні цінності (товари, послуги, фінансові активи) надаються безоплатно, для висвітлення цієї операції подвійним записом використовується спеціальна стаття «трансферти».

Статті платіжного балансу являють собою рядки таблиці. При цьому дебет за кожною статтею вказується зі знаком «-», а кредит — зі знаком «+». Це означає, що за дебетом рахунків платіжного балансу відображається надходження благ (товарів, послуг, фінансових зобов'язань — при видачі кредитів за кордон) у дану країну, за які її резиденти мають здійснювати відповідні платежі, тобто має місце відплив валютних коштів, що і показується зі знаком «-». І навпаки, за кредитом рахунків платіжного балансу показується відплив благ із країни (експорт товарів і послуг, видачу фінансових зобов'язань — при отриманні кредитів з-за кордону), за який її резиденти отримують валютні платежі, що і показується зі знаком «+».

Кожна угода у платіжному балансі має фіксуватися двічі, але з протилежними знаками. Тому загальний баланс має перебувати у стані рівноваги. Утім на практиці дану умову дотримати досить важко, оскільки для складання балансу використовуються різні джерела, що зумовлює часові та вартісні розбіжності. Для врівноваження балансу ці розбіжності наводяться у спеціальній статті «помилки й упущення».

З бухгалтерського погляду платіжний баланс завжди перебуває у стані рівноваги, проте за окремими його розділами має місце або *активне сальдо* (якщо надходження валюти перевищують платежі), або *пасивне сальдо* (якщо валютні платежі перевищують надходження). Так, наприклад, активне сальдо за поточним рахунком платіжного балансу показує, що країна більше продає товарів і послуг за кордон, аніж закупає їх, а пасивне сальдо відображає, відповідно, зворотню ситуацію. Активне ж сальдо фінансового рахунка показує зниження іноземних активів резидентів або зростання іноземних зобов'язань країни, а пасивне — навпаки, відображає зростання іноземних активів (відплив капіталів) чи зменшення іноземних зобов'язань (погашення кредитів).

Загалом сальдо рахунка поточних операцій урівноважується

протилежним за знаком сальдо рахунка операцій з капіталом і фінансових операцій, а кінцевий підсумок платіжного балансу дорівнює нулю. Таким чином, усі переміщення капіталів є балансуєчими статтями для руху товарів і послуг. Наприклад, якщо країна імпортує товарів більше, ніж експортує, то для оплати різниці необхідно залучити відповідні валютні кошти у формі іноземних інвестицій чи кредитів. Згідно з рекомендаціями МВФ до складу балансуєчих статей, тобто тих статей, за рахунок яких здійснюється, власне, фінансування сальдо платіжного балансу, відносять зміни у резервних активах країни, а також кредитів МВФ та інших офіційних позик на міжнародному ринку. Відокремлення зазначених балансуєчих статей від основних статей платіжного балансу, що пов'язані з рухом товарів, послуг і капіталів і мають самостійне значення, дає змогу визначити загальне сальдо платіжного балансу, тобто встановити, яким воно є — активним чи пасивним.

Загалом величина сальдо за різними розділами платіжного балансу визначається під впливом цілого ряду різноманітних факторів. До них, зокрема, належать такі.

По-перше, це *нерівномірність економічного розвитку різних країн*, що впливає на їхні конкурентні позиції на світових ринках та визначає місце у світовій торгівлі. Даний фактор, наприклад, показує роль міжнародної конкуренції між основними світовими центрами економічного розвитку (США, Західна Європа, країни Південно-Східної Азії) у формуванні їхніх платіжних балансів, виявом чого є поступова зміна їх позиції на світових ринках — від активного сальдо платіжного балансу США і дефіцитів балансів країн Західної Європи й Японії одразу після Другої світової війни до значного дефіциту торговельного балансу США в сучасних умовах і активного сальдо їхніх основних конкурентів.

По-друге, *глобалізація економічних процесів*, що визначає істотні спрощення при переміщеннях капіталів між країнами, обумовлює рух значних обсягів короткострокових вкладень, що часто-густо мають виключно спекулятивний характер і за наявності кризових явищ на світових фінансових ринках (кризи 90-х років минулого століття у Мексиці, Аргентині, країнах Південно-Східної Азії) можуть призводити до значних дефіцитів платіжних балансів.

По-третє, *фінансовим фактором впливу* на платіжний баланс країни є зовнішні державні витрати, спрямовані на забезпечення досягнення різноманітних економічних і політичних цілей (наприклад, утримання воєнних баз чи ведення військових дій за кордоном, надання фінансової і гуманітарної допомоги іншим країнам).

По-четверте, *інфляційні процеси і нестабільність внутрішнього грошового обігу* в країні можуть спричинити підвищення собівартості й цін на продукцію національних виробників, ускладнюючи їх конкурентні позиції на світових ринках та обмежуючи можливості експорту. Крім того, дестабілізація грошового обігу та неконтрольовані темпи інфляції в країні можуть зумовлювати відплив капіталів за кордон. Усе це негативно позначається на сальдо платіжного балансу, змушуючи країну вдаватися до зарубіжної

допомоги і зовнішніх запозичень.

По-п'яте, *різні види таких надзвичайних обставин*, як неврожаї, стихійні лиха, катастрофи, терористичні акти, можуть украй негативно вплинути на стан платіжного балансу країни з огляду на стимулювання відпливу капіталів за кордон, порушення виробничих циклів усередині країни та зниження обсягів експортних операцій.

Регулювання сальдо платіжного балансу належить до найважливіших завдань валютної політики центрального банку, позаяк рівновага платіжного балансу безпосередньо позначається на стабільності валютного курсу та грошового обігу всередині країни. Цей вплив реалізується через можливість різких коливань попиту на іноземну валюту на внутрішньому валютному ринку країни, що є наслідком тих чи інших змін в обсягах та структурі відповідних зовнішньоекономічних операцій, які відображаються у платіжному балансі й адекватний аналіз яких дає змогу центральному банку виробити правильні заходи валютного регулювання для забезпечення стабільності валютного ринку та досягнення цілей валютної політики.

Вибір інструментів валютної політики для регулювання сальдо платіжного балансу залежить від того, є воно пасивним чи активним. Так, за пасивного сальдо платіжного балансу необхідно вживати заходів, спрямованих на стимулювання експорту, обмеження імпорту, сприяння залученню іноземних капіталів та обмеження їх відпливу. За активного платіжного балансу валютне регулювання може бути спрямоване на усунення небажаного надмірного активного сальдо, для чого вживаються заходи зі стимулювання імпорту й обмеження експорту, сприяння вивезенню капіталів, у тому числі й через надання кредитів, і обмеження їх ввезення в країну.

Для досягнення зазначених цілей валютна політика центрального банку може передбачати таке використання відповідних інструментів.

По-перше, *дисконтна політика* за пасивного сальдо платіжного балансу через підвищення ставки рефінансування центрального банку може підвищити ринкову норму процента в країні загалом, що може мати своїм наслідком додаткове залучення іноземних капіталів у країну, які шукають вигідні сфери свого застосування. За активного сальдо — навпаки, зниження облікової ставки центрального банку є додатковим фактором експорту капіталів із країни.

По-друге, *девільна політика* через відповідні валютні інтервенції центрального банку може впливати на динаміку обмінного курсу національної валюти, визначаючи її девальвацію чи ревальвацію. Так, за пасивного сальдо платіжного балансу центральний банк може вдатися до заходів щодо девальвації національної валюти, що спрямовано на стимулювання експорту і стримування імпорту товарів через отримання національними виробниками продукції, яка продається за кордоном, так званої девальваційної премії, а отже і можливостей зниження цін і перемоги у конкурентній боротьбі на зовнішніх ринках. І навпаки, за активного сальдо центральний банк може вдатися до ревальвації національної валюти задля стимулювання імпорту товарів.

По-третє, *валютні обмеження*, запроваджувані центральним банком, є активним засобом адміністративного впливу на операції на валютному ринку,

що необхідно, як правило, для подолання дефіциту платіжного балансу. При цьому центральним банком можуть запроваджуватися, зокрема, обов'язковий продаж валютної виручки експортерами, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, зосередження валютних операцій у небагатьох уповноважених банках. Спрямованість цих заходів передбачає обмеження вивезення капіталу з країни.

По-четверте, *заходи грошово-кредитної політики*, спрямовані на регулювання обсягу грошової маси в країні, впливають також і на валютний курс у разі порівняно ліберального режиму здійснення операцій на внутрішньому валютному ринку. За таких обставин рестриктивні заходи грошово-кредитної політики можуть сприяти підвищенню обмінного курсу національної валюти, що може бути необхідним за активного сальдо платіжного балансу, а експансіоністська монетарна політика, навпаки, сприяючи зниженню курсу, дає змогу поліпшити ситуацію при дефіциті платіжного балансу.

Якщо сальдо платіжного балансу пасивне, то для його врівноваження використовується ряд методів, які можна поділити на дві основні групи: тимчасові й остаточні.

Тимчасові методи покриття дефіциту платіжного балансу передбачають залучення іноземних кредитів (державних і приватних), відстрочення погашення вже залучених кредитів, отримання позичок від міжнародних валютно-кредитних організацій.

Остаточними методами покриття сальдо платіжного балансу є використання офіційних золотовалютних резервів країни, а також залучення іноземної допомоги.

В Україні практичні заходи зі складання платіжного балансу були розпочаті з 1993 р., коли спільною Постановою Національного банку і Кабінету Міністрів «Про деякі питання складання платіжного балансу» № 737 від 17 вересня 1993 р. відповідальність за складання платіжного балансу було покладено на Національний банк України, що згодом було підтверджено у законодавчому порядку із прийняттям Закону України «Про Національний банк України». А новою спільною Постановою Національного банку і Кабінету Міністрів №517 від 17 березня 2000 р. було встановлено порядок координації дій міністерств і відомств щодо формування інформаційної бази платіжного балансу.

Відповідно до зазначеної постанови в Україні діє система збору інформації за міжнародними операціями для складання платіжного балансу, яка об'єднує два типи такого збору:

- 1) *банківський* — під егідою НБУ, що забезпечує збирання інформації про валютні операції від уповноважених банків за формою № 1-ПБ;
- 2) *статистичний* — під егідою Державного комітету статистики України, що ґрунтується на звітності підприємств і організацій, які відкрили рахунки в іноземних банках за формою № 2-ПБ.

Основою інформаційної бази для складання платіжного балансу України є банки, які декларують здійснені протягом кожного місяця операції з

нерезидентами, що проведені за дорученням клієнтів та від власного імені. При цьому, крім дебетових та кредитових оборотів за коррахунками з розбивкою за операціями, уповноважені банки надають інформацію про залишки на коррахунках на початок і кінець звітного періоду. Важливими елементами інформаційної бази для складання платіжного балансу є також дані Державної митної служби України щодо митного декларування товарів, які перетинають кордон, а також Міністерства фінансів України про стан зовнішньої довгострокової заборгованості держави.

На Національний банк України покладені обов'язки безпосереднього складання платіжного балансу, а також розроблення методологічної та методичної бази для аналізу і прогнозування платіжного балансу. З цією метою НБУ координує дії всіх установ для концентрації повної інформації, необхідної для складання платіжного балансу.

Слід зазначити, що платіжний баланс складається у нейтральній або в аналітичній формі.

Нейтральна форма платіжного балансу передбачає об'єднання всіх без винятку статей (як основних, так і балансуєчих) у двох розділах за поточним і капітальним рахунком, а для забезпечення рівності додається стаття «помилки й упущення», що дає змогу зафіксувати нульове сальдо. Однак недоліком нейтральної форми платіжного балансу є те, що вона не дозволяє оцінити конкретний стан зовнішньоекономічної діяльності країни загалом, а дає уявлення лише за окремими видами операцій.

Аналітична форма платіжного балансу відображає його статті таким чином, щоб первинні, автономні операції були відокремлені від урівноважуючих (балансуєчих) записів. Це дає змогу вивести активне чи пасивне сальдо платіжного балансу загалом та отримати фактичні результати зовнішньоекономічної діяльності країни (табл. 8.1).

Схема побудови платіжного балансу за принципом подвійного запису, коли кожна зовнішньоекономічна операція відображається за дебетом і кредитом, дає змогу правильно оцінити, чи відбувається приплив валюти в країну, чи має місце її відплив. Загальне правило тут діє таке. Якщо має місце приплив валюти (тобто операція проводиться за кредитом) у балансі відповідна сума показана зі знаком «+». Знак «+», що показується у балансі, означає фактичне зростання пропозиції валюти на внутрішньому валютному ринку країни (у результаті зростання експортних операцій).

Якщо має місце відплив валютних коштів з країни, тобто операція проводиться за дебетом, у платіжному балансі відповідні суми угод відображаються зі знаком «-». Знак «-» за статтею балансу означає відповідне зростання попиту на валюту на внутрішньому валютному ринку (іноземну валюту необхідно придбати для виконання зовнішніх зобов'язань, наприклад для погашення облігаційних позик чи іноземних кредитів).

Позитивне сальдо платіжного балансу означає чистий приплив валютних коштів у країну за аналізований період. Дані ресурси можуть бути використані для поповнення валютних резервів центрального банку або на погашення кредитів міжнародних валютно-кредитних організацій. При цьому збільшення

валютних резервів відбувається через придбання валюти на ринку, тобто має місце попит на валюту і тому дана операція відображається за дебетом, тобто зі знаком «-». Якби Національний банк продавав валюту з резервів, то стимулювалася б пропозиція і на внутрішній валютний ринок надходили б додаткові кошти, а сама операція відображалася б за кредитом, тобто зі знаком «+».

Таблиця 8.1 – Форма платіжного балансу

Статті платіжного балансу	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
A. Рахунок поточних операцій	-3 016	-10 233	-14 335	-16 518	-4 596	-189	-3 450
Баланс товарів та послуг	-3 982	-10 145	-14 346	-15 634	-4 606	-1 704	-5 470
Баланс товарів	-9 597	-18 031	-21 846	-22 128	-7 128	-3 455	-6 942
Експорт товарів	47 299	62 383	64 427	59 106	50 552	35 420	33 560
Імпорт товарів	56 896	80 414	86 273	81 234	57 680	38 875	40 502
Баланс послуг	5 615	7 886	7 500	6 494	2 522	1 751	1 472
Експорт послуг	18 327	21 269	22 089	22 613	14 884	12 442	12 448
Імпорт послуг	12 712	13 383	14 589	16 119	12 362	10 691	10 976
Баланс первинних доходів	-2 009	-3 796	-2 965	-3 033	-1 531	-1 113	-931
Надходження	4 715	5 485	7 082	7 767	5 503	4 298	4 481
Виплати	6 724	9 281	10 047	10 800	7 034	5 411	5 412
Оплата праці (баланс)	4 034	4 808	5 520	6 757	5 154	4 107	4 286
Надходження	4 046	4 825	5 542	6 782	5 183	4 143	4 323
Виплати	12	17	22	25	29	36	37
Доходи від інвестицій (баланс)	-6 043	-8 604	-8 485	-9 790	-6 685	-5 220	-5 217
Надходження	669	660	1 540	985	320	155	158
Виплати	6 712	9 264	10 025	10 775	7 005	5 375	5 375
Баланс вторинних доходів	2 975	3 708	2 976	2 149	1 541	2 628	2 951
Надходження	4 042	4 751	4 219	4 129	3 424	3 432	3 709
Виплати	1 067	1 043	1 243	1 980	1 883	804	758
B. Рахунок операцій з капіталом	188	101	40	-60	400	456	92
<i>Чисте кредитування (+)/чисте заповнення (-) (=A+B)</i>	-2 828	-10 132	-14 295	-16 578	-4 196	267	-3 358
C. Фінансовий рахунок	-7 859	-7 677	-10 120	-18 601	9 111	-582	-4 704
Прямі інвестиції (сальдо)	-5 759	-7 015	-7 195	-4 079	-299	-3 012	-3 268
Прямі інвестиції: активи	692	192	980	430	548	38	173
Прямі інвестиції: пасиви	6 451	7 207	8 175	4 509	847	3 050	3 441
у т. ч. кредити прямого інвестора в Україні	901	1 086	1 927	841	135	-953	-109
Портфельні інвестиції (сальдо)	-4 342	-1 569	-4 689	-8 787	2 700	-367	-293
Портфельні інвестиції: активи	17	48	72	-5	-1	3	-77
Портфельні інвестиції: пасиви	4 359	1 617	4 761	8 782	-2 701	370	216
Акціонерний капітал	290	519	516	1 180	-391	177	69
Боргові цінні папери	4 069	1 098	4 245	7 602	-2 310	193	147
Центральний банк	0	0	0	0	0	0	0
Сектор державного управління	3 254	1 040	3 424	4 786	19	949	256
Банки	-150	-1 026	-346	1 779	-717	-613	-88
Інші сектори	965	1 084	1 167	1 037	-1 612	-143	-21
Інші інвестиції (сальдо)	3 593	1 878	3 157	-6 375	7 243	2 653	-1 660
Інші інвестиції: активи	10 748	9 883	9 225	-1 720	1 515	-1 045	-4 814
Центральний банк	202	-12	-284	-149	-361	-52	-15
Сектор державного управління	0	0	0	0	0	0	0
Банки	1 869	-139	1 781	-3 276	-3 006	384	-700
Інші сектори	8 677	10 034	7 728	1 705	4 882	-1 377	-4 099
у т. ч. готівкова валюта поза банками	5 600	11 408	7 961	2 691	3 452	-1 778	-4 747
у т. ч. торгові кредити	2 732	-1 651	-755	-530	744	609	428
Інші інвестиції: пасиви	7 155	8 005	6 068	4 655	-5 728	-3 698	-3 154
Центральний банк	-4	3	7	-12	0	1 320	-1 303
Сектор державного управління	1 865	77	-994	-33	3 274	2 295	252
Банки	-2 396	-2 108	-3 295	-1 032	-2 102	-4 304	-2 628
Інші сектори	7 690	10 033	10 350	5 732	-6 900	-3 009	525
Довгострокові кредити	4 136	4 925	8 047	1 264	-596	-1 198	-348
Короткострокові кредити	467	1 027	-299	570	342	-84	273
Торгові кредити	3 087	4 081	2 602	3 898	-6 646	-1 727	600
Помилки та упущення	1 351	971	1 393	-640	533	-144	-517
D. Зведений баланс (= A + B - C = E)	5 031	-2 455	-4 175	2 023	-13 307	849	1 346
E. Резерви та пов'язані статті (= E.1 - E.2 - E.3 = D)	5 031	-2 455	-4 175	2 023	-13 307	849	1 346
E.1. Резерви активи	8 460	-2 455	-7 594	-3 552	-12 404	6 016	2 348
E.2. Кредити МВФ	3 429	0	-3 419	-5 575	903	5 167	1 002
E.3. Розподіл СПЗ	0	0	0	0	0	0	0

Отже, у табл. 8.1, що подає аналітичну схему платіжного балансу, видно чіткий поділ усіх статей на основні й балансуєчі. Усі статті над рядком «баланс» належать до основних, первинних, оскільки вони самостійно визначають приплив або відплив іноземної валюти, формуючи загальне сальдо

платіжного балансу (позитивне чи негативне). Усі статті, що перебувають під рядком «баланс», є похідними, балансуєчими, що врівноважують вплив первинних статей на кон'юнктуру внутрішнього валютного ринку. Відтак зміна первинних операцій у платіжному балансі автоматично тягне за собою проведення вторинних операцій. При здійсненні основних операцій виникає чистий приплив іноземної валюти на внутрішній валютний ринок, який може дестабілізувати його і зумовити значні коливання валютного курсу. Тому центральний банк змушений проводити відповідні операції з резервами для забезпечення належної стабільності валютного ринку і динаміки обмінного курсу.

Таким чином, глибокий, всебічний аналіз стану платіжного балансу дає змогу належно використовувати його результати у регулятивній діяльності НБУ у валютній сфері економічних відносин шляхом застосування відповідних інструментів механізму курсоутворення (передусім через заходи девізної політики) та оптимального управління золотовалютними резервами країни.

2. Діяльність центрального банку з управління золотовалютними резервами

Управління золотовалютними резервами країни є органічною складовою валютної політики центрального банку, що безпосередньо впливає на можливості ефективного використання ним основних інструментів валютного регулювання, зокрема таких, як девізна політика, установлення режиму валютного курсу, ревальвації та девальвації тощо.

Золотовалютні резерви — це належні державі валютні активи, що включають золото та міжнародні платіжні засоби і можуть бути використані для міжнародних розрахунків та погашення зовнішніх боргів.

Призначенням золотовалютних резервів є забезпечення міжнародних торговельно-економічних і кредитно-фінансових відносин, що здійснюються на рівні держав, належною кількістю платіжних засобів, покриття дефіциту платіжного балансу, а також проведення девізної політики центральним банком через валютні інтервенції на ринку.

Структура золотовалютних резервів значною мірою залежить від особливостей елементів діючої у даний історичний період світової валютної системи, особливостей міжнародних розрахунків, ролі різних країн у світовій торгівлі та міжнародному поділі праці.

В умовах функціонування золотого стандарту (Паризька система) основна частка офіційних резервів, створюваних центральними банками, припадала саме на золото, котре виступало не лише як засіб міжнародних розрахунків, а й як основний актив, що слугував забезпеченням внутрішнього банкотного обігу в країні. Генуезька валютна система поклала початок активнішому нагромадженню іноземних валют у структурі золотовалютних резервів — головним чином розмінних на золото девізів — долара США, англійського фунта стерлінгів та французького франка. А зі створенням Бреттон-Вудської

валютної системи домінуючі позиції як у світовій торгівлі, так і в структурі валютних резервів зайняв долар США.

Із змінами, що відбулися в розподілі частки різних країн у міжнародних торговельних операціях, зростанням ролі Західної Європи та Японії у світовій торгівлі в офіційних валютних резервах центральних банків відбулися адекватні зміни, що відображали вже багатовалютний стандарт Ямайської системи. До золотовалютних резервів нарівні із долларом США були включені також більш стабільні європейські валюти (німецька марка і швейцарський франк) та японська єна.

Сьогодні структура резервів центральних банків значною мірою визначається оцінкою перспектив економічного розвитку США та Західної Європи, що впливає на частку, відповідно, долара і євро у складі золотовалютних резервів.

Незважаючи на поступове зниження за останні десятиліття позицій долара США, він усе ще залишається провідною резервною валютою світу. Саме у доларах утримують свої резерви центральні банки більшості країн світу (71,5% усіх резервів у 1981 р., 64,9% — у 1985 р., 56,4% — у 1990 р., 54—56% — в останній період) І це попри те, що частка Сполучених Штатів у світовій торгівлі (15%) майже удвічі менша за відповідну частку країн Євросоюзу (близько 34%). А протиріччя, які супроводжують реалізацію монетарної політики різних країн ЄС, проблеми дотримання бюджетної дисципліни, значні витрати, пов'язані з інтеграцією нових членів, можуть обумовити нестабільність становища нової європейської валюти, а відповідно і досить тривалу перспективу перебування долара у ролі провідної резервної валюти.

Основними завданнями центрального банку щодо формування структури золотовалютних резервів за складом валютних активів, які до них включаються, є: 1) відповідність цієї структури спрямуванню платежів за зовнішньоекономічними операціями та обслуговуванню зовнішнього боргу; 2) недопущення знецінення резервних активів унаслідок коливання курсів різних валют; 3) забезпечення по можливості прийняттого рівня доходності вкладень, розміщених у валютних активах, за мінімального ризику.

Склад золотовалютних резервів, що формуються центральним банком, включає, як правило, чотири основні компоненти:

- 1) іноземна валюта;
- 2) резервна позиція в МВФ;
- 3) спеціальні права запозичення (СДР);
- 4) золотий запас.

Запаси іноземної валюти, тобто грошових знаків інших країн, що належать даній країні, перебувають, як правило, у безготівковій формі і зберігаються на кореспондентських рахунках і короткострокових депозитах у зарубіжних банках, а також у формі різного роду цінних паперів, виражених у валюті, що обертаються на міжнародному фінансовому ринку. До цих паперів належать здебільшого казначейські векселі та урядові облігації як найбільш надійні види фондових інструментів. Певна частка запасів іноземної валюти

може зберігатися також у вигляді готівки в касах центрального банку.

Резервна позиція в МВФ — це особлива форма активів, що означає право країни-члена автоматично отримувати від нього кошти в іноземній валюті у межах 25 % квоти, а також суми, що раніше була надана в кредит Фонду. У зв'язку з тим, що квота в Міжнародному валютному фонді, яка визначає частку кожної країни в капіталі МВФ, на 75% вноситься у національній валюті, а на 25% — у вільно конвертованій валюті, визначеній Фондом, то саме на цю суму може претендувати країна щодо отримання її як кредиту на першу вимогу без будь-яких застережень. Для використання цих коштів, на відміну від стандартних кредитів МВФ, не встановлюється часових обмежень і не потрібно мати попередньої згоди з боку Фонду. Резервна позиція в МВФ є, по суті, тим лімітом, у межах якого країна автоматично отримує від Фонду необхідну їй іноземну валюту.

Спеціальні права запозичення (СПЗ або СДР за англійською абревіатурою special drawing rights) — це компонент золотовалютних резервів, що являє собою запаси коштів в емітованих МВФ міжнародних резервних і платіжних засобах, які розподіляються між країнами-членами пропорційно до їхніх квот. Угода про емісію СДР набула чинності 1 січня 1970 р. Призначенням СДР було регулювання сальдо платіжних балансів, поповнення офіційних резервів, вимірювання вартості національних валют та розрахунки з МВФ. СДР фактично являє собою штучну колективну грошову одиницю МВФ, курс якої встановлюється на основі середньозваженого спеціального набору валют.

До 1 січня 1999 р. вартість СДР визначалася Фондом на основі середньозваженого курсу п'яти провідних валют, що являли собою «валютний кошик» СДР: долар США, японська єна, німецька марка, французький франк, англійський фунт стерлінгів. З 1 січня 1999 р. (тобто із запровадженням євро у безготівковий обіг) визначення курсу СДР проводиться за кошиком у складі долара США (39%), євро (32%), англійського фунта стерлінгів (11%) і японської єни (18%). СДР використовуються для безготівкових міжнародних розрахунків шляхом записів на спеціальних рахунках МВФ, а тому як компонент міжнародних ліквідних коштів СДР можуть використовуватися лише на рівні урядів, центральних банків та міжнародних валютно-кредитних організацій, а приватні особи й банки не можуть бути власниками СДР. Обмеженість сфер використання СДР у міжнародних розрахунках визначає і незначну їх роль як міжнародного резервного активу порівняно з долларом США. Водночас для цілей формування золотовалютних резервів СДР можуть бути важливим компонентом з огляду на можливості їх обміну на вільно конвертовану валюту для врегулювання зобов'язань по сальдо платіжних балансів.

Золотий запас є централізованим резервом золота у вигляді зливків та золотих монет, що перебуває у розпорядженні центрального банку країни. У період Бреттон-Вудської валютної системи значна роль золота визначалася можливістю країн — членів МВФ використовувати його як міжнародний платіжний засіб, проте через фіксовану ціну (35 дол. за трійську унцію) золото поступово втрачало зв'язок із реальними потребами зовнішньоторгового

обороту. Це у кінцевому підсумку призвело до відмови США розмінювати свою валюту на золото за офіційним курсом. Незважаючи на те, що відповідно до Ямайської валютної угоди від 1976 р. відбулася офіційна демонетизація золота (відміна його офіційної ціни, виключення з міжнародних розрахунків, часткова реалізація золотого запасу МВФ), воно все ще залишається компонентом офіційних золотовалютних резервів центральних банків. Це пов'язано з тим, що золотий запас усе ще може виконувати роль страхового фонду для отримання у разі необхідності міжнародних платіжних засобів у формі вільно конвертованих валют шляхом продажу золота на відповідних спеціалізованих ринках. Крім того, золотий запас може використовуватись і як застава для отримання зовнішніх кредитів в іноземній валюті. Водночас у діяльності центральних банків промислово розвинутих країн щодо формування золотовалютних резервів в останнє десятиліття ХХ ст. проявилася тенденція до поступового скорочення частки золотих запасів у цих резервах. З одного боку, це пов'язано з тим, що такий актив не приносить зовсім ніякого доходу, а з іншого — нестабільність цін на світових ринках золота, кон'юнктура яких більшою мірою визначається політичними чинниками, ніж економічними, може призвести до прямих збитків від утримання значних обсягів золота в активах центробанків. Саме орієнтовно на ринкові ціни на золото його запаси враховуються на балансі центрального банку.

Офіційні золотовалютні резерви Національного банку України за своїм складом відповідають загальносвітовій практиці діяльності центральних банків щодо формування резервних активів. Вони містять такі основні складові:

1) монетарне золото, що розміщене у закордонних банках та у сховищі Державної скарбниці НБУ. Це високочисте золото у формі монет, зливків або брусків не нижче 995 проби;

2) спеціальні права запозичення, що являють собою авуари в СПЗ на рахунку Національного банку України в Казначействі МВФ;

3) резервна позиція України в МВФ, тобто сума міжнародних резервних коштів, еквівалентна квоті нашої країни в МВФ. З 1993 до 1998 р. квота України в МВФ становила 997,3 млн. СДР, а з 1999 р. — 1372 млн. СДР.

4) іноземна валюта, що перебуває на балансі НБУ.

До іноземної валюти належать валютні активи Національного банку України у вигляді готівки, банківських депозитів у банках-нерезидентах з високим міжнародним рейтингом, а також державні та інші цінні папери, що випущені нерезидентами і мають аналогічний рейтинг.

Основним джерелом коштів для поповнення офіційних золотовалютних резервів НБУ до 1995 р. були надходження від обов'язкового продажу валютної виручки експортерів. Після відміни вимоги обов'язкового продажу валюти безпосередньо центральному банку і встановлення зобов'язань для експортерів щодо її реалізації на внутрішньому валютному ринку джерелами поповнення офіційних валютних резервів Національного банку України є його власні операції на внутрішньому валютному ринку, які сьогодні є основним каналом поповнення резервів.

Крім того, Національний банк може поповнювати резерви за рахунок

кредитних коштів, що отримуються урядом України від міжнародних валютно-кредитних організацій, через обмін відповідних валютних надходжень на національну валюту.

Джерелом поповнення резервів можуть також бути доходи, отримувані від операцій із власними валютними цінностями на зовнішніх ринках через розміщення їх у ті чи інші форми прибуткових активів.

А. Офіційні резервні активи	13 147.96
(1) Резерви в іноземній валюті (в конвертованих іноземних валютах)	12 203.21
(а) Цінні папери	6 954.18
В т.ч. емітентів, чий центральний апарат розташований в країні, що надає звітність, з відділеннями та філіалами, розташованими поза межами цієї країни	
(б) Всього валюти та депозитів:	5 249.03
(і) в інших центральних банках, Банку міжнародних розрахунків та МВФ	1 309.62
(іі) в банках, чий центральний апарат розташований в країні, що надає звітність	
в т.ч. розташованих за кордоном	
(ііі) в банках, чий центральний апарат розташований поза межами країни, що надає звітність	3 939.41
в т.ч. розташованих в країні, що надає звітність	
(2) Резервна позиція в МВФ	0.03
(3) СПЗ	8.73
(4) Золото (в т.ч. депозити та, у разі необхідності, контракти "своп")	935.99
- кількість в тройських унціях (млн.)	0.88
(5) Інші резервні активи (зазначити)	
- похідні фінансові інструменти	
- позики небанківським установам-нерезидентам	
- інші	
Б. Інші активи в іноземній валюті (зазначити)	262.72
- Цінні папери, що не включаються в офіційні резервні активи	181.74
- Депозити, що не включаються в офіційні резервні активи	
- Позики, що не включаються в офіційні резервні активи	
- Похідні фінансові інструменти, що не включаються в офіційні резервні активи	
Золото, що не включається в офіційні резервні активи	21.81
- Інші	59.17

Протягом усього періоду діяльності Національного банку України спостерігалася чітка тенденція до нарощування обсягів офіційних золотовалютних резервів, що вказує на поступове зміцнення ролі зовнішньоекономічного сектору у надходженні виручки в іноземній валюті на внутрішній валютний ринок країни.

Одним із головних завдань центрального банку в процесі реалізації валютної політики є ефективне управління офіційними золотовалютними резервами країни. Його цілями є забезпечення покриття дефіциту платіжного

балансу країни і вплив на обмінний курс національної валюти через девізну політику, а також вплив на динаміку обсягів грошової маси всередині країни з метою досягнення цінової стабільності як стратегічної мети грошово-кредитного регулювання загалом.

Для забезпечення ефективного управління золотовалютними резервами центральному банку необхідно мати у своєму розпорядженні систему показників, котрі б відображали:

— по-перше, кількість золотовалютних резервів, тобто відповідність обсягу резервів потребам у них, що визначаються масштабами зовнішньоекономічних операцій даної країни, сальдо платіжного балансу, величиною зовнішнього боргу, а також динамікою руху капіталів;

— по-друге, якість золотовалютних резервів, що обумовлюється такими чинниками, як динаміка обмінних курсів резервних валют на світових ринках, частка золота і СДР у резервах, величина зовнішньої заборгованості країн-емітентів резервних валют, кон'юнктура на світових ринках золота.

Одним із основних показників, що визначають рівень достатності золотовалютних резервів, є відношення їхньої величини до усереднених показників обсягів імпорту. Мінімально прийнятною у світовій практиці вважається величина золотовалютних резервів, яка відповідає вартості імпорту товарів і послуг за три місяці. Крім того, величина золотовалютних резервів країни для якісного аналізу може також зіставлятися з розмірами сальдо платіжного балансу (активного чи пасивного) — як усього, так і окремих його частин, а також із розмірами зовнішнього боргу країни.

Важливим завданням у процесі управління золотовалютними резервами є забезпечення належної їх диверсифікації за видами валют з метою уникнення ризиків, а також приведення цих резервів у відповідність до структури зовнішньоторговельного обороту країни, тобто до валют, у яких укладаються угоди.

Зрозуміло, що із запровадженням євро значна кількість контрактів з партнерами з країн — учасниць Економічного і валютного союзу стала укладатися саме у цій валюті. Це, а також нестабільність курсу долара на світових фінансових ринках змушує Національний банк України диверсифікувати належним чином золотовалютні резерви: близько 60% валютних резервів НБУ становлять дол. США (оскільки 75% зовнішньоекономічних розрахунків в Україні провадиться саме у цій валюті), близько 30% — євро, а решта — англійський фунт стерлінгів, швейцарський франк та золото.

Підтримання обраної валютної структури офіційних золотовалютних резервів НБУ здійснює шляхом інтервенцій на міжбанківському валютному ринку України. У зв'язку з цим в окремі періоди виникає ситуація, коли НБУ продає долари США і купує замість них інші валюти — євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки.

Водночас важливим завданням НБУ при здійсненні цих операцій є підтримання постійної вартості офіційних валютних резервів, не допускаючи її зниження внаслідок значних коливань обмінного курсу долара США на

світових валютних ринках. Це завдання вирішується Національним банком через установлення збалансованої валютної структури золотовалютних резервів. У разі позитивних тенденцій розвитку зовнішньоекономічного сектору і кон'юнктури світових ринків товарів, послуг і капіталів можна вважати, що така ситуація матиме місце і надалі.

Підтримання оптимальної структури офіційних золотовалютних резервів країни вимагає від центрального банку встановлення правильного співвідношення не лише за окремими видами валют, а й визначення частки монетарного золота, що належить до резервів. З огляду на те, що цей вид активів є достатньо ліквідним і може бути без перешкод реалізований на ринку в обмін на вільно конвертовану валюту, центральні банки більшості країн продовжують зберігати золото у своїх резервах.

Проте нестабільність кон'юнктури на ринках золота визначає підвищений ризик його зберігання, а відтак існує тенденція щодо зниження ролі золотих запасів у складі резервів.

Оскільки золотовалютні резерви країни безпосередньо впливають на процес формування грошової бази, яка, у свою чергу, визначає величину грошової маси, необхідним елементом ефективного управління резервами є уникнення центральним банком дестабілізуючого впливу процесу формування резервів на стан грошового обігу.

Так, за наявності активного сальдо платіжного балансу, яке свідчить про надходження значних обсягів валюти на внутрішній ринок (що має місце сьогодні в Україні) завжди існує небезпека імпортування інфляції, позаяк збільшення валютних резервів центральним банком здійснюється за рахунок додаткової емісії національної валюти, в обмін на яку купується валюта іноземна при проведенні відповідних інтервенцій. Нівелювання негативного впливу зростання грошової маси центральним банком може бути здійснено шляхом проведення відповідних стерилізаційних операцій, тобто через операції на відкритому ринку шляхом продажу відповідної кількості державних цінних паперів.

Таким чином, оптимальна структура золотовалютних резервів, правильне управління ними визначає можливості центрального банку ефективно проводити не лише валютну, а й грошово-кредитну політику, забезпечуючи досягнення відповідних стратегічних цілей монетарного регулювання загалом.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає зміст діяльності центрального банку зі складання та регулювання платіжного балансу країни?
2. Які фактори впливають на стан платіжного балансу країни?
3. Як впливає валютна політика центрального банку на сальдо платіжного балансу країни?
4. Визначте сутність та необхідність формування офіційних золотовалютних резервів країни.
5. Назвіть основні складові золотовалютних резервів.
6. У чому полягає зміст діяльності центрального банку з управління

золотовалютними резервами?

ЛЕКЦІЯ №9

ТЕМА 9 УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ

ЗМІСТ ТЕМИ

1. Ризики, які властиві зовнішньоекономічній діяльності.
2. Основні методи зниження валютного ризику.

Рекомендована література: [1-7, 11, 13, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 57]

Основні терміни і поняття: ризик, ризик країни, ризик банку, валютний ризик, ризик контрагента, ризик непереказу грошових коштів, валютні застереження, хеджування, ризик неплатежу, ризик невиконання контракту, експозиція, валютна позиція, довга валютна позиція, коротка валютна позиція, валютний метчинг, форфейтингові операції, форвардний контракт, валютний ф'ючерс, валютний своп, валютний опціон, опціон „кол”, опціон „пут”, валютний арбітраж.

1. Ризики, які властиві зовнішньоекономічній діяльності

З погляду міжнародної торгівлі, ризик — небезпека втрат з вини іншої сторони або через зміну політичної, економічної чи іншої ситуації в країні партнера. Можливих втрат у зовнішньоекономічній діяльності може зазнати будь-хто з її учасників — експортер, імпортер або обслуговуючий банк. Тому дуже важливо знати всі типи ризиків, які виникають у процесі міжнародного товарообміну, а також заходи, що дають змогу ці ризики мінімізувати або усунувати зовсім.

У зовнішньоекономічній діяльності розрізняють чотири основні групи ризиків:

- ризик країни;
- банківський;
- валютний;
- ризик контрагента.

Ризик країни перебуває за межами банківської системи або конкретного ділового партнера. З позицій міжнародної торгівлі до цього ризику належать політичні та економічні події в конкретній країні, які можуть призвести до втрат під час зовнішньоторговельних операцій. Такі події перебувають, до певної межі, під контролем уряду цієї країни.

Мінімізації політичних ризиків може сприяти використання акредитивів, підтверджених банком стабільної країни, форфейтингових угод, експортного

страхування і гарантій.

Разом із політичною ситуацією важливу роль у зовнішньоторговельній діяльності відіграють економічні умови країни контрагента, такі як наявність у неї валютних резервів, ступінь конвертованості валюти, інфляція, платіжний баланс тощо. Несприятливі економічні умови, наприклад дія мораторію, зміни у зовнішньоекономічному законодавстві, політика протекціонізму і т. ін., можуть завадити імпортеру виконати свої зобов'язання. Експортер, у свою чергу, може не виконати своєї частини контракту через обмеження або заборону експорту. Банки в такій ситуації можуть також бути не в змозі виконати свої функції. До засобів банківського страхування економічних ризиків можна віднести:

- постійне спостереження за рейтингом країн, який публікується в спеціалізованих виданнях;
- установлення для окремих країн лімітів та їх регулярний перегляд;
- відкриття філій (представництв) у країнах партнерів і розміщення там своїх представників для вивчення поточної ситуації на місцях.

Ризик непереказу грошових коштів як елемент ризику країни, пов'язаний з відмовою або нездатністю з економічних причин країни імпортера здійснити платіж відповідно до домовленості чи з нездатністю країни експортера повернути авансові платежі. Держава може встановлювати обмеження як на переказ коштів, так і на їх конвертацію в інші валюти. З метою страхування ризику непереказу грошових коштів необхідно вивчити рейтинг країни, врахувати існуючі валютні обмеження і правила валютного регулювання в країні контрагента.

Ризик банку пов'язаний з втратами, які можуть виникати через його недостатню фінансову надійність, неналежну організацію управління банком. На діяльність банку як фінансової структури впливає ціла низка чинників: навколишнє політичне та економічне середовище, конкуренція, акціонери, якість персоналу, технічне обладнання тощо. Окрім стійкого фінансового стану, професійність персоналу є однією з головних умов ефективної роботи банку.

З метою контролю за банківськими ризиками банки встановлюють нормативи та ліміти, які час від часу переглядаються, відстежують інформацію про фінансовий стан банків, постійно підвищують кваліфікацію співробітників.

Незважаючи на те, що банківський ризик перебуває в тісному зв'язку з ризиком країни, банківським спеціалістам його набагато легше оцінити, ніж ризик конкретної країни. Аналіз банківських балансів дає змогу оцінити ліквідність і платоспроможність банку і, як наслідок, передбачити можливе погіршення його позицій. При оцінюванні ризику країни подібний аналіз зробити набагато важче через непередбаченість дій окремих політичних діячів.

Валютний ризик є одним з найважливіших чинників міжнародної торгівлі. Валютні ризики — загроза втрат у результаті зміни курсів валют під час виконання контракту. Такі втрати виникають, зокрема, при змінах курсу валюти ціни відносно валюти платежу в період між підписанням зовнішньоторговельного або кредитного контракту і здійсненням платежу за ним. У разі збігу валюти ціни і валюти платежу валютний ризик спричинюється

зміною курсу валюти контракту порівняно з національною валютою контрагентів або з падінням купівельної спроможності валют.

Найбільшою мірою на валютні ризики наражаються експортери та імпортери готових виробів, особливо машин та обладнання, оскільки подібні контракти, як правило, укладаються за умови відстрочки платежу. Таким чином, чим більший період між підписанням контракту і проведенням платежу за ним, тим вища вірогідність валютних коливань і гостріша необхідність проведення захисних заходів, спрямованих на запобігання валютним ризикам.

У міжнародній практиці застосовуються три основні підходи до страхування валютних ризиків:

- одnobічні дії одного з контрагентів;
- взаємна домовленість учасників угоди;
- операції страхових компаній або банків.

Підприємства (фірми) можуть знизити свій валютний ризик за умови правильного вибору валюти ціни контракту, а також валюти платежу у разі їх незбігу. Для експортера вигідно встановлювати ціну контракту в «міцній» валюті, курс якої стабільний або має тенденцію до зростання. Для імпортера вигідна «слабка» валюта, курс якої постійно девальвує.

Крім цього, страхування валютних ризиків здійснюється за допомогою валютних застережень. Валютні застереження — спеціальні умови, що включаються до контракту і передбачають перегляд суми платежу в тій самій пропорції, в якій передбачається зміна курсу валюти платежу відносно валюти застереження. При цьому методі валюта платежу ставиться в залежність від стійкішої валюти застереження.

У міжнародній торгівлі розрізняють прямі, непрямі та багатовалютні застереження. Так, якщо ціна товару зафіксована в одній з найбільш поширених у міжнародних розрахунках валют, а платіж передбачений в іншій грошовій одиниці (наприклад, у національній валюті), то застосовується непряме валютне застереження, тобто в контракті вказується курс перерахунку однієї валюти до іншої на день проплати.

У разі, коли валюта ціни і валюта платежу збігаються, а розмір суми платежу залежить від зміни курсу валюти розрахунків відносно іншої стабільної валюти (валюти застереження), застосовується пряме валютне застереження (воно також має назву одновалютного).

Багатовалютні застереження коригують суму грошових зобов'язань залежно від зміни середньоарифметичного курсу кількох валют (кошика валют). При цьому щодо валютного ризику обидва контрагенти перебувають у рівних умовах. З технічної точки зору, застереження полягає в тому, що при підписанні контракту фіксується співвідношення валюти ціни до валютного кошика, а на дату платежу передбачається зміна суми платежу пропорційно до зміни цього співвідношення. Таким чином, при застосуванні багатовалютного застереження використовується принцип порівняння курсу валюти ціни до валютного кошика на дату підписання контракту і на дату платежу.

Банки, страхові та фінансові компанії також активно займаються страхуванням валютних ризиків. У банківській практиці використовують різні

методи. Один з них — хеджування, або створення зустрічних вимог і зобов'язань в іноземній валюті.

З метою страхування валютних ризиків часто використовуються обліково-дисконтні операції, при яких банк бере на себе не тільки ризик валютних коливань, а й ризик неплатоспроможності боржника.

При оцінюванні доцільності та ризикованості кожної торговельної операції контрагенти, крім ризику країни, валютного і банківського ризиків, оцінюють ризик свого партнера. У міжнародній торгівлі існують два види ризику контрагентів:

- ризик неплатежу;
- ризик невиконання контракту.

Ризик неплатежу виникає для експортера, якщо імпортер неспроможний або не бажає здійснити платіж за контрактом. З іншого боку, якщо імпортер зробив авансовий платіж, то він ризикує, бо у разі невиконання контракту експортер може не повернути аванс. Як ефективні заходи зі страхування ризику неплатежу контрагентам доцільно вживати таких заходів:

- перевіряти інформацію про ділового партнера: про його репутацію, кредитоспроможність, рівень менеджменту, загальний стан галузі промисловості, конкурентоспроможність товару;
- наполягати на виставленні на користь себе платіжної гарантії, авансової гарантії, перевіряючи при цьому надійність і міжнародний авторитет гаранта;
- включати до контракту умови, які передбачають застосування до платника штрафів у разі затримання оплати.

Ризик невиконання контракту полягає в невиконанні сторонами умов контракту. Зокрема, імпортер може відмінити або в односторонньому порядку змінити замовлення. Експортер з технічних або фінансових причин може не виконати замовлення або виконати його з порушенням терміну і умов поставки, кількості товару, його якості, асортименту, упакування, умов транспортування тощо. Для страхування ризику невиконання контракту підприємствам необхідно включати до контракту умови, що передбачають фінансову відповідальність сторін за його невиконання, а також активно застосовувати банківські гарантії виконання зобов'язань.

У міжнародній торгівлі трапляються й інші види ризиків, наприклад ризик втрати або ушкодження товару в дорозі (ризик доставляння), ризик затримки або втрати документів за акредитивом при їх переказі поштою (поштовий ризик), проблеми з митницею (митний ризик) тощо. Для страхування подібних ризиків удаються до послуг приватних страхових компаній, відправляють документи кількома комплектами кур'єрською поштою та ін. Вибір найефективніших заходів мінімізації ризиків у кожному конкретному випадку залежить від досвіду роботи фірми з кожною країною.

2. Основні методи зниження валютного ризику.

Валютний ризик відображає ймовірність фінансових втрат унаслідок того, що курс однієї валюти щодо іншої зміниться протягом певного часу. У реальному житті валютні курси дуже рідко вдається більш чи менш довго втримати на одному й тому самому рівні. Отже, валютний ризик існує майже завжди, коли здійснюються операції з іноземною валютою.

Головними закономірностями динаміки валютних курсів, що їх слід брати до уваги за організації управління валютними ризиками, є такі :

1. За відносної стабільності внутрішніх і зовнішніх цін коливання курсу національної валюти відображають зміну відносних цін, тобто зміну конкурентоспроможності товарів. Підвищення курсу національної валюти призводить до того, що товари, вироблені в даній країні, на зарубіжних ринках будуть дешевшими, а іноземні товари на національному – дорожчими. Це означає, що підвищення курсу національної валюти сприяє збільшенню обсягів експорту і скороченню обсягів імпорту.

2. Від'ємне сальдо платіжного балансу є відображенням того, що попит на іновалюту перевищує пропозицію, а це в свою чергу, призводить до знецінення національної валюти і навпаки.

3. Перетікання капіталів із країни в країну залежить від рівня відсоткових ставок та очікуваних змін валютних курсів. Країни, в яких установлено високі відсоткові ставки й функціонує стабільна грошова одиниця, є привабливішим для іноземного капіталу. Інвестори позбавляються валют, яким загрожує девальвація і переводять свої капітали у валюти тих країн, де проводиться жорстка грошово-кредитна політика, яка забезпечує високі відсоткові ставки та дорогу національну валюту.

У світовій практиці ризик, пов'язаний з виникненням потенційних збитків, визначають терміном „експозиція”.

Управління валютним ризиком передбачає проведення його детального аналізу, оцінку можливих наслідків та вибір методів страхування. Оцінка ризику передбачає визначення тривалості періоду ризику, суми коштів, що знаходяться під ризиком, та обсягу збитків за відповідними зобов'язаннями, що можуть виникнути в майбутньому.

Управління валютним ризиком базується на виборі відповідної стратегії менеджменту ризику, що містить у собі такі основні елементи:

- використання всіх можливих засобів уникнення ризику, який призводить до значних збитків;
- контроль ризику та мінімізація сум ймовірних збитків, якщо немає можливості уникнути його повністю;
- страхування валютного ризику в разі неможливості його уникнення.

Величина валютного ризику залежить від величини валютної позиції, яку займає банк у кожний конкретний момент часу, та від зміни валютних курсів на ринку.

Індикатором валютного ризику банку є валютна позиція.

Маючи відкриту валютну позицію банк може отримати прибутки чи зазнати збитків унаслідок зміни валютного курсу з огляду на таку залежність:

- довга валютна позиція приносить прибутки за підвищення курсу

іноземної валюти і завдає збитків у разі його зниження;

- коротка валютна позиція приносить прибутки за зниження курсу іноземної валюти, але завдає збитків за підвищення курсу.

Для запобігання валютних спекуляцій з боку комерційних банків НБУ не лише контролює дотримання ними встановлених лімітів відкритої валютної позиції, а й суворо обмежує перелік операцій, які банки можуть здійснювати за рахунок власних коштів. Загалом правила валютного регулювання, затверджені НБУ, майже повністю унеможливили проведення спекулятивних операцій з валютою. Цей підхід спрямовано на забезпечення поступового та прогнозованого руху обмінного курсу гривні з орієнтацією валютного ринку на обмеження спекулятивної діяльності.

Проте централізоване регулювання валютної позиції комерційних банків установленим обов'язковим лімітів лише обмежує валютний ризик, але ще не означає його уникнення. Тому перед менеджментом банку постійно постає завдання регулювання величини та виду (довга чи коротка) позицій за різними іноземними валютами.

У процесі управління валютним ризиком банк може застосувати дві альтернативні стратегії, утримуючи валютну позицію закритою (стратегія валютного метчингу) або відкритою (стратегія максимізації прибутку).

Стратегія управління активами і пасивами, яка передбачає вирівнювання валютної структури балансу, називається валютним метчингом (currency matching). Застосовування цієї стратегії дозволяє банку уникнути значної частини валютного ризику. Проте і ця стратегія не виключає його повністю, оскільки залишається ризик, пов'язаний з репатріацією прибутків від міжнародної діяльності або виплатою дивідендів в іноземній валюті.

Банки мають можливість зупинити вибір на альтернативній стратегії - максимізації прибутку. Суть її зводиться до того, що учасники ринку «грають» на валютних курсах для отримання прибутків спекулятивного характеру, залишаючи валютну позицію відкритою та свідомо наражаючись на підвищений ризик.

У такому разі управління валютною позицією здійснюється з огляду на закономірність: довга валютна позиція приносить прибутки за підвищення курсу іноземної валюти і завдає збитків за його зниження, а коротка - навпаки. Чим вищий ризик бере на себе учасник, тим більший прибуток він може отримати від «гри» на валютних курсах, але за несприятливих змін на валютному ринку втрати через узятий валютний ризик також будуть значними.

Правильним є і протилежне твердження: зниження рівня валютного ризику означає не тільки зменшення ймовірних збитків, але й обмеження потенційних можливостей одержання прибутків. Саме ця обставина спонукає деяких учасників валютного ринку, зокрема і банки, свідомо залишати свої позиції незахищеними в надії на додаткові прибутки від сприятливої динаміки ринкових параметрів.

В управлінні валютним ризиком та валютною позицією комерційні банки застосовують **дві основні групи методів**: управління валютною структурою балансу та хеджування валютного ризику.

Зміст першої групи методів зводиться до впливу на валютну структуру балансу для обмеження наслідків переоцінки валютних інструментів. До цих методів належать: структурне балансування валютних потоків за сумами та строками; проведення конверсійних операцій; зміна строків валютних платежів (випередження та відставання); дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті (форфейтування).

Структурне балансування валютних потоків полягає в узгодженні обсягів та строків активних і пасивних операцій з усіма іноземними валютами, якими оперує банк. Ідея методу структурного балансування може застосовуватись щодо будь-яких балансових операцій з валютними коштами: конверсійні операції, укладення кредитних і депозитних угод в іноземній валюті, узгодження валютних надходжень і платежів, проведення форфейтингових операцій, реструктуризація кредиторської та дебіторської валютної заборгованості, купівля та продаж цінних паперів, деномінованих в іноземній валюті. Обсяги та терміни проведення зазначених операцій добираються так, аби це дало змогу закрити валютні позиції чи знизити їх величину до прийняттого рівня.

Одним із прийомів, що широко використовується банками у процесі управління валютними позиціями, є проведення конверсійних операцій. Наднормативна позиція за певною валютою може бути зменшена її обміном на іншу валюту, за якою величина позиції була нижчою за норматив. Це дозволяє приводити валютні позиції у відповідність з установленими вимогами без здійснення операцій з базовою валютою. Як правило, банки вдаються до конвертації валюти, курс якої знижується, у більш надійну та стабільну валюту. Але конверсійні операції майже не впливають на величину загальної валютної позиції банку, прийнятої в Україні (норматив Н13), і тому не можуть бути використані для її регулювання.

У процесі управління валютним ризиком банки можуть скористатися методом випередження та відставання (leads and lags - від англ., випередження та відставання), який ґрунтується на змінах строків платежів в іноземних валютах залежно від очікуваних коливань валютних курсів. Маніпулювання строками дозволяє закрити короткі позиції за певними валютами до зростання їх ринкового курсу і відповідно довгі позиції - до зниження курсу. До найпоширеніших на практиці форм зазначеної тактики належать:

- прискорення репатріації (повернення до своєї країни з-за кордону) капіталу, прибутків, інших грошових коштів в очікуванні ревальвації національної валюти або сповільнення процесів репатріації перед девальвацією національної валюти;
- прискорення чи сповільнення погашення основної суми боргу в іноземній валюті та виплати відсотків залежно від зміни валютного курсу;
- дострокова оплата послуг і товарів (основних засобів, товарно-матеріальних цінностей) у разі підвищення курсу валюти платежу або затримка платежів в очікуванні зниження курсу;
- прискорення чи сповільнення нарахування і виплати дивідендів, надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу банку;

- регулювання одержувачем інвалютних коштів строків їх конверсії в національну валюту.

Можливості застосування прийому випередження та відставання визначаються насамперед законодавчим регулюванням країни та умовами фінансових контрактів. У більшості угод, за якими відбуваються платежі, передбачається як можливість дострокової оплати, так і види та розмір штрафних санкцій (пені, неустойки тощо) за несвоєчасне здійснення переказів валютних коштів. В останньому випадку затримка платежу через зниження курсу буде виправдана лише тоді, коли зниження витрат на придбання валюти за новим курсом перекриє суму нарахованих штрафів.

Прийом дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті є різновидом обліку векселів і полягає в переуступці банку права вимоги заборгованості в іноземній валюті в обмін на негайну виплату банком власнику векселя відповідної суми коштів у національній або іншій іноземній валюті. Дисконтування здійснюється здебільшого через проведення **форфейтингових операцій**.

Друга група методів, пов'язана з хеджуванням валютного ризику, передбачає створення захисту від валютних ризиків укладанням додаткових строків угод за іноземною валютою, які дозволяють компенсувати можливі фінансові втрати за балансовими статтями внаслідок зміни валютного курсу. Хеджування здійснюють за допомогою проведення операцій з форвардними валютними контрактами, валютними ф'ючерсами та опціонами, валютними своп-контрактами, свопціонами, а також різних їх комбінацій типу подвійний форвард.

Форвардний контракт — це договір між двома учасниками про купівлю-продаж обумовленої кількості конкретного виду базових активів за фіксованою ціною на визначену дату в майбутньому.

Укладення форвардного контракту означає, що одна зі сторін (продавець) бере на себе зобов'язання здійснити поставку певної кількості базових активів на дату, яка обумовлена в контракті, але віддалена значним проміжком часу від дати укладення контракту, а інша сторона (покупець) зобов'язується прийняти поставку за обумовленою в угоді ціною.

Дата, коли сторони підписують форвардний контракт, називається датою угоди. Дата, на яку учасники домовляються про здійснення операції купівлі-продажу, що і є предметом договору, називається датою платежу або розрахунків. Період від дати угоди до дати платежу називають форвардним. Угоди можуть укладатися на будь-які суми та терміни за бажанням і потребами сторін, але ефективними форвардні операції стають починаючи з 5 млн. дол. США. На міжнародних форвардних ринках типові суми контрактів містяться в діапазоні від 1 до 100 млн. дол. США. Отже, всі параметри форвардного контракту: дати угоди та платежу, суми, вид базового активу та ціна — визначаються індивідуально за згодою сторін без будь-яких обмежень і відповідають конкретним потребам учасників ринку.

Процедура попереднього визначення та фіксації ціни дозволяє хеджувати ризики за допомогою форвардних контрактів. Визначивши наперед ціну

інструменту, який буде проданий у майбутньому, і продавець і покупець стають незалежними від ризику зміни ринкової ціни протягом форвардного періоду. Форвардна угода не дає змоги продавцеві дістати переваги від підвищення ціни, а покупцеві — від зниження ціни протягом форвардного періоду. Це іноді спонукає учасників угоди до ухиляння від виконання зобов'язань за форвардним контрактом, оскільки стає можливим вигідніше провести операцію купівлі-продажу. Отже, виникає ризик невиконання зобов'язань, який є досить значним за форвардними угодами.

Форвардні контракти належать до твердих строкових угод, тобто є обов'язковими до виконання обома учасниками. Обов'язковість виконання є основною умовою існування і дієздатності форвардних угод, без якої вони втрачають свій сенс і не можуть використовуватись як інструмент хеджування ризику.

Валютний ф'ючерс – термінова угода на ринку, що передбачає купівлю – продаж визначеної валюти по зафіксованому курсу на момент укладання угоди з виконанням у майбутньому через визначений термін.

Відмінність валютних ф'ючерсів від форвардних операцій полягає у тому, що:

1. ф'ючерси – це торгівля стандартними контрактами;
2. обов'язковою умовою ф'ючерса є гарантійний депозит;
3. розрахунки між контрагентами здійснюються через клірингову палату при валютній біржі, що виступає посередником між сторонами й одночасно гарантом угоди.

Перевагою ф'ючерса перед форвардним контрактом – це висока ліквідність і постійне котирування на валютному ринку. При допомозі ф'ючерсів контрагенти мають можливість страхувати свої валютні операції.

Ф'ючерси належать до короткострокових похідних фінансових інструментів. Строки здійснення ф'ючерсних контрактів на міжнародних біржах — березень, червень, вересень, грудень. Торгівля ф'ючерсами на біржах відбувається щоденно. Котируються контракти також щоденно на рік вперед, котирування друкуються в періодичній фінансовій пресі. Торгівля новим контрактом на дев'ятимісячний період відкривається в перший робочий день за датою закінчення попереднього контракту. Тільки-но закінчується термін дії ф'ючерсу (наприклад, березневого), починається торгівля ф'ючерсними контрактами, строк дії яких закінчується через рік, тобто в березні наступного року. Розрахунки за результатами торгового дня проводяться кліринговою палатою щоденно після закінчення останньої торгової сесії.

Мінімальні зміни в ціні ф'ючерсу — крок ціни — називається тіком (tick). Тік має стандартну вартість у грошовому вираженні для кожного типу ф'ючерсних контрактів. Знаючи, на скільки тіків змінилася ціна ф'ючерсу за день, а також вартість одного тіка, можна обчислити суму прибутків чи збитків, які отримано за відкритою ф'ючерсною позицією.

Конкретні умови та правила здійснення торгівлі різними типами ф'ючерсних контрактів визначаються ф'ючерсною біржею. Найбільші у світі ф'ючерсні біржі: Міжнародна Лондонська біржа ф'ючерсних фінансових угод

(LIFFE); Міжнародний валютний ринок (ІММ), який є дочірнім підприємством Чиказької торговельної біржі; Нью-Йоркська ф'ючерсна біржа; Торговельна палата Канзас-Сіті; Токійська ф'ючерсна біржа.

Валютний своп (currency swap) – валютна операція, яка поєднує купівлю або продаж валюти на умовах „свот” із одночасним продажем (або купівлею) тієї ж валюти на певний термін на умовах „форвард”, тобто здійснюється комбінація двох протилежних конверсійних угод на однакові суми, але з різними датами валютування. Наприклад якщо банк має запаси доларів США, а йому тимчасово (на 6 місяців) потрібні японські єни, то він може продати долари за єни з негайною оплатою (операція спот) і одночасно укласти угоду про зворотну купівлю такої ж суми доларів США через 6 місяців у свого партнера.

Розрізняють класичні операції „своп” та їх різновиди у вигляді опціонних, валютно – відсоткових свопів, свопи з борговими зобов'язаннями тощо. Класичні „свопи” залежно від послідовності виконання операцій „спот” і „форвард” поділяються на репорт і депорт. Репорт це продаж валюти на умовах „спот” і одночасна купівля на умовах „форвард”. Депорт – купівля валюти на умовах „спот” і продаж на умовах „форвард”. Операція коли купівля/продаж валюти здійснюється на основі двох угод за курсом „аутрайт”, називається „форвард – форвард „або „форвардний своп”. У разі укладання угоди „своп” дата виконання ближчої угоди називається датою валютування, а дата виконання зворотної угоди (віддаленої в часі) – датою завершення свопу (maturity).

У світовій практиці поняття „валютних свопів” трактується дуже широко, оскільки під час здійснення угоди „своп” на практиці часто не постачаються обумовлені суми, а ведеться розрахунок компенсаційних платежів. Покупець, який купив валюту з вищими відсотковими ставками сплачує своєму контрагентові компенсацію, визначену різницею у відсоткових ставках за формулою:

$$K = B \frac{(K1 - K2)}{100} \times \frac{T}{360} \quad (9.1)$$

де, K – сума компенсаційних витрат;

B – сума контракту;

T – стандартний термін дії угоди;

K1 – розрахункова відсоткова ставка;

K2 – відсоткова ставка обумовлена в контракті.

Проте останнім часом набувають поширення валютні свопи, які не передбачають компенсаційних витрат, а відбувається залік сум грошових коштів, що передаються контрагентам.

До таких угод відносять:

- „валютні опціонні свопи”, за якими один із учасників угоди має право протягом певного періоду підвищити номінальну вартість свопу (currency option swap);

- „амортизовані свопи”, угоди за якими змінюють номінальну вартість контракту (amortizing swap);

- „двовалютні свопи”, за якими номінальні суми й відсоткові ставки виражені в різних валютах.

Угоди „своп” є міжбанківськими операціями і мають багато спільного з операціями „аутрайт”. Вони використовуються для нейтралізації (мінімізації) валютних ризиків під час здійснення операції „аутрайт”. Вони широко здійснюються не тільки між комерційними банками, а теж між центральними банками у вигляді угоди про взаємне кредитування в національних валютах. На цьому сегменті ринку домінують транснаціональні банки, які виступають посередниками під час здійснення угод. Необхідність забезпечення надійних методів хеджування валютних ризиків сприяє пошукові нових видів „свопів”, які поєднують форвардні, ф’ючерсні та опціонні угоди.

Валютний опціон – термінова угода двох сторін – продавця і покупця опціону, внаслідок якої покупець отримує право (а не зобов’язання) купити у продавця або продати йому в майбутньому визначену суму інвалюти за обумовленим валютним курсом чи за курсом визначеним на день обміну. Такий фіксований курс називають ціною виконання.

Покупець опціону має право вибору (але не примушує його) реалізувати опціон або ж відмовитись від нього залежно від того на скільки сприятливими для нього будуть коливання валютного курсу. За право вибору покупець сплачує продавцю опціонну премію – це плата за страхування ризику.

Продавець опціону зобов’язаний виконати валютну операцію за курсом обміну (ціною виконання), та забезпечити покупцеві виконання умов угоди.

Залежно від характеру прав, яких може набути покупець опціону розрізняють:

- опціон „кол” (call) – контракт, що надає покупцеві опціону право купити певну суму однієї валюти в обмін на іншу;

- опціон „пут” (put) – це контракт що надає покупцеві опціону право продати певну суму однієї валюти в обмін на іншу.

1. Покупці опціону „кол”:

- імпортери, які зобов’язані виконати платіж в іноземній валюті;

- вкладники, які бажають вигідно розмістити в банку певну суму грошей.

2. Покупці опціону „пут”:

- експортери, які очікують поступлення на рахунок в іноземній валюті

- вкладники, які бажають покрити ризик іноземної валюти власного портфеля цінних паперів.

Якщо опціон виконано, то продавець опціону „кол” повинен продати валюту власникові (покупцю) опціону, а продавець опціону „пут” мусить купити валюту у власника опціону. Це є обов’язковою угодою виконання опціонної угоди.

Якщо опціон завершено, то результати (прибуток/збиток) визначається за формулою:

$$P=(K_n-K_v)B - П \quad (9.2)$$

де, P - прибуток (збитки);

K_n - поточні курси валюти;

K_v - ціна використання (курс зафіксований в опціонній угоді);

Б - сума опціонного контракту (базовий актив)

П - вартість опціону (премія).

Загальним правилом визнання доцільності здійснення опціонної угоди є зіставлення поточного валютного курсу на день виконання опціону з ціною використання. Якщо спот курс буде нижчим за ціну використання, то вигідно здійснити опціон „пут”, а „кол” - навпаки, коли поточний курс перевищить ціну використання. Отже можна вважати, що прибуток і ризик продавця опціону прямо протилежні прибуткові і ризику покупця.

Для позабіржових опціонів ціна використання і розмір премії визначається покупцем і продавцем за домовленістю. Останнім часом з'явилася специфічна форма позабіржових опціонів із нульовою вартістю - їх називають „циліндром” або „коларом”. Це зумовлено подальшим розвитком ринку опціонів, посиленням партнерства й довіри між контрагентами та банками, що дозволяє уникнути в торгівлі опціонами спекулятивних мотивів і зосередити увагу на головній функції опціонних угод - хеджуванні валютних ризиків.

Похідні фінансові інструменти - свопи, опціони, форварди та ф'ючерси з'явилися на євrorинку в 70 - х роках і стали органічним доповненням до основних фінансових інструментів євrorинку. Вони сприяють ефективніше управляти фінансовими ризиками, робити фінансове посередництво на міжнародному ринку більш безпечним.

Вони дали змогу як позичальникам, так і кредиторам захиститись від процентного та валютного ризиків, використати арбітражні можливості євrorинків, а при сприятливій кон'юнктурі ринку реалізувати спекулятивні стратегії.

Валютний арбітраж – це продаж певної валюти на одному валютному ринку з одночасною купівлею цієї ж валюти на іншому ринку.

1. Арбітраж не передбачає ризику від спекуляції, оскільки арбітражер (особа, що займається арбітражними функціями) повністю компенсує продаж на одному ринку купівлею на іншому.

2. Арбітраж також підтримує узгодженість курсів – курсів між двома інвалютами за допомогою третьої (переважно долари США). Міжбанківська торгівля через долар США усуває невідповідності між доларовими котируваннями іноземних валют та їх курсів – курсами.

3. Арбітраж сприяє формуванню інтегрованого глобального ринку валют.

4. Миттєвий електронний зв'язок зробив арбітраж більш мобільним і ефективнішим, оскільки арбітражери (головним чином банки) покладаються на комп'ютерні інформаційні системи і комп'ютерні програми для проведення арбітражних операцій.

Розрізняють часовий і просторовий (локальний) валютний арбітраж.

Часовий валютний арбітраж – це валютна операція з метою одержання прибутку від різниці валютних курсів у часі.

Просторовий (локальний) валютний арбітраж передбачає одержання доходу за рахунок різниці курсу валют на двох різних територіально віддалених ринках.

Кожний з них у свою чергу може бути простим і складним (крос-

курсним). Простий арбітраж виконується з двома валютами, складний (крос-курсний) – з трьома і більше валютами.

Слід підкреслити, що арбітражні операції мають велике економічне значення для всього фінансового ринку, оскільки втручання арбітражерів дає змогу забезпечити взаємозв'язок курсів валют і регулювання ринку, що сприяє тимчасовому вирівнюванню валютних курсів на регіональних ринках.

Питання для самоперевірки

1. Що таке ризик як економічна категорія?
2. Які види валютного ризику ви знаєте?
3. Як комерційні банки протистоять ризикам?
4. Назвіть основні елементи оцінки валютного ризику?
5. Що означає термін «валютна позиція»?
6. Що таке відкрита валютна позиція.?
7. Що впливає на розмір відкритої валютної позиції банку?
8. Навіщо експортери та імпортери укладають форвардні угоди?
9. Чи мають форвардні угоди чітку стандартизацію щодо суми та терміну?
10. Що таке премія?
11. Чи може клієнт ухилитися від виконання форвардної угоди за умов, що зовнішньоторговельна угода була анульована?
12. Чи має місце депозитна операція в угодах за форвардними ставками?
13. Дайте класифікацію валютних свопів та наведіть приклад?
14. Яка зі сторін процентного свопу виграє при зростанні процентних ставок?
15. Причини здійснення процентних свопів.
16. Який із процентних свопів передбачає залучення банками коштів в одній і тій самій валюті, а який — у різних?
17. З яким ризиком можуть бути пов'язані валютні свопи ринку капіталів.
18. Чим ф'ючерсний контракт відрізняється від форвардного?
19. Що таке базис?
20. Яким чином можна закрити позицію на ринку ф'ючерсних контрактів?
21. Чи буде нарахована варіаційна маржа за раніше відкритими позиціями, якщо на останній сесії угоди не укладались?
22. Який максимальний ризик можливий при купівлі ф'ючерсного контракту?
23. Хто є гарантом виконання угод на ринку ф'ючерсів?
24. Фінансовий менеджер підприємства вважає, що в майбутньому йому необхідна валютна позиція і побоюється зростання процентних ставок у валюті. Як він може хеджувати цей ризик?
25. Фінансовий менеджер підприємства вважає, що в майбутньому йому необхідно помістити на депозит валютні кошти і побоюється зниження процентних ставок у валюті. Як він може хеджувати цей ризик?
26. Що таке опціон?
27. Назвіть види опціонів?

28. Яке право надає його власнику американський опціон колл?
29. Коли опціон колл має внутрішню вартість?
30. Що таке опціонна премія?
31. Чи може клієнт ухилитися від виконання опціонної угоди?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Литвин М.В. Посібник до вивчення дисципліни «Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції» / М.В. Литвин, Н.В. Стукало. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 64 с.
2. Котковський В.С. Банківські операції [навч. посіб.] / В.С. Котковський, О.В. Неізнана – К.: Кондор, 2011. – 498 с.
3. Боришкевич О.В., Краснова І.В., Білошапка В.С. Баріда Н.П., Макаренко О.І., Краснов В.Г.. Валютне регулювання та контроль: [навч. посіб.] / О.В. Боришкевич (заг. ред.). — К: КНЕУ, 2008. — 400с.
4. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: [підручник] / С.Я. Боринець – К.: Т-во “Знання”, 2008. – 582 с.
5. Віднійчук-Вірван Л.А. Міжнародні розрахунки і валютні операції [навч. посіб.] / Л.А. Віднійчук-Вірван. – Львів: ПП „Магнолія 2006”, 2010.- 214 с.

Допоміжна

6. Савлук М.І. Міжнародні розрахунки та валютні операції [навч. посіб.] / О.І. Береславська, О.М. Наконечний, М.Г. Пясецька та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука. - К.: КНЕУ, 2002. - 392 с.
7. Мороз А.М. Банківські операції: [підручник] / За ред. А.М. Мороза. - К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
8. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно – розрахункові і валютні операції [підручник] / Л.В. Руденко. – К.: ЦУЛ, 2003, - 616 с.
9. Руденко Л.В. Організація міжнародних кредитно – розрахункових операцій в банках: [навч. посіб.] / Л.В. Руденко – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 376 с.
10. Петрашко Л.П. Валютні операції [навч. посіб.] / Л.П. Петрашко. - К.: КНЕУ, 2001. - 204 с.
11. Примостка Л.О. Управління банківськими ризиками / За ред. Л.О. Примостки – К.: КНЕУ, 2007.- 600 с.

Інформаційні ресурси

12. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

13. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
14. Про обіг векселів в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 р. №2374-III. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
15. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 10.01.2002 р. № 2921-III. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
16. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 18.09.1991 р. №1560-XII. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
17. Про систему валютного регулювання та валютного контролю [Електронний ресурс]: Декрет КМУ №15-93 від 19.02.1993 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
18. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №492 від 12.11.2003 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
19. ІНКОТЕРМС, 2000 р.
20. Єдиний чековий закон, затверджений Женевською конвенцією, 1931 р.
21. Єдиний закон про простий та переказний вексель, прийнятий Женевською Вексельною конвенцією, 1930 р.
22. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів. Публікація МТП №500, 1993р.
23. Уніфіковані правила для інкасо. Публікація МТП №522, 1996 р.
24. Уніфіковані правила для гарантії. Публікація МТП №458, 1992 р.
25. Про Українську міжбанківську валютну біржу [Електронний ресурс]: Постанова НБУ № 50 від 08.07.1993 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
26. Про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №514 від 03.12.2003 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
27. Про зупинення операцій, арешт та примусове списання коштів в іноземній валюті та банківських металах [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №515 від 03.12.2003 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
28. Інструкція з організації перевезень валютних цінностей та інкасації коштів в установах банків України [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №520 від 03.12.2003 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
29. Положення про валютний контроль [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №49 від 08.02.2000 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
30. Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №281 від 10.08.2005 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
31. Правила використання готівкової інвалюти на території України [Електронний ресурс]: Постанова НБУ № 200 від 30.05.2007 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
32. Правила здійснення переказів іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №486 від

14.10.2004 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

33.Про скасування обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів[Електронний ресурс]: Постанова НБУ №101 від 31.03.2005 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

34.Правила проведення торговельної сесії та здійснення окремих операцій, пов'язаних з купівлею–продажем іноземних валют та банківських металів [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №281 від 10.08.2005 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

35.Інструкція про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №148 від 27.05.2008 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

36.Про порядок організації і здійснення валютно–обмінних операцій на території України [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №502 від 12.12.2002 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

37.Про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів [Електронний ресурс]: Постанова НБУ №496 від 12.11.2003 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

38.Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами [Електронний ресурс]: Постанова НБУ № 325 від 06.08.2003 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

39.Правила реєстрації кореспондентських рахунків банків НБУ [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №343 від 04.09.2001 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

40.Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків–резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентські рахунки банків–нерезидентів в гривні [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №118 від 26.03.1998 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

41.Положення про порядок реєстрації договорів про членство або участь у міжнародних платіжних системах та узгодження правил систем переказу коштів, створених банками–резидентами [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №348 від 25.09.2007 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

42.Правила резервування коштів за залученими уповноваженим банком депозитами і кредитами (позиками) в іноземній валюті від нерезидентів [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №171 від 18.06.2008 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

43.Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та виплати в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ №496 від 29.12.2007 р. - Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

44.Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.minfin.gov.ua

45.Сайт Верховної ради України – Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).

46.Сайт Національного банку України - Режим доступу: [http:// www.nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua)

www.bank.gov.ua.

47. Національна бібліотека ім. Вернадського – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

48. Сайт економічних новин та інформації – Режим доступу: <http://www.economics.com.ua>

Навчальне видання

Неізнестна Олена Володимирівна

Кафедра фінансів і банківської справи

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Формат 60×84/8. Ум. др. арк. 2,75.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
50005, Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р.